

Franklin

BÁNK-BÁN

A NÉMET KÖLTÉSZETBEN.

IRODALONTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

IRTA

HEINRICH GUSZTÁV.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TARSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1879.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Franklin-Társulat nyomdája.

ELŐSZÓ.

Van egypár szép tanulmányunk, melyek egy-egy külföldi irodalomnak (pl. az olasznak) vagy írónak (pl. Tassonak) hatását hazai irodalmunkra tárgyalják; — az öreg Toldy maga is nagy figyelemmel volt irodalmunk fejlődésének tárgyalásánál a külföld nagy mestereinek vagy irányainak befolyására; — mégis tagadhatatlan, hogy ezen külföldi befolyások jellemzése és megítélése terén több az általánosítás, mint a komoly, beható tanulmány, — s így természetesen több a szóvirág mint az alapos, teljesen megbízható tudományos eredmény. Igen örvendetes volna, ha a hazai irodalomtörténetírás terén napról-napra szaporodó fiatal munkások főleg ezen kérdéseket tennék tudományos kutatás és fejtegetés tárgyává; ha alapos monographiákban az egyes írók munkásságában pontosan elkülönítenék az idegen elemet a hazai és individualis jellegtől, hogy azután, ezen előmunkálatok alapján, a különböző irodalmi iskolákat és irányokat pontosan és alaposan meghatározhassuk. Mert mit használ tudnunk — ha ugyan valóban igaz! — hogy pl. Csokonaira Wie-

land és iskolája hatott, hogy Kisfaludy Károlyra Kotzebue, hogy Kölchseyre Bürger, hogy a harminczas évek dráma költőire a francia romantika stb. voltak befolyással, ha ezt az általános vélekedést beható tanulmánynyal pontos tudás fokára nem emeljük? Mennyire más képünk van pl. Petrarca és Kisfaludy Sándor viszonyáról, mióta Imre Sándor az olasz költő sonettjeit és Himfy dalait alapos összehasonlítás tárgyává tette! De ezt csak mellesleg!....

E tanulmányok megfordítottja volna hazai irodalmunknak a külföldi irodalmakra gyakorolt befolyásának feltüntetése és tárgyalása.

Tudom, sokan lesznek, kik első pillanatra azt fogják hinni, hogy *ilyen* befolyásról egyáltalában nem szólhatni. Ez téves felfogás; — mert igaz, nagymérvű hatást nem gyakorolt a magyar irodalom vagy költészet a külföldre, de tény, ha eddig nem is fejtették ki kellőleg, hogy a magyar elem a szláv és az oláh költészetre hatott, és tény, hogy nemzetünk főleg legközelebbi szomszédainak, a németeknek, szolgáltatott nagy számmal költői tehetségeket (milyenek Fessler, Lenau, Beck, Klein stb.), — szolgáltatott fordításokat (főleg Petőfi költeményeit, Jókai regényeit és népdalokat), melyekből a szomszédok új képeket, rajzokat, alakokat nyertek, — szolgáltatott végre anyagokat, melyeknek feldolgozása a Nibelungének óta foglalkoztat kis és nagy tehetségeket. Kétségtelen, hogy a magyar elemnek *ezen* befolyása a németre nem

hasonlítható össze sem terjedelem, sem mélység tekintetében azon roppant hatással, melyet a német szellem — két ízben: előbb a reformatio korában és újabban a múlt század utolsó évtizedei óta — a mi irodalmunkra gyakorolt. De a ki a német irodalmat csak felületesen ismeri is, tudja, hogy pl. a Körner Zrínyije, a Lenau pusztai költészete, a Beck csikós romantikája, a Collin testvérek magyar tárgyú színdarabjai, a magyar Kleinnek nagy szabású tragoediái — hogy csak egy pár költő embert meg művet említsek — nem oly csekély jelenségek, hogy figyelemre méltók egyáltalában ne volnának. Hasonlóképen tény, hogy Petőfi és Jókai nem maradtak minden befolyás nélkül a modern német lyrára (főleg az osztrák költőkéra) és a regény némely legújabbkori termékére, bár itt nehezebb a Jókai hatását pontosan elkülöníteni a Jules Verne és Turgenjew munkáinak befolyásától.

Ily értelemben beszélhetünk magyar elemről a német irodalomban, főleg a költészetben, és az ily jelenségekre figyelmeztetve mondhatom, hogy e magyar elem feltűntetését, jellemzését, méltánylását eddig sem nálunk, kiket pedig leginkább érdekel, sem a külföldön még meg sem kísértették.

Régóta ily tanulmányokkal foglalkozva, melyek idővel két, egymást kiegészítő nagy munkára fognak vezetni — melyek egyike *a német irodalom befolyását a magyarra, másika a magyar elemet a külföldi költészetben fogja tárgyalni* — e kis kötetben némileg befejezett egészszé feldol-

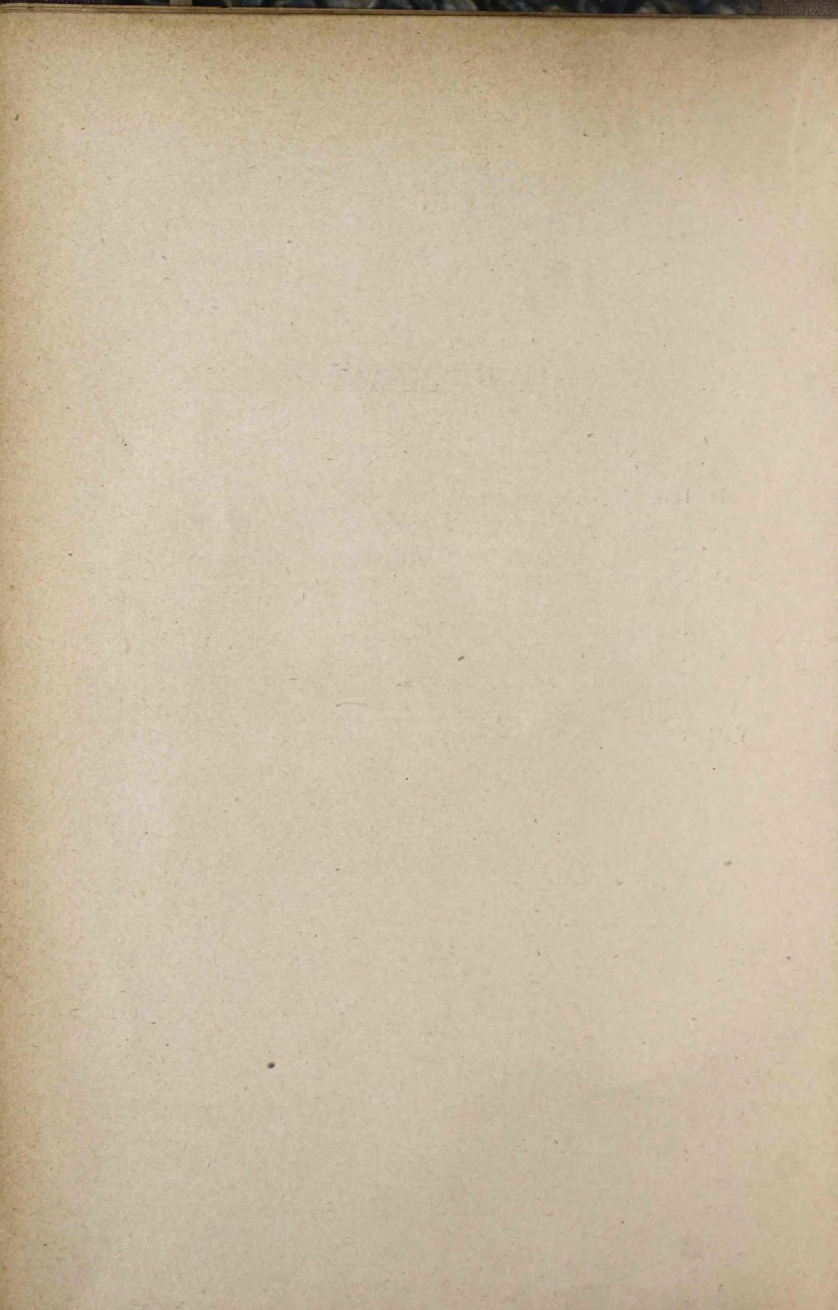
gozott több oly tanulmányt foglalok össze, melyek *egy magyar anyagnak német költői feldolgozásaira* vonatkoznak. Első kísérlet ez egy eddig teljesen parlagon heverő mezőn, melyet ezennel kellő figyelmébe ajánlok irodalomtörténetünk fiatal munkásainak. Nem tudom elképzelni, hogy az ily tanulmányok szakférfiainknál és a nagy művelt közönségnél is részvétre és érdekre ne találjanak, — sőt még azon merész reménynyel is kecsegtetem magamat, hogy példám talán másokat is — legalább tanítványaim közül — fog hasonló kutatásokra bátorítani.

Budapest, 1878 október elején.

Dr. Heinrich G.

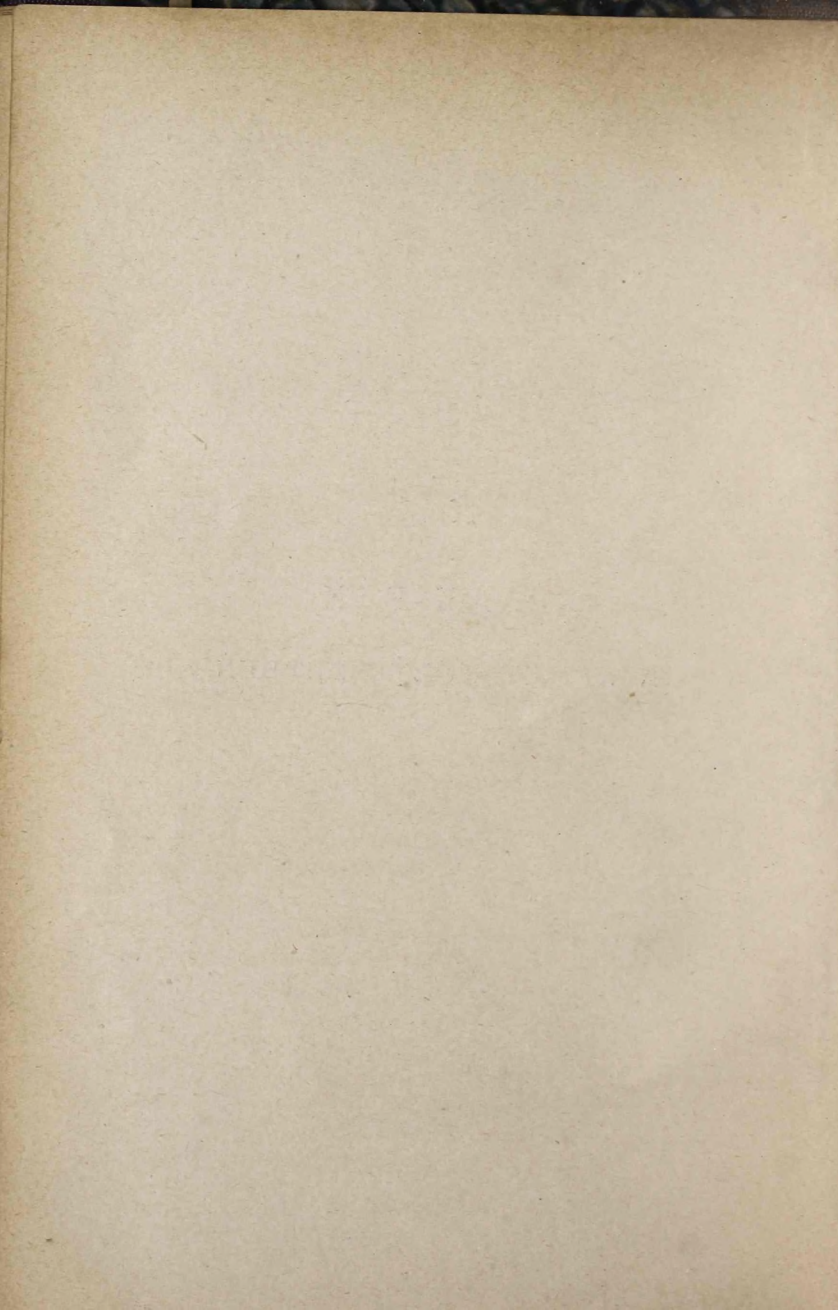
TARTALOM.

	Lap
I. Bevezetés..	5
II. Hans Sachs tragoediájáról..	17
A német Bonfini (1545) elbeszélése	24
III. H. Sachs darabjának teljes szövege	41
IV. Müller-Csery regénye	83
V. Nicolay balladája	89
Bánk-bán von L. H. Nicolay	91
VI. Albrecht drámai jelenetei	104
Der gerechte Andreas von I. F. E. Albrecht	105
VII. Grillparzer szomorújátéka	121
VIII. Függelék. Egy magyar ifjú levele Schillerhez	132

BÁNK-BÁN

A NÉMET KÖLTÉSZETBEN.

I.

Bevezetés.

Az irodalomtörténeti tanulmányok, melyeket e kötet magában foglal, mind *hazai történelmünk egyik érdekes eseményének német költői feldolgozásaira* vonatkoznak; — mindnyájuk tartalmát Gertrud magyar királynénak, II. András nejének meggyilkoltatása és a gyilkosnak, Bánk-bánnak sorsa képezik. Bánk-bán tette és annak következményei magukban véve is érdekesek és vonzó; — fokozott mértékben érdekesekké és vonzókká váltak azok reánk nézve főleg az által, hogy Katona József a magyar főúr tettét a költészet egyik legremekebb alkotásában örökítette meg. — E mű óta tartozik Bánk múltunk legnépszerűbb és legismertebb alakjai közé, — mit a bán *történeti* működése és jelentősége magában véve semmiképen sem indokolna.

Minden körülmények közt tanulságosak, és általános irodalmi valamint különös nemzeti szempontból egyaránt érdekesek azon kutatások, melyek hazai tárgyakkal külföldi költőknél feldolgozásait nyomozzák és eshetőleg összehasonlító tanulmány tárgyává teszik. Különösen érdekesek e kutatások Bánk-bán történetével, azaz oly tárggyal szemben, mely nem tartozik történelmünk legfontosabb vagy — Katona tragoediája előtt — legismertebb eseményei közé, s melyről mindeddig — a jeles osztrák költő sokat gáncsolt drámai mű-

vét nem tekintve — azt hitték hazánkiai, hogy feldolgozóra a külföldön egyáltalában nem talált. E kis kötetnek teljesen önálló kutatásokon és tanulmányokon alapuló fejtegetései¹⁾ mutatják, hogy irodalomtörténészeink ezen nézete igen helytelen volt.

A munkák, melyeket e kötet tárgyal vagy (ritkaságuknál, illetőleg hozzáférhetetlenségüknél fogva) teljesen közöl, nem tartoznak — a Grillparzerétől eltekintve — az irodalom kiválóbb termékei közé. Nem akadt német szomszédainknál — az osztrák költőn kívül — első rangú tehetség, mely Bánk történetét megragadta és költőileg alakította volna. Azért nem is bocsátkozik a tárgyalás *aesthetikai* fejtegetésekbe, mert ezek csak ott vonzóak és tanulságosak, hol ha nem is nagy, de legalább a középszerűség magaslatán felül emelkedő költői egyéniség művére vonatkozhatnak.

A legrégebbi ezen német feldolgozások közül a Hans Sachs műve, a hitujítás korszakából, a XVI. század második feléből. Megvallom, hogy e tanulmányaim kezdetén biztosan számítottam a Bánk történetének jóval régibb költői feldolgozásaira, — azt reméltem ugyanis, hogy a *thüringiai rimés krónikák*, melyek Magyar-Szt.-Erzsébet életét tárgyalják, említést tesznek azon eseményről, mely Erzsébet édes anyjának életébe került, s mely egy újabb német történetírónak — Raumer Frigyesnek — véleménye szerint a későbbi szent magyar királyleánynak kedélyére igen nagy, még pedig igen kedvezőtlen hatást gyakorolt, olyannyira, hogy későbbi határtalan meghasonlása a világgal és az élettel részben ama borzasztó tettben gyökereznek.

Ezen reményem alaptalannak bizonyult.

¹⁾ Ezeknek egy része már megjelent szakfolyóiratokban vagy napi lapokban, de egy sem azon alakban, melyben e kötetben összefoglalvák. Grillparzer darabját régóta ismerik nálunk; Csery regényéről is volt tudomásuk szakférfiainknak. H. Sachs, Nicolay, Albrecht ide tartozó műveire én utaltam először, valamint Csery viszonyát Müllerhez is én mutattam ki.

Szt.-Erzsébet életét két régi rímes krónika beszéli el: az egyik, a XIII. század végéről, egy névtelen költő műve; a másik a XV. század elejéről az ismeretes thüringiai történetírónak, Rothe Jánosnak munkája.

A régiebb, költői szempontból nem értéktelen krónika¹⁾ szerzője valószínűleg Hessenből, talán magából Marburg városából, hol Szt.-Erzsébet meghalt és el van temetve, származik. Műve alapját Apoldai Dietrich barátnak *Vita S. Elisabethae* cz. ismeretes és a középkorban igen elterjedt és kedvelt latin életírása képezi, melyhez elég híven ragaszkodik. — Rothe János műve²⁾ amannál sokkal gyengébb. Szerzője kreuzburgi származású volt és sok évekig mint városi jegyző élt Eisenachban, hol 1434-ben mint kanonok meghalt. Leghíresebb és legértékesebb munkája a thüringiai krónika, melyet 1421-ben befejezett. Erzsébet életét csak ezután, tehát hosszú életének utolsó éveiben írta, midőn különben sem jelentős költői alkotó ereje már igen elgyengült volt.

Sem a XIII., sem a XV. századbeli rímes krónika nem tesz említést Gertrud királyné meggyilkoltatásáról és Bánkról. Erzsébet életének újabb keletű költői feldolgozásának szerzője, Rothe János, csak prózában irt terjedelmes thüringiai krónikájában említi Gertrud halálát, de ekkor oly sajátyszerűleg, hogy — bár tárgyunk nem-költői feldolgozásai e tanulmányok keretén egészen kívül esnek — a thüringiai krónika illető helyét³⁾ mégis közlöm. Miután Rothe elbeszélte, hogy Erzsébet 1211-ben Thüringiába jött, hol az udvar és a nép igen jól fogadták, folytatja (mai helyesírással és a thüringiai dialectus mellőzésével):

„Das Kind Elisabeth ward auf der Burg zu Wartburg gar

¹⁾ *Das Leben der heiligen Elisabeth vom Verfasser der Erlösung. Herausgegeben von Max Rieger. Stuttgart, 1868.* A «Literarischer Verein» kiadása.

²⁾ *Scriptores rerum germanicarum, praecipue saxonicarum etc. ed. Jo. Burchardus Menckenius. Lipsiae, 1728, nagy folio, tom. II. p. 2034—2102.*

³⁾ U. o. 1701. l. Az 1212-dik évhez.

lieblich erzogen, und köstlich mit den Kleinoden, die man mit ihr bracht hatte, und mit den köstlichen Kränzen gehalten. Also man schrieb nach Christus Geburt MCCXII. Jahr, da ward Frau Gertrud, Sanct Elisabeths Mutter, die Königin von Ungarn, fälschlich und bösllich von den ungarischen Herren belogen, um des willen, dass ein mächtiger Ungar seine Tochter gerne hätte zu einer Königin nach dieser frommen Königin Tode gemacht. Und also liess er der Königin das Haupt abschlagen, und desselben ungetreuen Herrn Tochter die ward dennoch nie Königin“.

Rothe nem tüntethette fel Szent-Erzsébet anyját bűnösnek; innen Gertrud meggyilkoltatásának ezen sajtászerű indokolása.

A thüringiai verses krónikák tehát nem szólnak Bánkról, s így Hans Sachs az első, ki Gertrud meggyilkoltatását tárgyalja. Műve nem keltett figyelmet sem a kortársaknál, kik egyéb műveit ismételve idézik vagy említik, sem a későbbi nemzedékeknél, melyek a nürnbergi varga-poeta munkáit százados feledékenységből kiragadták. Több mint kétszáz évvel H. Sachs drámája után (ha alábbi következtetéseim helyesek) írja Müller Bánk-bán-regényét; — csak az a baj, hogy sem a regényt, sem annak szerzőjét nem ismerjük még, s így nem is sejtjük, hogyan került a szerző e tárgyhoz és mely forrásokat használt? Hans Sachs kétségtelenül Bonfiniból vette a tárgyat, — Müller valószínűleg valamely közvetett forrást, talán egy későbbi történetíró feldolgozását, használta. Nicolay és Albrecht a német regényből ismerték Bánkot, — Grillparzer pedig, saját elbeszélése szerint, Bél és Istváni útján jutott a hős történetéhez. Magyar viszonyokat, magyar életet, magyar szellemet nem akart e munkák egyike sem rajzolni. Szerzőiket a tárgy maga érdekelte, mely alig gyakorolt volna csekélyebb vonzerőt, ha Bánk spanyol nemes vagy Gertrud olasz hercegnő volt volna. Csak Grillparzer czéloz itt-ott, darabjának egy pár helyén, a kor szellemére és a nemzet természetére, — a nélkül azonban, hogy igazi magyar világot akarna vagy tudna rajzolni.

A német költői feldolgozások időszerinti rendje tehát a következő:

- 1561 Hans Sachs tragoediája.
- 1782¹⁾ Müller «Leithold» cz. regénye.
- 1795 (körül) Nicolay balladája.
- 1796 Albrecht drámai jelenetei.
- 1826 Grillparzer szomorújátéka.

A levél, melyet e kötet végén közlök, mutatja, hogy a legnagyobb német drámaköltő, hogy Schiller maga is, lépett — hogy úgy mondjam — némi viszonyba tárgyunkkal; — e levélből kitünik egyszersmind, hogy Bánk története és ezen történetnek *tragikus feldolgozásra alkalmas volta* nem volt nálunk (a múlt század végén is) annyira ismeretlen, mint azt némelyek fölteszik.

Hazai irodalmunk a Bánk-bán tettének három költői feldolgozását birja, melyekhez a Müller regényének magyar átdolgozása mint negyedik járul. Ezek időszerinti rendje a következő:

- 1567 Valkai Bánk-bán-éneke.²⁾
- 1822 Müller-Csery «Otto»-ja.
- 1821³⁾ Katona tragoediája.⁴⁾
- 1848 Petőfi politikai irányú költeménye.

A német költők közül Hans Sachs nem gyakorolt befo-

¹⁾ L. ez évszámot illetőleg főleg alább a 88. lapot.

²⁾ Ezt újra kiadtam bevezetéssel és jegyzetekkel Abafi Lajos *Figyelő*-jében, V. kötet (1878), 2. füzet, 127—133. l. — Ugyanitt kimutattam, hogy az «ének» nem 1573-ban készült, mint azt Tolly Ferencz állítja, kit azután a többiek mind kiírtak, hanem már 1567-ben.

³⁾ Katona darabjának címlapján 1821 áll, Csery regényeén pedig 1822. Mégis úgy következnek egymásután, mint fönt megjegyeztem, mert Katona ismerte és használta a regényt, — nem megfordítva.

⁴⁾ Katona tragoediája tudvalevőleg németre is le van fordítva: *Der Bänus Bank. Tragoedie in fünf Akten von Jos. Katona. Deutsch von Adolf Dux. Leipzig, 1856. F. A. Brockhaus.* — A fordítás nem keltett Németországban figyelmet.

lyást sem a német, sem a magyar költőkre, — mert nem tartom valószínűnek, bár nem épen lehetetlen, hogy Valkai András a nürnbergi költő darabját ismerte; — Nicolay és Albrecht a regény befolyása alatt dolgoztak, — Grillparzer nem ismert semmiféle költői feldolgozást, — Katona pedig csak a német regényt ismerte és használta, — Petőfit végre a magyar tragödia és a kor szelleme lelkesítették.

Valódi költői értékkel e munkák közül csak Katona és, szűkebb körben, Grillparzer drámai művei bírnak; irodalomtörténeti szempontból azonban értékesek a többi munkák is, melyek együtt véve vonzó adalékot képeznek a költői anyagok történetéhez.

II.

Hans Sachs tragoediája.

Az első, a ki Németországban Bánk-bán történetét költői alakban feldolgozta, Hans Sachs volt. «Tragoediája» nem belső, költői értékénél fogva érdemel figyelmet; — e tekintetben van a nürnbergi varga-költőnek több színműve, mely becsesebb. A németek nem is méltatták Hans Sachs e drámáját különösebb figyelemre, nálunk pedig teljesen ismeretlen volt, míg én azt a XVI-dik századbéli mesterdalnok számos munkái közt fel nem fedeztem és terjedelmesebben nem ismerttettem.¹⁾ A darab nemcsak tárgyánál fogva felette érdekes, főleg reánk magyarokra nézve — bár ezen gyűjteményben kizárólag *tárgyi* értékénél fogva foglal helyet — hanem igen alkalmas arra is, hogy Hans Sachs drámai munkásságáról és a német dráma fejlődésének egy fontos korszakáról képet adjon. Méltánytalanság és a komikummal határos ferdeség volna, ha Hans Sachs e művét Katona József remekével hasonlítanók össze, — de a cselekvés egy-két fővonásánál mégis czélszerű lesz, a magyar tragoediára legalább futólag reflektálni.

Hans Sachs az egész világirodalom legnaivabb dráma-költője. Jelenkori dramaturgiai műveltségünk magaslatán nem nézhetjük mosoly nélkül, hogy a nürnbergi mester miképen választja meg és miképen dolgozza fel színművei tárgyait, —

¹⁾ Egyetemes Philologiai Közlöny. Szerk. Dr. Heinrich G. és P. Thewrewk E. I. köt., 1877. 2. füzet, 81—95. l.

természetesen nem is sejtve azt, hogy drámai feldolgozásra nem minden elbeszélés vagy történet alkalmas. Pedig írt ő kétszáznál több drámai művet, — vígjátékot, bohózatot, színművet, tragoédiát! A drámai alakra őt részben a Németországban is felvirágzó színpad igényei, részben latin és görög minták, melyeket akkor szorgalmasan kezdtek németre fordítani, részben a kornak nagy hajlama a dialogushoz és a dialogizáláshoz vezették. A reformatio kora, mely egyszersmind a legélénkebb szellemi élet és a leghevesebb szellemi tusák kora volt, minden tárgyat és eszmét szeretett a dialogusnak igen kedvező alakjába öltetni; a század némely bajnoka, pl. Hutten, épen párbeszédeivel hatott leginkább a korra, és H. Sachs maga is írt, drámái előtt, ily vitás tartalmu és irányu négy párbeszédet, melyek ezen alak legsikerültebb termékei közé tartoznak és, nézetem szerint, nemcsak találóbbak és alakilag is sikerültebbek, mint pl. Hutten német dialogusai, — mert e boldogtalan lángész legszebb és leghatásosabb munkáit latin nyelven írta, — hanem egyszersmind drámai életben és hatásban is gazdagabbak, mint H. Sachsnek magának bármely úgynevezett tragoediája vagy komoediája.

Nem veszt a költő semmit történeti jelentőségéből és részben abszolút értékéből, ha működését a dráma terén teljes tárgyilagossággal vizsgáljuk. Hans Sachs¹⁾ a reformatio korának leggazdagabb, legtöbbször boldalu német költője. Egyetlen kortársa sem vetekedhetik vele a feldolgozott anyag gazdagsága, a költői alak sokfélesége, egészséges humor, erkölcsi felfogás és szerencsés alakítás tekintetében. Természetes, hogy műveit nem szabad Shakespeare vagy Goethe mértékével mérni, mint Bánk-bánját nem szabad Katona tragoediájával összehasonlítani. Ereje a költői elbeszélésben nyilvánul legélénkebben, leghatározottabban: H. Sachs epikus költő, még pedig — természetesen tekintetbe véve azt, hogy csak a kisebb epikus fajokat művelte, — igen szerencsés epikus költő. Humo-

¹⁾ Született 1494-ben Nürnbergben és meghalt 1576-ban, 82 éves korában, szülővárosában.

ros elbeszéléseit, legendáit, tréfáit — mindnyájukat a *Schwank* nevezete alatt szokás összefoglalni — nem múltak felül sem kortársai, sem az utókor; a mit későbbi, részben első rangú költők e téren sikerültet, jeleset létrehoztak, az közvetlenül vagy közvetve H. Sachs utánzásából, legalább utóhatásából származik. A költő szerencsés humorja nyilatkozik komikus színműveiben, farsangi játékaiban (*Fastnachtspiele*) is, melyeknek genrije csekélyebb értékű ugyan, de ezen genreben a nürnbergi mester művei a legélvezetesebb, senki által felül nem múlt termékek, melyek közül néhányat egy előkelő modern színház (a bécsi Stadttheater), még pedig a legjobb eredmény, újra színpadra hozni merészeltetett. E humoros darabokban sokszor meglepő a cselekvés drámai volta, a feldolgozás ügyessége, a jellemzés ereje és a bonyodalom megszövésében és feloldásában nyilvánuló dramatikus hivatottság. A németek e darabokban bírják a valódi nemzeti vigjáték életre való csiráit. Hogy ezeket nem sikerült, számos és nagyrészt a nemzettől nem függő okoknál fogva, kifejtetniök és teljes virágzásra ébresztetniök, — ennek az lett a következménye, hogy a németek még mai nap sem jutottak valóságos német nemzeti vigjátékhoz.

De hiába keressük H. Sachs víg darabjainak jelességeit a költő komoly tartalmú színműveiben, melyek minden tekintetben tüntetik fel a kor gyermeteg ismereteit és naiv álláspontját; — de feltüntetik egyszersmind a század azon didaktikus irányát is, melynél fogva a tanulság, még pedig a sokszor valóságos prédikációvá felfútt tanulság képezi a költő működésének egyik leglényegesebb momentumát. H. Sachs ugyan a komoly dráma terén is roppant haladást jelez elődeivel szemben, kik darabjaik tartalmát majd kizárólag a bibliából vették, míg H. Sachs a német és külföldi történelem, a monda és költészet minden zúgát átkutatta és műveiben a leggazdagabb és legtarkább anyagoknak oly roppant tárházát adta át népének, melyhez foghatót sem kortársai, sem az utókor nem ismernek másodikat. Kortársai különben is jóformán csak dialogusokat

irtak, néha mindennemű cselekvés nélkül. H. Sachs-nál találunk cselekvést minden darabban, de sokszor nem drámai cselekvést, és mindig a képzelhető legnaivabb módon feldolgozott cselekvést. E naivság oka nemcsak a költőnek a drámaírásra csekélyebb hivatottságában, hanem egyszersmind és nem kisebb mértékben a helyes, utbaigazító minták hiányában rejlik. A renaissance hatása észlelhető a nürnbergi költőben is; a görög tragikusokat, a római vigjátékirókat már lefordították volt, legalább részben, németre, és H. Sachs ismerte e műveket, mert ő ismert mindent, a mi német nyelven írva és szülővárosában kapható volt. De ő Plautust és Terentiust is csak forrásoknak tekintette, melyekből *anyagot* merithetett önálló epikus vagy drámai feldolgozásra. Különben pedig csak némely külsőséget sajátított el az ókor remekeiből, nem is sejtve, hogy a művészetben a legkülsőbbnek látszó momentum is mély összefüggésben van a tartalommal, az eszmével. Így H. Sachs különböztet meg először Németországban tragoeédiákat és komoeédiákat, de máig sem sikerült felismerni azon lényeges momentumokat, melyekhez ezen elnevezések egyikét vagy másikát fűzte; hasonlóképp ő osztja fel először a német drámát felvonásokra, de koránt sem sejtí, hogy a drámai műve tagoltsága a cselekvés fejlődésével benső kapcsolatban áll, miért is költőnk, ha a rómaiaknál talált őt felvonás nem látszott neki elegendőnek, csinált tizet, tizenötöt. Általában sehol sem találjuk nyomát annak, hogy költőnknek a dráma lényegéről s kellékeiről tudata vagy csak érzéke is lett volna, — mire nézve jellemző azon eljárása is, hogy ugyanazon történeteket szerette epikus és egyszersmind dramatikus alakban is feldolgozni. Itt-ott ugyan azt hinné az ember, hogy H. Sachs a tragikus feldolgozásra alkalmas anyagot felismerte: de más oldalról számtalan esetben annyira tévutakon jár és a helyes választott tragikus anyagot is annyira a tragikum fel nem tüntetésével dolgozza fel, hogy a feldolgozandó anyagnak helyenként helyes választását csakis a véletlennek kell tulajdonítanunk. Hogy ez a véletlen néha mily sajátoszerű játékokat

ú, mutatja pl. Hans Sachs Bánk-bán-tragoediája is; — vagy nem sajtászerű-e, hogy a nürnbergi költő a roppant terjedelmű, és érdekes meg regényes eseményekben általában dús-gazdag magyar krónikából épen azt a historiát választotta ki, mely a mélyre ható tragikus feldolgozásra kiválólag alkalmas? Hanem persze, hogy a választás csakis a véletlen játéka, mutatja azután a «tragoedia» maga, melynek szerzője Bánk tragikumát nem is gyanítja, a hőst nem is állítja a cselekvés középpontjába és konfliktust alig sejtet az olvasóval, — úgy hogy a darab valósággal a tragoedia nevére nem is tarthat igényt.

Hans Sachs epikus költő, és úgynevezett (komoly) színművei szintén csak epikus költemények dialogizált alakban. E darabok részben előadattak ugyan, de oly közönség előtt, mely nem kereste a drámában a jellemek egyénítését, nem a pszichológiai és etikai problémák bonyolítását és feloldását. A költő kortársai cselekvést akartak és morált, az epikus épen úgy, mint a dramatikus költészet terén; — H. Sachs adott nekik mind a kettőből eleget. Sem a jellemek lélektani rajza, sem a cselekvés minden egyes részletének indokolása, sem a történet színhelyének, korának vagy nemzeti jellegének feltüntetése, — a modern drámai költészet e fő követelményei közül a XVI-dik századbeli német dramatikus egy sem foglalkoztatta. Forrásainak anyaga, ez anyagnak részletei, e részletek egymásutánja irányadók a költőre nézve. Mert H. Sachs körülbelül oly viszonyban áll tárgyai forrásához, mint — si licet magnis componere parva — Shakespeare Holinshedhez: lapról lapra, sorról sorra pontosan követi a krónikát, vagy novellát, melyből merít; — ha ez helyenként dramatikusabb, élénkebb, csattanósabb, ilyen lesz a költő színműve is; ha az elbeszélés ott hézagos, kellő átmenetek nélkül szükölködő, indokolatlan részletekből álló, csak így találjuk a költő drámai feldolgozásában is. Általában epikus előadás marad a historia H. Sachs dialogizált tárgyalásában, mint volt az a forrás epikus prózájában. A költő és forrásai közt a XIII-dik század-

ban fennállott viszony¹⁾ áll a XVI-dik századbéli költőkről is: ezek is a forrás anyagának hű és pontos megujítását tekintették főfeladatuknak, olyannyira, hogy az eredeti hagyománynak nemcsak minden kis részletét, hanem gyakran még sajátos kifejezéseit és jellemzőbb fordulatait is megtartották. H. Sachs e tekintetben is magán hordja korának bélyegét.²⁾

E rövid általános jellemzésnek, hogy úgy mondjam, megokolására alig van költőnknek alkalmasabb darabja, mint éppen Bánk-bán-tragoediája. E darab címe a következő:

Ein Tragedi, mit zwölff Personen zu spielen, Andreas der Vngerisch König, mit Bancbano seinem getrewen Statthalter. Művei alá a költő oda szokta írni a datumot is; Bánk-bánja készült: *Anno Salutis M. D. LXI. Am 17. Tag Decembris.* A darab a Hans Sachs Nürnbergben megjelent műveinek nagy kiadásában (öt kötet, 1558—1579) a IV. könyv II. részében, a VI—XV. lapokon áll. A Kemptenben megjelent kiadásban (1612—1616) szintén a IV. könyv II. részében, p. 12—34 található.³⁾ Mind a két, felette ritka és értékes kiadás megvan a magyar nemzeti muzeum könyvtárában; de az utóbbiból hiányzik a II-dik és az V-dik könyv.

Lássuk már most H. Sachs ezen érdekes darabját közelebbről. Mindenek előtt, tekintve a költőnek fent jellemzett viszonyát forrásaihoz, fontos az a kérdés: Honnan vette a költő anyagát?

Hans Sachs forrását illetőleg nem lehetünk sokáig kétségben; ő maga hivatkozik a «magyar krónikára» (*die Vngerisch*

¹⁾ L. erről bővebben a *Tristan-mondáról* írt és a «Budapesti Szemle» 24—27. számaiban megjelent tanulmányomat, főleg a 25. szám, 171. s kk. lapjait.

²⁾ L. H. Sachsról a *Szegedi Lőrincz Theophaniájáról* írt tanulmányomat is, mely a «Nemzeti Hírlap»-nak 1878-diki 194. és 196. számaiban megjelent.

³⁾ Hans Sachs legtöbb műve külön kiadásban jelent meg, mielőtt a költő munkái nagy gyűjteményének egyes köteteit kiadta, — valószínűleg a Bánk-bán-tragoedia is. De e külön kiadás eddig nem ismeretes.

Cronica), melyből tárgyát merítette. Ily magyar krónika, tudtommal 1561 előtt, mert ezen évben készült darabunk, csak kettő állt a nürnbergi költő rendelkezésére: *Thuróczyé* és *Bonfinié*. Az első kétszer jelent meg német nyelven: 1534-ben Bécsben és 1536-ban Augsburgban, mind a kétszer, a szerző nevének elhallgatásával, a fordítónak (*Hans Haugen zu Freystein*) neve alatt.¹⁾ E mű nem lehetett költőnk forrása, mert *Thuróczy* a Bánk történetét igen röviden és mellékesen érinti inkább mintsem elbeszéli. Máskép *Bonfini*, ki II. András király és Bánk bán történeteit igen terjedelmesen tárgyalja. Bonfini volt H. Sachs forrása; ezt bizonyítja a német költő műve kezdetétől végig, mert H. Sachs, mint említém, híven és pontosan szokta követni forrását. Bonfini a XVI-dik században két német fordításban jelent meg; a frankfurtit nem használhatta költőnk, mert az csak 1581-ben, tehát H. Sachs halála után, jelent meg; de igen is használhatta és használta Bonfininek 1545-ben, Baselben megjelent német fordítását, mely a következő cím alatt jelent meg (a címlapon szintén a szerző neve nélkül):

Des Allermechtigsten Königreichs in Vngern, warhafftige Chronick vnd anzeigung, wie das anfang, auff und abgang genommen, wie auch das vilfaltig anfechtung vnd vberfall gelitten, vnd andern Nationen schwerlich zuogefügt, vnd sich der Turckischen Angriff so lang biss zu vnsern zeytten so ritterlich erwert hatt, in dreyssig Büchern beschryben mitt jhren Figuren lautter anzeygt vnd erkläert wirt. Zuo Basel by Ruoprecht Winther, im Jar M. D. XLV. Mit K. M. Freyheyt inn sechs jaren nit nachzuo trucken. A munka Stoer Rudolfnak, murbachi és luderi apátnak, van ajánlva. A dedicatio alá irta a fordító: *Datum Colmar den dritten Martij im Tausend fünffhundert vnd fünff vnd viertzigsten jar.* — Hieronymus Boner Schultheis zu Colmar. Azután következik Bonfini ajánlása Ulászló királyhoz. Bánk-bán története

¹⁾ Thuróczy krónikájának latin eredetije először Budán jelent meg 1488-ban és másodszor ugyanazon évben Brünbén.

e munka CCVII—CCXI-dik lapjain olvasható. A mű két szép példánya a nemzeti muzeum birtokában van.)*

Hans Sachs művének megítéléséhez, sőt általában helyes felfogásához okvetetlenül szükséges, hogy Bonfini elbeszélését, még pedig azon alakban, melyben a költő azt ismerte és felhasználta, teljesen ismerjük. Azért a következőkben az 1545-iki német fordításból teljesen közlöm a történetirónak Bánk-bán esetére és a királyné meggyilkoltatására vonatkozó elbeszélését, csak a helyesírás és pontozás lehető rendezésével, ill. modernizálásával. Bonfini elbeszéli, hogy András király, keresztes seregével együtt, Konstantinápolyba érkezett, hol a még útban levő keresztes seregeket be kellett várnia. Ezalatt történt Gertrud királyné meggyilkoltatása, a mint azt Bonfini idézett német alakjában, következőleg előadja:

„Dazwischen ¹⁾ hat sich ein erbärmlicher Fall zutragen, der wohl ewiger Gedächtniss werth ist, dieweil der ungarisch König darin sein mannlich und tapfer Gemüth sonderbarlich erzeugt (hat). Wann ²⁾ man sagt, als dieser König Andreas ein so ferne Reise thun wollen, hab' er doch zuvor gar ein edlen theuren Herrn, von dem Geschlecht Borum geboren, mit Namen Herrn Bankban, gar ein treuen und weisen Mann, über das ganze Königreich zu einem Statthalter gesetzt, den königlichen Hof und allen seinen Gewalt als sein Statthalter zu versehen, darzu die Königin und ihre Kinder in seinem Schutz und Schirm zu haben. Den habe er zu vordersten ³⁾ ermahnt, dass er das Reich mit aller Gerechtigkeit verwalten (sollte) und sollte Niemand

*) A német fordításnak egy második kiadása szintén Baselben jelent meg 1555-ben. Ez teljesen egyezik az 1545-iki kiadással. — Bonfini művének eredetije először 1543-ban jelent meg Baselben. Heltai Gáspár magyar fordítása 1575-ben jelent meg Kolozsvárott. A német fordítás, mely legjobbantanuszkodik arról, hogy a munka, a XVI-dik században mily népszerű volt, három kiadásban jelent meg: 1545, 1555 és 1581-ben.

¹⁾ Ezalatt. — ²⁾ Mert, ugyanis. — ³⁾ Legelőször is, első sorban.

kein Schmach noch Gewalt zufügen lassen, darzu mit den nächsten Nachbarn Frieden halten und im Königreich allen Frieden, Ruh und Ehre fördern und pflanzen. Dieser Landvogt, Vice Rey und Verwalter hat diesen löblichen Befehl mit ritterlichem Gemüth angenommen und gedacht' damit Ursach und Gegenwurf⁴⁾ zu haben, etwas Lobwürdigeres auszurichten; indem doch das Glück diesem theuren Mann gehass⁵⁾ gewesen und ihm sein ehrlich Fürnehmen gebrochen.⁶⁾ Wann es ist nähmlich aus dem deutschen Land der Königin in Ungarn Bruder kommen, sein' Schwester von wegen ihres abgeschiedenen Herrn zu trösten. Der ist nun etlich' Tag bei ihr verharret und (hat) sie in viel Weg⁷⁾ getröstet, denn sie ist ihm auch allezeit, wie billig, als sein' Schwester lieb gewesen. Indem nun des Vice Rey und Statthalters Gemahel⁸⁾ Tag und Nacht um die Königin gewohnt, die dann einer überschwänglichen grossen Schöne von Form und Gestalt gewesen, das doch Alles⁹⁾ mit ihr' grossen Zucht und Schaam gemehrt worden, darum die Königin ein' sondere¹⁰⁾ Lieb zu ihr trug. Indem hat aber der Königin Bruder gar ein wunderlich' Liebe an sie gelegt, mehr von ihr' grossen Zucht und Schaam denn von ihr' Schöne wegen; davon er in Kurzem so gar entzünd't (worden), dass er ihrenthalben in Krankheit kam. Da nun die Königin ihr's Bruders Brunst der Liebe¹¹⁾ gemerkt, hatt' sie ein verwegen Mitleiden mit ihm gehabt, wie das gewöhnlich in den Weibern steckt, dass sie ihm zu viel wohl glaubt', also dass sie nicht allein die beiden in ihr

⁴⁾ Alkalom. Az eredetiben: *ratus . . . occasionem obtigisse.*

— ⁵⁾ Gehässig, ellenséges. — ⁶⁾ Derék szándékát meghiusította. —

⁷⁾ Sok úton-módon, mindenképen. — ⁸⁾ Das Gemahel, régi alak:

nő, feleség. V. ö. Uhlandnál (A dálnok átká): *der König und sein*

Gemahl. — ⁹⁾ T. i. kiváló testi szépsége. — ¹⁰⁾ Kiváló, ritka. —

¹¹⁾ Szerelme szenvedélyét.

Frauenzimmer¹²⁾ zusammen in Gespräch zu kommen beruhte, sondern sie zu öfteren Malen über ihren Tisch geladen¹³⁾. Sie ist ihnen oft entwichen, damit sie sich besprechen möchten, und (hat) unter etwas ehrlichen Schein ihnen Platz gelassen, ihr' Freundschaft gegen einander zu erzeugen. Nachdem sie aber wohl bemerkt', dass das löblich' Weib so fromm und ehrlich an ihrem Herrn gehalten, hatt' sie ihrem Bruder ein sonder' Gemach eingeben, darin (er) sie mit Gewalt um ihr' Zucht und Ehr' bracht'. Die gut' Frau hat wohl der Zeit¹⁴⁾ geschwiegen und sich darauf zu ihrem Mann verfügt. Als der nun Kinder zu zielen¹⁵⁾ mit ihrer Freundschaft haben wollen, sie damit¹⁶⁾ umfängen, sagt' sie: O was¹⁷⁾ unseligen Weib umfahest du jetzt, entweder dein Gemahel, oder ein' stinkende Hur'. Wo du verweist dein Eheweib zu halsen¹⁸⁾, so bist du gewisslich betrogen, wo aber ein' schändliche Hur', so sieh' dich zum Vordersten³⁾ vor, dass du dich nicht mit einer schändlichen Hur' verunreinigst. Dann dein ehelich Bett ist geschänd't, und die du als dein' Hausfrau der Königin vertreut¹⁹⁾ (hast), die hat sie ihrem Bruder als eine Hurenwirthin²⁰⁾ zu schänden dargeben²¹⁾. Dies ist mit meinem Leib geschehen, wiewohl das Gemüth unschuldig (ist). Darum wollest mich hinrichten, wiewohl ich mehr von einem Andern als von mir selber befleckt (bin). Damit ich aber nicht selber ein' Umbringerin meines Leibes und Seelen geachtet und dein' Lob und Ehre damit nicht geschwächt (werde), so bitt' ich dich, dass du mich in diesem Fusstapfen²²⁾ umbringen

¹²⁾ Boudoir, női öltöző szoba. — ¹³⁾ Ebédhez hívta meg. — ¹⁴⁾ Közvetlenül akkor, egy ideig. — ¹⁵⁾ E. h. erzielen, gyermekeket nemzeni. — ¹⁶⁾ Ezért. — ¹⁷⁾ Mily. — ¹⁸⁾ Umhalsen a. m., umfängen, megölelni, átkarolni. — ¹⁹⁾ A. m. anvertraut, rábízni. — ²⁰⁾ A. m. Kupplerin, bordélyos asszony. — ²¹⁾ Kiszolgáltatni. — ²²⁾ Szóról szóra: nyomban.

(sollst), damit du die Göttin der Keuschheit, rächen (mögest). Mit diesen Worten ist der theur' Mann wohl bewegt (worden), hat doch seinen Schmerz verdrückt²³⁾ und hat sein weinend' Weib getröstet; und als ihm die ihren Hals anbot, sie umzubringen, hat er sie erst recht umfasst, gehalst und getröstet, darbei um aller ehelichen Lieb' und Treu' gebeten, dieweil das nicht ihr' Wille und Schuld (gewesen), sondern sie mit einem fremden Mutwillen und Gewalt geschwächt (worden), so sollt' sie ihr beider gemeine²⁴⁾ Schmach und Schand' verhehlen, daran²⁵⁾ er sich mit der Zeit mit einem grimmen Exempel rächen wollt' von ihr beider Schmach wegen. Da er sie nun damit beredt und befriedet²⁶⁾, so hat er doch seinen verdeckten Grimm nicht wohl zähmen mögen und ist also auf dem nachgonden²⁷⁾ Tag mit ihren wenigen seiner Gefährten zu der Königin in ihr Gemach kommen, und (hat) die mit dem Dolchen, den er unter seinem Kleid verborgen gehabt, durchstochen, und (hat) gleich das Schwert aus ihr (ge)zogen, also blutig gezeigt und gesagt, dass er sie billig und von Rechts wegen umgebracht (hätte), dieweil sie als ein' Hurenwirthin sein' allerliebste Hausfrau gedrunge²⁸⁾, von ihrem unkeuschen Bruder gewaltiget zu werden. Auch hat er das in aller Empörung frei bekannt, er begehre gar keine Verzeihung dieser That halben, wann²⁾ er wollt' selber des nachgonden²⁷⁾ Tags mit etlichen Landherren²⁹⁾ selbst zum König kehren bis gen Konstantinopel, und sich daselbst unter sein Gericht und Gewalt ergeben. Mit diesen Worten ist die Empörung gestillt (gewesen). Der hat nun etlich' Land-

²³⁾ Elnyomta fájdalmát. — ²⁴⁾ Közös. — ²⁵⁾ E. h. darum. —

²⁶⁾ Megnyugtatta. — ²⁷⁾ A. m. nachgehenden, folgenden, következő napon, másnap. — ²⁸⁾ Kényszerítette, azon kényszerhelyzetbe hozta.

²⁹⁾ Az eredetiben: cum paucis Optimatibus.

herren zu ihm genommen, mit denen er ohne Verzug gen Konstantinopel kommen (ist). Daselbst hat er den König noch gefunden, als er noch nicht aus Europa in Asien gezogen (war). Da er ihm nun unter Augen kommen, ist von ihm also gered't (worden): „Herr König, hier ist der Statthalter eures Königreichs, den vielleicht andre möchten für ein' schändlichen Todtschläger achten. Ich hab' mich aber auf euer königliche Gerechtigkeit verlassen und hab' ein' solche That begangen, darin ich mich nicht begehrt mit der Flucht zu entschuldigen, sondern hab' mit der rechtmässigen Flucht des allergleichmässigsten und billigsten Richterstuhls Gerechtigkeit gesucht. Darum komm' ich zu euch, als meinem Herrn und gerechten Richter, damit, wo ich vom rechtswegen misshandelt ³⁰⁾ hab', dass ich auch von Stund' an darum mein' Straf' nähme. Zudem begehrt ich keines andern Richters dann allein den ich vertetzt, der auch viel billiger mein Verkläger und Rächer, dann mein Richter sein sollt!“ Jedoch so hat diese unerhörte Verwegenheit, auch ein unerhört' des Fürsten Gerechtigkeit erlangt. „Ich hab' euer Gemahel, die Königin, der ich mein' allerliebste Hausfrau zu einer Dirne vertreute ¹⁹⁾, die hat sie ihrem mutwilligen Bruder zu schänden übergeben, und als ich mich meines billigen Zornes nicht enthalten mögen, denn eher wollt' ich sterben, als solches ungerochen lassen, darum hab' ich die Königin mit diesem Schwert umbracht. Derwegen, allergerechtigster König, so ist dies eben dasselbig' Schwert, mit der Königin Blut befleckt, hab' ich nun, da mit ich mich der unerträglichen Schmach und Schanden errettet, dar an gesündet, so wollet mich im Fussstapfen ²²⁾ eben mit diesen Schwert umbringen. Wo ihr

³⁰⁾ A szó eredeti értelmében : helytelenül cselekedtem.

aber erkennen mögen, dass (das) vonrechtswegen und billig geschehen sei, so wollet mich mit eurem Urtheil ledig erkennen ³¹⁾, dass dann ein Gedächtniss bei allen Völkern sein wird eurer steiffen ³²⁾ Gerechtigkeit; dann eben auf dieselbige hab' ich mich verlassen, dass ³³⁾ ich mich selbst persönlich vor Euer Majestät gestellt hab'." — Dies hat der König mit so standfestem und tapferem Gemüth gehört, dass er weder sein Angesicht noch Farb' davon verändert', und (hat) gesagt: „Bankbane, dein Vertreuen ³⁴⁾ in mich mag dir genugsam rathen, in mich zu verhoffen. Wo nun dem also (ist), wie von dir gemeldet (worden), so zeuch ³⁵⁾ wieder hin in mein Königreich und richt' dein Amt als mein Statthalter treulich aus, wann dieweil ich von dieser heiligen Reis' nicht weichen kann. Wann ich dann demnach ³⁶⁾ wieder in Ungern komme, werd' ich das Urtheil aussprechen.“ Damit hat er ihn wieder in Ungern kehren lassen und ist er mit seinem Kriegsvolk in Asien gefahren.“

Ezután elbeszéli Bonfini András királynak a keleten végzett dolgait és a CCX-dik lapon ekkép adja a Bánk történetének befejezését:

„Es hat aber die Gedächtniss (von) der Königin Tod den König Andreas, sobald er in sein königlich' Gemach kommen (war), angefochten, ³⁷⁾ und ist doch auf seiner Standveste ³⁸⁾ verharret, und des nachgeh'nden Tags seinen Statthalter Bankbanum in Recht erfordert ³⁹⁾, und als er seiner Gemahel angezeigt' Schuld verstanden, zu

³¹⁾ Felmenteni, ártatlannak nyilvánítani. — ³²⁾ Kemény, meghajlíthatatlan. Az eredetiben csak: *memorabili sententia*. — ³³⁾ Midőn. — ³⁴⁾ Vertrauen, bizalom. — ³⁵⁾ Régi alak e. h. ziehe, menj. — ³⁶⁾ Ennek utána. — ³⁷⁾ Meghatotta, elfogta a királyné meggyilkoltatásának emlékezeté. — ³⁸⁾ Állhatatosság. Az eredetiben: *constantia*. — ³⁹⁾ Törvényszék elé állította.

einem sonderen ¹⁰⁾ Exempel der weiblichen Reinigkeit erkannt, dass er sie von rechtswegen erschlagen, ihm damit ledig erkannt. ³¹⁾ Jedoch ist demnach ³⁶⁾ in das ganze Haus und Geschlecht des Statthalters Bankbano von der Königin Söhnen gewüthet (worden), die ihr' Mutter Tod nicht ungerochen mochten lassen. Die Königin ist in dem Kloster Polino bestattet. Wiewohl Etliche sind, die sagen, gleich nach der Königin Tod (sei) gegen des abwesenden Statthalters Kinder Rach' vorgenommen ⁴⁹⁾ (worden).“

Ez volt tehát H. Sachs forrása. Darabjának csak futólagos áttekintése is mutatja, hogy a költő mily pontosan követte a krónikát.

Lássuk most, legalább fővonásaiban, a tragoédiát magát.

A darabot, mint az H. Sachsnál és kortársainál szokás volt, a hirnők nyitja meg, ki a színmű tartalmát, czélját, tanulságát stb. elmondja. E tragoédiájánál H. Sachs igen rövidre szabta a prologust, mely ez alkalommal csak a színmű meséjét adja röviden, szárazon. Már a tartalomnak e dióhéjba szorított előadásából világos, hogy a XVI-dik századbéli varga-költő e szomorújátékában a tragikumnak semmi nyoma. A dolog lefolyása, az események egymás utánja, a király távolléte Syriában, Bánk utazása a királyhoz Gertrud meggyilkoltatása után, — mind e momentumok, már a prologus összefoglalása szerint is, kétségtelenné teszik, mint már említém, hogy Hans Sachs «magyar krónikája» csakis Bonfini műve lehetett.

A hirnők távozását nyomban követi a «tragoedia» cselekvésének kezdete. András király lép fel híveivel, elbúcsuzik tőlök, hogy a szent földön a keresztyéneket segítse, lelkökre köti, hogy erényesek legyenek, s végre Bánk-bánra bízza az egész országot, népével és nejével együtt. Bánk megígéri, hogy hű helyettese lesz, s a királyné kívánja, hogy férje mielőbb térjen vissza. Erre mind eltávoznak s a hirnők kiragaszt egy

⁴⁹⁾ Bosszút állottak.

királyi «mandatumot», melyben András Bánkot helyettesévé nevezi ki.

Most minden további utasítás nélkül fellép *Friedrich, der Königin Bruder*, egy levéllel kezében, mely neki azt a hírt hozza, hogy sógora a szent földre ment, s nővére Gertrud egyedül van. Frigyes el van határozva, lemenni Magyarországra,

Dass sie (Gertrud) einen Trost an mir hab',
Ein Monat zwei zu Hof zu bleiben,
Ihr langweilig Zeit helfen vertreiben.
Und morgen frühe will ich auf sein,
Zu reisen zu der Schwester mein.

Frigyes megparancsolja inasának, hogy készítsen el mindent, és távozik evvel együtt.

Ismét, minden megjegyzés nélkül, András király udvarában vagyunk. A «három egység» theoriája nem bántotta költőnket, ki csak úgy bizottt nézőinek eleven phantasiájában, mint hatalmas angol kortársai. De míg ezek legalább egy megjegyzéssel (s a színpadon tudvalevőleg egy kiragasztott táblával) tudatják a helyváltozást publikumukkal, H. Sachs ezt sem tartja szükségesnek, hanem felteszi közönségétől, hogy könnyen feltalálja magát. Mert kétségtelen, és a költő több darabját illetőleg korabeli feljegyzésekből és magának Hans Sachsnak szavaiból is tudjuk, hogy drámái nemcsak az előadásra szánva voltak, hanem tényleg elő is adattak. Persze, a Bánk-bánra vonatkozólag ily feljegyzés nem maradt reánk.

Fellép tehát a királyné Rosinával, Bánk-bán nejével.*) Gertrud búsul férje után és unatkozik; Rosina lehetőleg vigasztalja. Ekkor bejelent a hirnök «egy idegen fiatal urat», ki a királynéhoz kíváncsozik, és belép Gertrud öccse, Frigyes

*) Bánkné nevét nem közlik a források. Ez azért különböző az egyes költőknél; H. Sachsnál *Rosina*, Nicolaynál *Hedwig*, Müller-Cserynél *Melinda*, Albrechtnél *Burja*, Grillparzernél *Erny*, Katonánál előbb *Adelajda*, utóbb (a regényből) *Melinda*.

(ki az utat Thüringiából Budára bámulatos gyorsasággal végezte), kit a királyné nagy örömmel üdvözl:

O Hertenlieber Bruder mein,
Du sollst mir tausendmal willkommen sein!
Wie kommst du jetzt so recht zu mir!
Wie oft hab' ich geseufzt nach dir,
Weil ich jetzt gleichsam elend bin,
Und mein Herr König ist von mir hin.
Ich werd dich nicht bald von mir lassen!

Frigyes kijelenti, hogy a király visszatérteig nála marad, mire Gertrud igéri, hogy ezért hálás lesz és hogy öcsésének jó dolga lesz az udvarnál. Most Rosina távozik, hogy a vacsoráról gondoskodjék. Frigyes utána néz és kérdi nővérétől:

Frau Schwester, wer ist dieses Weib
Mit schön' und adelichem Leib?
Dergleichen hab ich kaum gesehen!

A királyné megnevezi és a legnagyobb dicséretekkel halmozza el Rosinát.

Az első felvonás expositiója igen naiv, de nem ügyetlen. Csak a szereplők jellemeiről nem tudunk meg semmit; — e tekintetben H. Sachs nem haladja túl korának primitív álláspontját.

A II-dik felvonásban búsan lép fel Frigyes, kezébe hajtja fejét és eljajgatja, hogy szive beteg, mert szereti Rosinát; de az imádott nőnek be sem meri vallani szerelmét, mert fél férjétől. A királyné fellép és kérdi, hogy mi baja? orvosért küldjön-e? De Frigyes bevallja szerelmét: e betegségen nem segíthet orvos. A királyné biztatja; de midőn megtudja szerelme tárgyát, inti:

Bruder, das Weib ist ehrenfromm,
Von gutem Geschlecht, hat Bankbanum,
Den theuren Mann, zu einem Gemahl,
Gerecht und standhaftig wie Stahl.
Deshalb nur solche Lieb ausschlag,
Dass nicht mehr Unfall sich zutrag.

Frigyes, szenvedélyességében, kijelenti, hogy estig meghal, ha Gertrud nem segít rajta. «Tőled mást vártam!» ily szemrehányással illeti nővérét. Ekkor enged Gertrud s megígéri, hogy estére meghívja magához mindkettejüket és alkalmat fog adni öcsésének, hogy Rosinával egyedül lehessen, mire a boldog ifjú távozik. Most fellép Rosina s a királyné meghívja őt estére egy kis «bankett»-re, melyben kettejükön kívül csak Frigyes fog részt venni. Bánk neje köszönettel veszi a királyné kegyes kitüntetését, mire kimennek.

Két kamrás lép fel, Albert és István. Gyulai P. szellem-
dusan jegyzi meg Tiborczról, Katona «Bánk»-jának e hatásos
alakjáról, hogy az a tragoediában a görög kar szerepét játsza.
Ugyanezt mondhatni némileg, de természetesen sokkal szeré-
nyebb értelemben, H. Sachs darabját illetőleg a két kamrás-
ról. Első fellépésükkor András török háborujáról beszélnek.
Azután kérdi István a másiktól, hogy mit tart Frigyesről,
mire Albert így felel:

Ich halt ihn für ein Jungen dummen,
Stolzen, übermüthig frechen
Deutschen Hund, dem wol ist mit Zechen
Und Buhlerei, wie man hört und sieht.
Mancherlei Kurzweil er anricht
Mit Gastung, Tanzen, Beitzen und Jagen,
Das vorhin ist bei meinen Tagen
An dem Hof nicht gewesen Sitt'.

István azt hiszi, hogy ez mind Rosina kedvéért történik,
de Albert nem tud a nő érényében kételkedni. Ők távoznak és
fellép Rosina (mint elmélkedéséből megértjük, már a tervezett
vacsora után) és daczosan (*trutzig*) szól önmagával:

Ei, soll ich nicht von Unglück sagen
Dergleich mir nie geschah bei mein' Tagen!
Die Frau Königin hat mich heut geladen
Mit ihren königlichen Gnaden
Zu essen und ihr'm Bruder Friedrich.
Dass sie uns speist und tränket köstlich,

Wie ich vermeint in Zucht und Ehren.
 Ich muss die Welt erst kennen lehren.
 Die Königin ging aus heimelich ;
 Fing an ihr Bruder, buhlt um mich,
 Dem ich gar ernstlich Antwort gab,
 Schlag ihm die Ding' mit Unwillen ab
 Und saget' ihm ernstlicher Massen,
 Der Sach' sich nicht mehr hören zu lassen ;
 Wo dergleich mehr geschäh' in den Tagen,
 So wollt' ichs meinem Herren klagen.
 Der werd' von ihm mir schaffen Fried
 Würd' das inne mein Herr und Mann,
 Es würd ihm sehr übel gefallen.
 Doch will ich schweigen zu dem allen.
 Vielleicht sind seine Wort' allein
 Geschehen von übrigem Wein.
 So es forthin nicht mehr geschicht,
 So ist die Sach leichtlich verricht.

Rosina távozik és a felvonásnak vége van. E második felvonás kevéssel viszi tovább a cselekvést, de még sem eredménytelen: Frigyesben fokozódik a szenvedély, a királyné meg van nyerve. Rosina dacza erélyesb tette sarkalja a csábítót. Bánk egészen eltűnt a tettek színhelyéről.

A **III-dik felvonást** a királyné és öcsese párbeszéde nyitja meg. Gertrud egyszerűen azt kérdi Frigvestől, ment-e valamine Rosinával, mire ez újra elbeszéli, mit már Bánkné szájából tudunk, de egyszersmind hozzá teszi, hogy most, nőies szemérme és erényessége miatt, még jobban szereti Rosinát, s miután meggyőződött szenvedélye eredménytelenségéről, kész véget vetni életének:

Noch ist mein Lieb nicht mit hing'nommen,
 Sondern noch stärker in mein Herz kommen
 Ob ir weiblichen Zucht und Ehr,
 Die mich zu Lieb bewegt noch mehr.
 Weiss doch forthin kein Hülf' noch Rath
 Mir förderlich zu dieser That,
 Deshalb ich gleich in Lieb vergeh,
 Wie an der Sonne Hitz' der Schnee.

Derhalb will ich mein Pein und Schmerzen
Abhelfen meinem sehnenden Herzen,
Mein' Schwester, gleich mit diesem Strang.

A királyné megijed; «nővéri hűsége és szeretete» nem tűrheti fivére kínjait vagy épen halálát; azért megigéri öcsésének, hogy Rosinát lehivatja a kerti lakba, melynek kulcsát átadja Frigyesnek. Ez boldogan távozik és most — költőnk naiv felfogása és epikus előadása szerint — természetesen felép Rosina s a királyné megmondja neki, hogy menjen le a kerti lakba és várja meg ott a királynét. Előbb azonban igen prozaikus okoskodással védi álláspontját, mondván:

Ich habe gewägt, es wär nit gut,
Sollt sterben das jung' edel' Blut
Von wegen dieser edlen Frauen,
Die sich noch dreimal um wird schauen,
Wenns gleich geschieht, dass sie es klag'
Ihrem Herrn, deshalb so mag
Die Sach' wohl abgehn ohn' Schwertstreich.
Der Frauen Zoren wird bald weich.

És tovább, miután Rosina eltávozott, nem a legtisztább moralissal:

Nun will ich 'nein ins Frauenzimmer,
Auf neue Zeitung warten immer,
Wie sich diese Sach' liab' verlossen,
Obs heimlich bleib' oder werd' offen.
Bleibts heimlich, thu' ichs gerne sehen,
So ists, sam sei es nicht geschehen.
Wird's offen, was schad'ts? Weil in den Tagen
Wird oft Mord und Todtschlag vertragen.
Ist dies doch viel geringer eben, —
Errett' doch mein Bruder sein Leben!

A királyné távozta után ismét a két kamrás lép fel. Beszélve a nap dolgairól, István elmondja, hogy a város árka mellett épen most látta Rosinát, magán kívül, kisírt szemmel, szomorú arczczal jární. Nem tudják, mi baja, de szánják a derék nőt, ki, István szavaival: az egész magyar birodalom

legerényesebb, legszebb asszonya. A királyné öcsce közeledvén, a két kamrás eltávozik, és a fellépő Frigyes elárulja nagy boldogságát, melyet csak Rosina szomorúsága és kétségbeesése zavar meg egy kisé. De az ifju bízik nénje segélyében és a nők változékonyságában, s a legjobbat reményli a jövőtől.

Evvel végződik a harmadik felvonás, mely Frigyeset, ki (Rosina mellett) a darab valódi hőse, kívánságai céljához vezette. Bánkkal e felvonásban sem találkozunk, bár ő képezi folyton a cselekvés háttérét: Rosina mindig férjében bízik s tőle vár segélyt, Frigyes és Gertrud folyton a helytartótól tartanak.

Végre a **IV-dik felvonásban** fellép Bánk maga, egy levéllel kezében, mely őt a király hadjáratának kedvező folyamáról tudósítja. Ekkor belép neje Rosina, *mit verhülltem Angesicht*, mint a költő előírja. Bánk örömmel fogadja, de neje térdre borul és tiltakozik az ellen, hogy férje őt megölelje, hiszen ő nem erényes, szemérmes neje többé, ő közönséges szajha. Bánk visszaretten e szóra és felvilágosítást kér. Rosina elbeszéli a történeteket és kéri férjét, hogy ölje meg őt. Ez azonban kijelenti, hogy nem bánthatja őt, mivel meg van győződve ártatlanságáról; — de esküszik egyszersmind, hogy női erényét meg fogja boszulni a bűnösökön. Nejét felemeli, megöleli, megvigasztalja, — és távoznak. Utánok a két kamrás lép be; most már Albert is tudja, hogy baj van, hogy Rosina sir és hogy férje háborodott kedélylyel bosszút forral; de a történetekről nincsen még biztos tudomásuk.

E felvonás leginkább tűnteti fel H. Sachs drámai alkotó tehetségének gyengéjét, valamint a jellemzés hiányából származó erőtlen és hatástalan epikus előadást. Katona nem hozza színre a nő vallomását; csak azon perczben emelteti a függönyt, midőn a hős már mindent tud; — de mily hatalmasan van Bánknak és nejének lelkülete rajzolva, mily drámai élettel és mély költőiséggel! H. Sachsnál sok a józan ész, van kedély és érzés is, de nincsen szenvedély, és hiányzik az erő még a csendesebb érzéseknek rajzolására is. De megjegy-

zésre méltó, hogy e jelenetben legmelegebb és egyszersmind legkerekdedebb költőnk stílusa, — bár e jelenetben legkevesbbé drámai vagy éppen tragikus is.

Az **V-dik felvonást** a királyné jajgatása nyitja meg. Gertrud megbánta tettét; nincsen nyugta, nem tud aludni, fél az ég haragjától, az isten bosszújától. A hírnök jelenti, hogy a helytartó bosszús arccal jön; e hírnél Gertrud azonnal sejti, hogy meg akarja őt büntetni, mivel Rosinát kiszolgáltatva öcsésének. Fél, hogy testvére tette életébe fog kerülni. Bánk belép s haragosan (*zorniglich*) így szólítja meg a királynét:

Königin, du ehrlos verrucht's Weib,
Verflucht beide an Seel und Leib!
Ist das dein schändlich schmäher Lohn
Den wir beide verdienet hon? . . .
Ei, sollt' das ungerochen sein,
Das wär' je ein ewige Schand
Dem ganzen ungerischen Land,
Darob ich bin bestellt die Zeit,
Zu vollziehen die Gerechtigkeit.
Derhalb musst du dein gottlos Leben
Um die schändliche That aufgeben.

Erre egyszerűen megöli a királynét, ki tettét megbánja, érdemlettnek ismeri el büntetését és meghal. Bánk kijelenti, hogy Frigyst, a tettest is meg akarja büntetni. De közbe jön a két kamrás, kik a zajra és lármára besietnek. Bánk bevallja tettét, és midőn István szemére veti önbíráskodását, kijelenti, hogy holnap a királyhoz megy, hogy a történekről jelentést tegyen. A kamrások kijelentik, hogy készek őt elkísérni, mire mind eltávoznak, és belép Frigyes, koldusnak öltözve, és elmondja, hogy ki akar menekülni az országból. Sorsából azt a tanulságot vonja, hogy meg kell nőszülni, nem pedig más ember nejét bántani.

Az ötödik felvonás legkevesbbé felel meg a várakozásnak. Míg az előbbi felvonásban, Bánk és neje nagy jelenetében, legalább meleg érzés és némi passiv pathos észlelhető,

itt, hol a drámai cselekvés egyik főpontját éri el, a költő dialogisált elbeszélést ad és ezt is oly rövidre szabja, mintha félne, hogy a hosszabb nyilatkozatok ingadozóvá vagy gyávává tehetnék Bánkot.

A **VI-dik felvonás** Palaestinában játszik; ezen új és távol eső színhely külön megjegyzését azonban nem tartja a költő szükségesnek. A király fellép főbb embereivel; a háború szerencsésen foly; kilátás van mielőbbi befejezésére. Ekkor egy hírnök levelet hoz, melyben nejének meggyilkoltatásáról tudósítják Andrást. A király igen megijed, de meg van győződve, hogy a derék és okos Bánk nem cselekedett méltó ok nélkül. Most belép Bánk maga és elbeszéli a történeteket. Rosina megbecstelenítését már most negyedszer vagy ötödször halljuk; a királyné meggyilkoltatását láttuk is, most újra halljuk elbeszélni. A király hazaküldi helytartóját és felszólítja hivatalos kötelességeinek továbbra is teljesítésére; ha maga visszatér, rendszeres vizsgálat után fog ítéletet mondani.

A darab mind epikusabb lesz. E felvonás már merő ismétlés; cselekvésnek nyoma nincsen, de cselekvés már kilátásban sincsen. A folytonos ismétlések éles ellentétben állnak a dráma szervezetével és stílusával. De evvel H. Sachs nem törődik; Bonfini ezen egymásutánban beszéli el Bánk sorsát; — költőnkre nézve ez a mértékadó.

A **VII. (utolsó) felvonás** újra ismétlést tartalmaz. Bánk ünnepélyes fogadtatásáról gondoskodik a királynak, kit mára várnak. De alig, hogy a helytartó rendelkezett, belép a két kamrás és elbeszéli, hogy András megjött és hogy igen szomorú, minek okát a királyné szerencsétlen halálában keresik. Végre jön a király maga egész udvarával, és kijelenti, hogy törvényszéket akar tartani. Rosina, a két kamrás s a hírnök a királyné ellen tanúskodnak, mire András megbocsát Bánknak és kijelenti, hogy ezentúl még kedvesebb emberének tekinti.

Az érdekes expositióval megindult darab, mely még H. Sachs felfogásában is a tragikus konfliktus vagy legalább

a drámai cselekvés csiráit magában hordta, elvész az epikus homokban. De tanulság, lehetőleg kézzel fogható tanulság nélkül nem bocsátja el H. Sachs naiv publikumát, s így a szereplőknek a darab végén távoztával, a mi tragoediánkban is előlép a hirnők és előadja a tanulságot. Mivel a darabnak öt főszemélye van, a költő öt tanulságot von le az egész históriából, illetőleg, jobban mondva, öt — részben utánzásra méltó, részben visszariasztó — példát állít a közönség elé. Legtöbbször becsüli a király igazságos uralmát, melyre reflektálva a következő óhajjal zárja be művét:

Selig ein Land gesprochen wird,
Wo ein solch Obrigkeit regiert,
Daraus Glück und Heil erwachs
Land und Leuten, so spricht *Hans Sachs*.

Ime, a «tragoedia» mint a legprózaikusabb tanulságok és életszabályok alapja és forrása! Kétségtelen, hogy a nürnbergi mestert főleg az érdekes igazságszolgáltatás vonzotta Bánk történetéhez; érdekeltségét és rokonszenvét lekötötte a királyné, a ki halállal bünhődik, mivel egy erényes nő megbecstelenítését elősegítette, — és a meggyalázottnak férje, ki e miatt egy királynét megölhetett, a nélkül, hogy legkisebb baja legyen. De hiányzik a nagy eszme, a mélyebb felfogás, mely a szereplők kedélyét feltárná előttünk és rokonszenvet ébresztene bennünk is. E «tragoedia» emberei nem is a XVI-dik századbeli nürnbergi mesterek, mint némely írók nevezték H. Sachs alakjait; — ez emberek, az igaz, úgy okoskodnak, mint a reformatió korszakabeli művelt német polgárok; — de különben nem életteljes alakok, nem érzések és szenvedélyek dúlta hősök, hanem bábok, melyek szögletesen mozognak, automatikusan cselekszenek és úgy beszélnek, mint a régi festészet alakjai, melyeknek mondatokkal tele írott papírszalagokat függesztettek szájukba.

De ne méregessük a derék öreget oly mértékkel, melynek létezéséről sejtelve sem volt, — melynek sok modern drámaköltő sem felel meg kellőleg. Itt úgy sincs szó arról,

nagy drámaíró-e H. Sachs vagy sem? jeles-e az imént jellemzett darabja vagy sem? Erre nézve nem igen ágazhatnak szét a vélemények. Elégedjünk meg azon, irodalmi szempontból igen érdekes ténynek megismerésével, hogy a nürnbergi mester hazánk történetéből is dolgozott fel tárgyat, még pedig reánk nézve több szempontból érdekes tárgyat, és feldolgozta azt teljes rokonszenvvel a magyarok iránt, kikkel Ottóban nemcsak a gazembert, hanem két izben a «komisz német kutyát» is állítja szembe. Hogy darabja össze sem hasonlítható Katonának remek és Grillparzernek szellemes tragoediáival, nem tartozik a dologhoz; irodalomtörténeti szempontból legérdekesebb az egyszerű tény maga: hogy H. Sachs 1561-ki december 17-én tragoediában dolgozta fel Bánk-bán történetét.

III.

Ein Tragedi mit zwölf Personen zu spielen, Andreas der ungerisch König mit Bancbano seinem getreuen Statthalter.

Der Herold geht ein, neigt sich, und spricht:

Fürsichtig, weis', ehrenfest' Herrn
Zu euch komm' wir hieher von fern
Zu Dienst, aus herzlichem Vertrauen
Den züchtig tugendhaften Frauen,
Ein Tragedi zu Ehr'n halten da.
Zeiget die ungerisch Cronica¹⁾
Als man zählet zwölfhundert Jahr'
Und dreissig, ein König in Ungern war,
Der Köng Andreas war gennant.
Der zog mit einem Heer von Land
In Syria, und griffe an
Mit Krieg den türkischen Soldan,²⁾
Und setzt dieweil zu eim Statthalter,
Des Köngreichs Ungern zu Verwalter,
Bancbanum ein' gerechten Mann.
Der hätt' ein Gmahel³⁾ lobesan,
Ein züchtig tugendreiches Weib,
Doch überart und schön von Leib.
Die gwann der Köngin Bruder lieb.
Die Frau mit Ernst ihn von ihr⁴⁾ trieb,
Die Königin aber aus Misstrauen
Verkuppelt die ehrenfromm' Frauen,

¹⁾ T. i. Bonfini Antal krónikája, I. fent 23. l. — ²⁾ A török szultánt; — *eim* összevonva ebből *einem*, mint *seim* e. h. *seinem*. —

³⁾ Das Gemahel, Gemahl, feleség. — ⁴⁾ Von sich. Ez a visszavivő névmás későbbi keletű.

Auf dass ihr Bruder sie nothzwung.
 Die Schmach ihr'n edlen Herren trug,¹⁾
 Dass er die Königin erstach,
 Und stellt auch ihrem Bruder nach,
 Der die Flucht gab in teutsche Land,
 Verstellt in bettlerischem Gwand.
 Als nun zu Hof ein Aufruhr ward
 Erbot sich der Herr auf der Fahrt²⁾
 Und reist' zu seim Herrn Kōng hinein.
 Der sollt der That ein Richter sein,
 Und zeigt ihm an verbrachte That.
 Den³⁾ Königliche Maiestat
 Wieder schickt in das Ungerland;
 Sein Amt sollt bhalten in der Hand,
 Bis sein Maiestat widerkām'
 In Ungern, dass er g'wiss vernähm',
 Wie diese Sach' verlossen wär'.⁴⁾
 Dann wollt' darüber urtheiln er.
 Als denn geschah.⁵⁾ Nachdem er kam,
 Und all' Handlung wahrhaft vernahm,
 Sprach der Kōng sein Statthalter los
 Aus g'rechtem Gmüth, mit Wunder gross
 Aller,⁶⁾ so von ihm hörten das.
 Nun schweigt und hört zu aller Mass,
 Wie sich das alls verlaufen was.⁷⁾

Der Herold geht ab.

König Andreas in Ungern tritt ein gerüst, mit seinem Hofgesind,
 setzt sich nieder, und spricht:

Ihr lieben Getreuen allesammen,
 Nun wollen wir in Gottes Namen
 Morgen auf sein zu früher Zeit,
 Zu Hilf der werthen Christenheit,

¹⁾ *Tringen, dringen, rávenni, rábíni; ma drügte a régi dranc vagy drunc helyett.* — ²⁾ *Az úr (Bánk-bán) útra határozta el magát.* — ³⁾ *Ezt, t. i. Bánk bánt.* — ⁴⁾ *E. h. verlaufen wäre, hogy folyt le, mint történt.* — ⁵⁾ *A mint azután meg is történt.* — ⁶⁾ *Mind azoknak nagy csodálkozására, kik e tetteről hallottak.* — ⁷⁾ *Was, a sein igének régi félmúlt alakja e. h. war.*

Welche in Syria jetzt lang
 Von Türken leidet grossen Zwang.
 Da ist mein Begehrt von euch Allen
 Dass ihr uns zu lieb und Wohlgefallen
 Wollt euer ritterliche Händ'
 Kühnlich brauchen an diesem End,¹⁾
 Und euch auch doch christlich erbarmen;
 Auf dem Lande der elend Armen
 Verschonen, und wollt brüdrlich leben,
 Als Christen thut gebühren eben;
 Und euch auch hüten allezeit
 Vor der Hurweis²⁾ und Trunkenheit
 Und ander Laster in gemein,³⁾
 So wird Gott hilfflich mit uns sein.
 Mitterzeit setz' ich zu Statthalter,
 Meins Königreichs zu eim Verwalter
 Mit vollem G'walt, dich Bancbanum,
 Den ich erkenne treu und frumm
 An meinem Hof, nun lange Zeit.
 Ein Liebhaber der Gerechtigkeit⁴⁾
 Wollst ein Weil⁵⁾ Leut und Land regieren,
 Beschützen und auch gubernieren,⁶⁾
 Auch Gertraut, mein ehliche Gmahel,
 Mein' Köngin, ehrenfest wie Stahel,
 Sammt dem ungrischen Königthum,
 Bis ich mit Frieden wiederkumm'.

Bancbanus, der Statthalter, neiget sich, beut⁷⁾ dem König die Hand,
 und spricht:

Grossmächtiger Köng, bei Ehr und Eid
 Will ich treulich, ohn Unterscheid,
 Herrschen, nâch der Gerechtigkeit
 Lohnen und strafen alle Zeit;
 Darin ansehen kein' Person
 Ihr zu versehen noch verschon',⁸⁾
 Bis königliche Maiestat
 Kommt mit Glück und siegreicher That.

¹⁾ E czélra. — ²⁾ Erkölestelen élet. — ³⁾ És általában minden gonoszságtól (tartózkodjatok). — ⁴⁾ Te, az igazságosság barátja. — ⁵⁾ Egy ideig, egy időre. — ⁶⁾ Igazgatni. Ezek az igék a következő négy verssorra is vonatkoznak. — ⁷⁾ Beut a. m. *bietet*, kezét ad. — ⁸⁾ Valakinek elnézni valamit vagy őt kimélni.

Der¹⁾ will ich Rechnung geben ab,
Was ich dieweil gehandelt hab.

Die Königin geht ein, neiget sich.

Der König steht auf, geht ihr entgegen, beut ihr die Hand,
und spricht:

Nun, mein Gmahel, bewahr' dich Gott
Und beschütz' dich vor aller Noth!
Lass dir die Kinder befohlen sein
In dem langen Abwesen mein!²⁾

Die Königin spricht:

Gott geb' mein³⁾ Herrn Glück und Sieg
In diesem gefährlichen Krieg,
Dass er in Kürze wiederum
G'sund mit Freuden zu Lande⁴⁾ kumm'.

Sie gehn alle ab.

Der Ehrenhold⁵⁾ kommt wieder, schlägt ein Mandat⁶⁾ an, und
spricht:

Hie lässt königliche Maiestat
Anschlagen ein kön'glic Mandat,
Dass Adel sammt dem gemeinen Mann
Sei ganz g'horsam und unterthan
Herrn Bancbano, was der begehrt,⁷⁾
Als ob er selber König wär'.

Der Ehrenhold geht ab.

Herr Friderich der Königin Bruder, geht ein, mit einem offen'
Brief, und spricht:

Mir ist geschrieben in teutsche Land,
Wie König Andreas, der Weis' genannt,
Ein Krieg wider den Türken hab'
Sei in Ungern gezogen ab

¹⁾ *Der Majestät*, a királynak. — ²⁾ Hosszú távollétem alatt; *das Abwesen a. m. die Abwesenheit*. — ³⁾ E. h. *meinem*, mint *eim*, *seim*, *deim*. — ⁴⁾ Az országbá. — ⁵⁾ A. m. *Herold*, királyi hírnök. — ⁶⁾ Rendelet, parancs. — ⁷⁾ Bármit követeljen, parancsoljon is az. Az utolsó vers ehhez tartozik: *sei ganz gehorsam*. Kiki úgy engedelmeskedjék neki, mintha ő volna a király maga.

Gerüst, in Syria sein Strassen, ¹⁾
 Und hab die Königin verlassen,
 Gerdraut, die liebsten Schwester mein
 In Ungern, gleich ellend, ²⁾ allein
 Die doch ist fremd, und unbekannt
 Ist ihr die Sprach' im Ungerland.
 Zu der will ich reisen hinab,
 Dass sie einen Trost an mir hab',
 Ein Monat zwei zu Hof beleiben,
 Ihr' langweilig Zeit helf'n vertreiben.
 Und Morgen Frühe will ich auf sein,
 Zu reisen zu der Schwester mein.
 Hast du all' Ding geschaffet ab,
 Wie ich dir denn befohlen hab' ? ³⁾

Der Knecht spricht :

Ich hab all' Ding verordnet wohl,
 Was man zu der Reis' haben soll.
 Das Schiff das steht schon an der Länd. ⁴⁾
 Gott diese Reis' zum besten wend' !

Sie gehn beid' ab. ⁵⁾

Die Königin gehet ein, mit Rosina, der Statthalterin ⁶⁾ und spricht :

Ach Gott, wo ist jetzt unser Herr,
 Etwan in Syria weit und ferr ! ⁷⁾
 Dass den ⁸⁾ Gott bhüt sammt seinem Heer,
 Dass er wieder mit Sieg und Ehr
 Bald wiederum zu Lande komm' !

Rosina die Statthalterin spricht :

Eur Herr Köng ist gerecht und fromm,
 Derhalb so wird Gott mit ihm sein,
 Beiständig und seim Heer gemein, ⁹⁾

¹⁾ *Sei gezogen sein Strassen*, útját vette volna; *in Syria*, Szyriába. — ²⁾ *Ellend*, a szó eredeti értelmében: számkivetve. Gertrud visszamaradt: *gleich ellend*, mintha számkivetésben volna, egyedül. — ³⁾ Az utolsó két verssel inasához fordul: Elvégeztél mindent stb. — ⁴⁾ *Die Lände*, part. — ⁵⁾ E kis jelenetről természetesen azt kell képzelnünk, hogy András király elutazása és Gertrud levélben történt tudósítása után, Németországban (Meranban) játszik. — ⁶⁾ Rosina, Bánk neje. — ⁷⁾ E. h. *fern*. — ⁸⁾ Ót t. i. a királyt. — ⁹⁾ *Beiständig* a. m. *Beistand leistend*, segítve őt. — *Seinem Heer gemein*, seregével szövetkezve.

Weil sie zu Hilf der Christenheit
Sind ausgezogen diese Zeit.
Gott thut die Seinen nicht verlassen.

Die Königin spricht :

Mir aber ist gar übermassen
Mein Zeit und Weil' lang überall,
Im Frauenzimmer und gülden' Saal.
Mich freut auch gar kein Kürzweil¹⁾ mehr,
Sondern allzeit betrübet sehr.²⁾
Mir ist bekümmert Sinn und Muth ;
Weiss nicht was Args mich ahnden thut,³⁾
Wollt' Gott, es wär' mein Herr zu Haus' !

Rosina die Statthalterin spricht :

Schweremüthig Gedanken schlägt aus,
Habt in allen Dingen Geduld
Bis wiederum mit Gottes Huld
Eur Herr König kommet mit Ehrn ;
Der kann euch Freud und Kurzweil mehrn.

Der Ehrnhold kommt, neigt sich, und spricht :

Genädige Frau Königin,
Ein fremder junger Herr ist hin,⁴⁾
Der begehret zu euren Gnaden.

Die Königin spricht :

Ja, geh, lass ihn herein ohn' Schaden
Vielleicht ihn hergesendet hat
Die Königliche Maiestat.

Der Ehrnhold führet der Königin Bruder ein.

Die Königin schauet ihn an, und steht bald auf, geht ihm entgegen,
beut ihm die Hand, und spricht :

O herzenlieber Bruder mein,
Du sollt mir tausendmal willkommen sein !

¹⁾ Mulatság. Ellentéte: *Langweil*, unalom. — ²⁾ A mulatságok is szomorítják a királynőt. — ³⁾ Valami ismeretlen bajt, vészt gyanít. — ⁴⁾ Összevonva ebből: *hie innen*, itt van.

Wie kommst du jetzt so recht ¹⁾ zu mir !,
 Wie oft hab' ich geseufzt nach dir,
 Weil ich jetzt gleichsam elend bin. ²⁾
 Und mein Herr K  ng ist von mir hin.
 Ich werd' dich nicht bald von mir lassen.

Der K  nigin Bruder spricht :

Ich hab derhalb die weiten Strassen
 Zu dir gereist aus teutschen Land
 In Ungern, ³⁾ dir zu eim Beistand,
 Dein Langweil allhie zu erbrechen ⁴⁾
 Mit Jagen, Rennen und mit Stechen ⁵⁾
 Und ander Kurzweil aller Summ, ⁶⁾
 Bis dass dein Herr herwieder kumm,
 Die hoch k  niglich' Maiestat,
 Wenn sie den Krieg vollendet hat.

Die K  nigin spricht :

Herr Fridrich, lieber Bruder mein,
 Gott vergelt' dir die Treue dein !
 Dir will ich mit Herz, Hand und Muth
 Wiederum thun auch Alles gut.
 Du sollst am Hof von Jung und Alten
 Sein f  rstlich, adelich gehalten
 Von wegen mein, ohn' alle List, ⁷⁾
 Weil du mein leiblicher Bruder bist.

Die Statthalterin spricht :

O gn  dige Frau K  nigin,
 Man bl  st gen Hof, ⁸⁾ nun lasst uns hin
 Zu Tisch gehn in das Frauenzimmer,
 Das Nachtmal zu verbringen immer. ⁹⁾
 Ich will gehn, lassen richten an. ¹⁰⁾
 Thut mit euerm Brudr nachher gahn. ¹¹⁾

Die Statthalterin geht ab.

¹⁾   pen j  kor. — ²⁾ Mert most   gy sz  lv  n sz  mkivetve vagyok. — ³⁾ Magyarorsz  gba. — ⁴⁾ Megt  rni unalmadat. — ⁵⁾ Vad  szattal, lovagl  ssal   s viadalokkal (lovagj  t  kokkal). — ⁶⁾   s minden m  sf  le mulats  ggal. — ⁷⁾ Az   n kedvem  rt, minden mell  kgondolat n  lk  l. — ⁸⁾ K  rtsz  val h  vnak meg a palot  ba. — ⁹⁾ Hogy ott megvacsor  ljunk. Az *immer* csak verstoldal  k a r  fm kedv  ert. — ¹⁰⁾ E. h. *ich will gehn, anrichten lassen*, megyek, hogy   talaltassak. — ¹¹⁾ Jer azut  n testv  reddel.

Der Königin Bruder sieht ihr nach, und spricht:

Frau Schwester, wer ist dieses Weib
Mit schön' und adelichem Leib?
Dergleichen hab ich kaum gesehen.

Die Königin spricht:

Ja Bruder, das lass ich geschehen.¹⁾
Sie ist unsers Statthalters Weib,
Sie ist auch nicht allein von Leib
Schön und zart, sondern von Gemüth
Voll aller Scham, Tugend und Güt',
Sinnreich, und züchtiger Gebehr',²⁾
Ganz wohl beredt gewest bisher,
Wie du's wirst selber hörn und schauen
In meim' Zimmer,³⁾ für alle Frauen,⁴⁾
Der ich hab ein sehr grosse Zahl.
Jetzt komm, so woll' wir auf dem Saal⁵⁾
Halten heint⁶⁾ ein fröhlich Nachtmahl.

Sie gehen ab.

ACTUS 2.

Der Königin Bruder geht ein, setzt sich traurig, legt den Kopf
in die Händ und spricht:

Ach nun bin ich todtkrank von Herzen
Von der brünstigen⁷⁾ Liebe Schmerzen,
Der⁸⁾ mir mein Herze hat umfängen
Mit grossem Sehnen und Verlangen
Zu der schönen Statthalterin.
In der⁹⁾ Lieb brennt Herz, Muth und Sinn.
Nun darf ich solchs nicht offenbaren,
Wann so¹⁰⁾ es thät ihr Herr erfahren,

¹⁾ Azt megengedem, hogy t. i. ennél szebbet sohasem lát-
tál. — ²⁾ E. h. *Gebärde*, illedelmes viseletü. — ³⁾ Szobámban, a
vacsoránál, látni fogod. — ⁴⁾ Összes hölgyeim előtt (illetik őt a fent
elősorolt erények). — ⁵⁾ Termemben. — ⁶⁾ *Heint* összevonva ebből
hi naht: ma éjjel. — ⁷⁾ Heves, forró. — ⁸⁾ T. i. *der Schmerz*. Az
előbbi versben a *Schmerzen* gyenge egyesszámú tulajdonító e. h.
von dem Schmerz. — ⁹⁾ E. h. *dieser*. — ¹⁰⁾ Wann so e. h. *denn*
wenn, mert ha.

Der dapper und herrliche Mann,
 Es würd' mir an mein Leben gahn.¹⁾
 So muss ich mich gleich drein ergeben
 Und stillschweigend verlier'n mein Leben.

Die Königin gehet ein und spricht :

O Bruder, wie so trauriglich !
 Was fehlt dir, das bescheide mich.²⁾
 Ganz verändert ist dein' Gestalt ;
 Was Krankheit hat jetzt dein Gewalt ?³⁾
 Zeigs' an, dass du nicht drin erhartst,⁴⁾
 Dass dir zu Hilf' komm' mein Leibarzt.

Der Königin Bruder spricht :

O Schwester, edle Königin,
 Mir wird geschwächt Herz, Muth und Sinn
 Mit einer Krankheit, so ich han,⁵⁾
 Die mir dein Arzt nicht wenden⁶⁾ kann.

Die Königin spricht :

Was fehlt dir dann, thu mir's anzeigen !
 Sag an ! Ei, warum thust du schweigen ?

Friderich ihr Bruder spricht :

Ach mein' Krankheit ist strenge⁷⁾ Lieb,
 Die mir mein Herz mit strengem Trieb
 Hat also überscharf⁸⁾ verwund't,
 Von oben ab bis auf den Grund.

Die Königin spricht :

O Bruder, sag' ohn' allen Scherz,
 Nach wem sehnt sich dein wundes Herz.
 Dieselb'⁹⁾ soll dir werden zu theil,
 Damit dein wundes Herz werd' heil —
 Sei gleich vom Adel wer sie woll'.¹⁰⁾

¹⁾ Életembe kerülhetne. — ²⁾ Világosíts fel, szólj nekem. —
³⁾ Was Krankheit a. m. was für eine, welch' eine. — Gewalt haben
 eines (dein), vkit hatalmába ejteni, elfogni. — ⁴⁾ Erharten, megma-
 radni. — ⁵⁾ Ich han a. m. ich habe. — ⁶⁾ Megváltoztatni, megszü-
 tetni. — ⁷⁾ Kegyetlen. — ⁸⁾ Nagyon is, túlságosan élesen. — ⁹⁾ T. i.
 a nő, a kit szeretsz. — ¹⁰⁾ Bárki legyen az a nemes nők közül.

Friderich ihr Bruder spricht :

So ich's ja sagen muss und soll, ¹⁾
 So wiss, es ist die Statthalterin,
 Die hat mir g'fangen Herz und Sinn.
 Hab heint ²⁾ kein Augenblick geschlafen
 Allein mein Herz geschrien: waffen! ³⁾
 Ob ihrer Lieb', die zu erwerben. ⁴⁾
 Wo nicht, so muss ich elend sterben.

Die Königin spricht :

Bruder, das Weib ist ehrenfrumm
 Von gutem Gschlecht, hat Bancbanum,
 Den theuren Mann, zu eim Gemahel,
 Gerecht und standhaftig wie Stahel. ⁵⁾
 Derhalb nur solche Lieb ausschlag',
 Dass nicht mehr Unfalls sich zutrag'. ⁶⁾

Friderich ihr Bruder spricht :

O Königin, durch deinen Rath
 Gibst mich dem Tod vor Abends spat. ⁷⁾
 Hätt' bessers mich zu dir versehen,
 Denn durch deinem Rath ist geschehen, ⁸⁾
 Dem Folg' zu thun ist gwiss mein Tod.

Die Königin spricht :

O Bruder mein, darvor sei Gott!
 Ich will dir noch den Abend spat
 In meim Gmach geben Raum und Statt. ⁹⁾
 Da will dich und sie zu Gast laden,
 Da magst du wohl ohn' allen Schaden
 Freundlicher Weise mit ihr reden.
 Will euch ein' Zeit entweichen beden; ¹⁰⁾

¹⁾ Ha csakugyan kell megmondanom. — ²⁾ Ma éjjel. —
³⁾ Csak a szívem kiabált: segítség (*Waffen!*). — ⁴⁾ Hogy azt megszerezsem, megnyerjem. — ⁵⁾ Az utolsó vers Bánkra megy. Ily jeles férfiú neje hozzáférhetetlen. — ⁶⁾ Hogy (szerencsétlen szerelmednél) nagyobb baj ne történjék. — ⁷⁾ Még ma este előtt halál fia leszek, a te beszéded következtében. — ⁸⁾ Tőled jobbat vártam volna, mint a mi tanácsod következtében megtörténik. — ⁹⁾ *Gmach* e. h. *Gemach*, szoba. *Raum und Statt*, helyet és alkalmat. — ¹⁰⁾ E. h. *beiden*. Egy időre megszököm töletek.

Da kannst du mit freundlichen Dingen
Günstig zu deiner Lieb zubringen¹⁾
Das Weib; das hast du gute Macht.²⁾

Friderich ihr Bruder spricht:

Jetzt hast mir gleich ein Hoffnung bracht,
Dass sich aus dem sehnenden Schmerz
Gleich auferhebt mein wundes Herz.
Mein' Schwester, komm dem Fürschlag nach,³⁾
Auf dass ich Trost und Hilf entfach.⁴⁾

Ihr Bruder geht ab.

Die Königin spricht:

Ei, wie hat sich begeben das,
Dass mein Bruder so strenger Mass⁵⁾
Verwundet ist in dieser Lieb'
Mit so heftigem Drang und Trieb!
Heint⁶⁾ will ich die Gastung anfangen,
Der Frauen Hulde zu erlangen.⁷⁾

Die Statthalterin geht ein.

Die Königin spricht:

Rosina, mein' Statthalterin,
Auf heint ich im Fürnehmen bin,⁸⁾
Zu halten ein Pancket⁹⁾ heimlich
Für meinen Bruder, dich und mich;
Da woll wir in mein Luststüblein sein.

Rosina die Statthalterin spricht:

O durchläuchtige Königin rein,
Was ihr begehrt, soll alls geschehen;
Thu mich alls guts zu euch versehen¹⁰⁾
Und wormit ich euch dienen kann,
Da hat mein Herz Wohlgefallen an.¹¹⁾

¹⁾ Szerelmédre reábirni. — ²⁾ Arra akkor hatalmad lesz, kedvező lesz az alkalom. — ³⁾ Tégy ígéreted szerint, vidd ki tervedet. — ⁴⁾ E. h. *empfahe* e. h. *empfange*. — ⁵⁾ Kegyetlen módon. — ⁶⁾ Ma este, éjjel meg akarom kezdeni a vendégséget; ma estére akarom őt vendégnek meghívni. — ⁷⁾ Hogy a nő (Rosina) kegyét megnyerjem, hogy hajlandóvá tegyem. — ⁸⁾ *Ich bin im Fürnehmen*, a. m. *ich habe die Absicht*, szándékozom. — ⁹⁾ *Bankett*, lakoma, ünnepélyes ebéd. — ¹⁰⁾ Csak jót várok tőled; a mi tőled jön, azt mind jónak tekintem. — ¹¹⁾ Az *an* a *da*-hoz tartozik: örömem van abban, stb.

Die Königin spricht:

Dein ghorsame und willig' Dienst
Mit Widergelt du bei mir findst. ¹⁾
Nun wollen wir zu Tische gahn,
Mit Freud das Nachtmahl fangen an.

Sie gehn beid ab.

Die zwen Kämmerling gehen ein und Stefan spricht:
Albrecht, was ist das Geschrei im Land? ²⁾

Albrecht spricht:

Ich hör nichts, denn ³⁾ mit starker Hand
Der Türk' auch lieg' gerüst zu Feld
In sein Wagenburg und Gezelt ⁴⁾
Gegen königlicher Maiestat,
Da sie scharmützeln früh und spat,
Bis es doch auf ein Tag mit Macht
Bei ihn' wird geben ein' Feldschlacht.
Gott wöll den Christen den Sieg geben!

Stefan der Kämmerling spricht:

Ja, dergleich wünsch' ich ihn' auch eben.
Mein Albrecht, ich bitt' sag du mir,
Wie gfällt der Kögin Bruder dir,
Der nächst ⁵⁾ an unsern Hof ist kummen?

Der ander Kämmerling spricht:

Ich halt ihn für ein' Jungen thummen, ⁶⁾
Stolzen, übermüthing frechen
Teutschen Hund, dem wohl ist mit Zechen
Und Buhl'rei, wie man hört und sieht.
Mancherlei Kurzweil er anricht
Mit Gastung, Tanz'n, Reisen und Jagen,
Das vorhin ist bei meinen Tagen
An dem Hof nicht gewesen Sitt'.

¹⁾ Nálam vizsonttalálod engedelmes és szíves készségedet, azaz: én szívesen viszonzom stb. — ²⁾ Mi hír van az országban? — ³⁾ Denn a. m. als: Nem tudok másról, mint hogy a török jól felfegyverkezve, stb. — ⁴⁾ Die Wagenburg, szekérvár; — das Gezelt a. m. Zelt, sátor. — ⁵⁾ Nächst, ma jüngst, nem régiben, a minap. — ⁶⁾ E. h. für einen thummen Jungen, tapasztalatlan (ostoba) gyerkőcznek tartom.

Stefan der Kämmerling spricht:

Ich glaub', Gsell, ¹⁾ er hofier ²⁾ damit
Des Statthalters schön edlen Frauen.
Er thut ihr je ³⁾ fleissig nachschauen,
Sam könnt er ihr ihm nit g'nug sehen. ⁴⁾

Albrecht spricht:

Nun, wir müssen alls lassen g'schehen.
Ich halt' das Weib für ehrenfrumm;
Glaub nit, dass sie dem Teutschen thumm
Nachhänge seiner Buhlerei,
So verwegen und fürwitz sei. ⁵⁾
Es zeigt's je ihr Geberd' nicht an. ⁶⁾
Sie hat ein theur ehrlichen Mann,
Den Statthalter, der geht gleich ab.
Komm' lass ihn bleiten ⁷⁾ in Garten nab.

Die zwen Trabanten laufen ab.

Rosina die Statthalterin kommt, redt samm trutzig ⁸⁾ mit
ihr selbst:

Ei, soll ich nicht von Unglück sagen,
Dergleich mir nie g'schach bei mein' Tagen! ⁹⁾
Die Frau Königin hat mich heint gladen
Mit ihren königlichen Gnaden
Zu essen, und mit ihr'm Bruder Fridrich,
Dass sie uns speist und tränket köstlich
Wie ich vermeint, in Zucht und Ehren.
Ich muss die Welt erst kennen lehren. ¹⁰⁾
Die Köngin gieng aus heimelich,
Fieng an ihr Bruder, buhlt um mich, ¹¹⁾
Dem ich gar ernstlich Antwort gab.
Schlug ihm die Ding ¹²⁾ mit Unwilln ab

¹⁾ *Geselle*, pajtás, barátom. — ²⁾ *Hofiren*, kedvezni. — ³⁾ A. m. *immer*, mindig. — ⁴⁾ *Sam* a. m. *als ob*, mintha nem nézhetné elegendet, mintha meg nem telhetne látásában. — ⁵⁾ T. i. *dass sie*, stb. Nem hiszem, hogy oly merész és kicsapongó. — ⁶⁾ Magatartása ezt soha sem mutatja. — ⁷⁾ E. h. *begleiten*: jer, hald kísérjük le a kertbe; — *nab* e. h. *hinab*. — ⁸⁾ Úgy szólván felindúlva, haragosan. — ⁹⁾ *Nie bei meinen Tagen*, soha életemben. — ¹⁰⁾ A rím kedvéért e. h. *lernen*. — ¹¹⁾ Szerelmemért eseng, rimánkodik. — ¹²⁾ Kivánságát. Megbotránkozással utasítottam őt vissza.

Und saget ihm ernstlicher Massen,
 Der Sach' sich nit mehr zu hör'n lassen. ¹⁾
 Wo dergleich mehr g'scheh in den Tagen,
 So wollt' ich's meinem Herren klagen,
 Der werd' vor ihm mir schaffen Fried'
 Ihm verschmahet sehr mein Abschied ²⁾
 Auch thät mir weh auf ihn die Schmach. ³⁾
 Nicht weiss ich, ob um diese Sach'
 Die Königin weiss oder nit.
 Hat grathen darzu und auch mit, ⁴⁾
 So stünd es ihr nicht ehrlich an. ⁵⁾
 Würd' das innen mein Herr und Mann,
 Es würd ihm sehr übel gefallen.
 Doch will ich schweigen zu dem allen ;
 Vielleicht sind seine Wort allein
 Geschehen von übrigem Wein. ⁶⁾
 So es forthin nicht mehr geschicht,
 So ist die Sach' leichtlich verricht. ⁷⁾
 Nun will ich gehn ins Frauenzimmer,
 Meim Dienst auswarten je und immer, ⁸⁾
 Der Ding' forthin gedenken nimmer.

Rosina die Statthalterin geht ab.

ACTUS 3.

Die Königin gehet ein mit ihrem Bruder, setzen sich beide nieder.

Die Königin spricht :

Bruder, wie steht's mit deiner Lieb'
 Gen der Rosina ? Antwort gib !
 Hast du ihr' Gunst und Huld ⁹⁾ erworben.

Friderich ihr Bruder spricht :

All dein Anschläg' die sind verdorben.
 Sie war mir wie ein Eichenblock
 Oder ein harter Ambosstock,

¹⁾ Ne hallasson többé e dologról. — ²⁾ Visszautasító szavam igen rosszul esett neki. — ³⁾ Sajnálom őt e becstelenség miatt. — ⁴⁾ Ha tanácsával hozzájárult vagy fivérével együtt tervezte volna. — ⁵⁾ Az nem válnék neki becületére. — ⁶⁾ Túlságos sok bortól. — ⁷⁾ Könnyen tekinthető elintézettnek a dolog, t. i. úgy akar tenni, mintha mi sem történt volna. — ⁸⁾ Kötelességemet folyton, tovább teljesíteni. — ⁹⁾ Kegyet és hajlandóságát.

Die all mein freundlich Wort und Bitt' ..
 Abschluss, und gar wollt hören nit.
 Dergleich ¹⁾ mein' köstlich' Schenk' und Gab'
 Ganz verächtlich mir schlug ab.
 Thät sich von meim Umfahen ferren ²⁾
 Und droht mir, sie wollt' ihrem Herren
 Das klagen, wo es mehr gescheh.
 War mit Worten sehr streng und gäch, ³⁾
 Dass ich fort mit Bitt, Schenck noch Worten
 Nichts kann ausrichten an den Orten, ⁴⁾
 Noch ist mein Lieb' nicht mit hing'nommen,
 Sondern noch stärke in mein Herz kommen
 Ob ihr weiblichen Zucht und Ehr,
 Die mich zu Lieb bewegt noch mehr.
 Weiss doch forthin kein Hilf' noch Rath,
 Mir fürderlich ⁵⁾ zu dieser That.
 Derhalb ich gleich in Lieb' vergeh',
 Wie an der Sonnen Hitz der Schnee.
 Derhalb will ich mein' Pein' und Schmerzen
 Abhelfen meim sehnenden Herzen, ⁶⁾
 Mein Schwester, gleich mit diesem Strang.

Die Königin spricht:

O Bruder, darvor sei Gott lang, ⁷⁾
 Dass du dir selbst wollst thun den Tod,
 Dich bringen in Sünd', Schand und Spott,
 Oder um solche Liebe sterben.
 Ich will dir selbt aus dem Verderben
 Helfen, aus schwesterlicher Treu;
 Und merk', ich will ohn all Scheu
 Dein Liebhabrin hinaus in Garten ⁸⁾
 Ins Lusthaus bscheiden, mein zu warten.
 Sieh, nimm den Schlüssel, verbirg dich drin
 Wenn denn kommt dein' Liebhaberin,

¹⁾ Hasonlóképen, épen úgy utasította vissza, stb. — *Schenk* a. m. *Geschenke*, *Gab'* a. m. *Gaben*. — ²⁾ *Das Umfahen* a. m. *Umfangen*, ölelés; — *ferren* a. m. *fernen*, *entfernen*. — ³⁾ Heves. — ⁴⁾ Nála. — ⁵⁾ Hasznos. A mi engem segíthetne e tettemben. — ⁶⁾ Szerelemtől beteg, sóvárgó szívemet rögtön megszabadítom kínomtól és fájdalmaimtól. — ⁷⁾ Soha ne adja az Isten. A *lang* csak a rím kedvéért áll. — ⁸⁾ *In den Garten*, ki a kertbe, a kerti házba akarom rendelni.

So magst mit ihr thun nach dein G'fallen ¹⁾
 Ung'sehen und ung'hört von allen. ²⁾
 Vielleicht nimmt's dein Lieb willig an!
 Würd's aber das mit Unwillen than ³⁾
 Und dich verklagt als ein' Unfrommen ⁴⁾
 Kann ich viel Unraths unterkommen. ⁵⁾
 Drum sei getrost, geh eilend hin!

Friderich ihr Bruder spricht:

O auserwählte Königin,
 Erst ⁶⁾ merk' ich schwesterliche Treu
 In diesem Stück kräftig und neu!
 Erst ⁶⁾ hast du mir mein Herz erhaben,
 Das lag in Tausend Lästn begraben! ⁷⁾
 Ich will gehn eilend in den Garten,
 Heimlich meinr Liebhaberin warten,
 Der ⁸⁾ mein Herz inbrünstig begehrt
 Für ⁹⁾ alle Ding im Himmel und Erd.

Friderich ihr Bruder geht ab.

Die Königin spricht:

Ich hab's gewagt, es wär' nicht gut,
 Sollt sterben das jung', edel' Blut
 Von wegen dieser edlen Frauen,
 Die sich noch dreimal um wird schauen,
 Wenns gleich geschieht, dass sie es klag'
 Ihrem Herren; ¹⁰⁾ derhalb so mag
 Die Sach' wohl abgehn, ohn' Schwertstreich.
 Der Frauen Zoren ¹¹⁾ wird bald weich.

Rosina die Statthalterin kommt.

Die Königin spricht:

Du kommst gleich recht, geh naus in Garten
 Und thu im Sommerhaus mein warten,

¹⁾ Kedved szerint. — ²⁾ Senkitől se nem látva se nem hallva.
 — ³⁾ Würd's e. h. würde sie; — than e. h. thun. — ⁴⁾ Ha gaznak,
 aljasnak vádol. — ⁵⁾ Én sok bajnak vehetem elejét. — ⁶⁾ A. m. erst
 jetzt, csak most. — ⁷⁾ Erhaben e. h. erhoben. — Lästn e. h. Lasten,
 terhek. — ⁸⁾ Deren — begehrt, a ki után — kívánczik. — ⁹⁾ Az ég
 és föld minden dolga előtt. A világ minden dolgánál inkább kívánja
 meg őt. — ¹⁰⁾ A ki háromszor meg fogja gondolni, ha meg is történt
 a dolog, mielőtt ő azt urának elpanaszolja. — ¹¹⁾ E. h. Zorn, a nők
 haragja gyorsan lelohad.

Darin will ich bald bei dir sein ;
Hab was zu handeln sammt dir allein.¹⁾

Rosina spricht :

Ich bin bereit zu aller Zeit
Zu dien' ²⁾ euch mit Gutwilligkeit.

Sie nimmt die Schlüssel und gehet hin.

Die Königin spricht :

Nun will ich nein ins Frauenzimmer,
Auf neue Zeitung warten immer,
Wie sich diese Sache hab' verlossen
Ob's heimlich bleib, oder werd' offen.
Bleibt's heimlich, thu ich's gern sehen,
So ist's, samm sei es nicht geschehen.³⁾
Wird's offn, was schadt's, weil in den Tagen
Wird oft Mord und Todschlag vertragen!⁴⁾
Ist dies doch viel geringer eben!⁵⁾
Erett' doch mein Bruder das Leben !

Die Königin gehet ab.

Die zwen Kämmerling gehn ein.

Albrecht spricht :

Mein Stefan, wo warst heut so lang?
Ich hab vor der Sonnen Aufgang
Zu Hof heut stets auf dich gewart
Es verdross mich gleich etwas hart.⁶⁾
Mein Gsell, wo giengst du so lang um?⁷⁾

Stefan der Kämmerling spricht :

Ich war, dävön ich jetzt auch kumm,
Bin gewest vor der Pfort spazieren.
Ins Maienblüth thät umrevieren.⁸⁾
Das schmeckt so lieblich überaus.
Gieng jetzt nach Mittag wieder raus ;

¹⁾ Van egy kis dolgom csak veled egyedül. — ²⁾ E. h. *diennen*. — ³⁾ Mintha meg nem történt volna. — ⁴⁾ Elnéznek, eltérnek. — ⁵⁾ Mint gyilkosság és emberhalál. — ⁶⁾ Ámbár egy kissé rosszúl esett nekem, hogy t. i. hiába váratad magadat. — ⁷⁾ Hol kószáltál oly sokáig? — ⁸⁾ A virágzó májusban; — *umrevieren*, ide-oda járni.

Da hab ich was heimlichs gesehen.
Doch schweig ich, darf darvon nichts jehen,¹⁾
Weil ich der Ding weiss keinen Grund.²⁾

Albrecht spricht:

Mein Stefan, thu mir das auch kund!
Ist's von nöthen,³⁾ ich kann auch schweigen.

Stefan spricht:

Nun so will ich dir's auch anzeigen.
Wie ich thät am Stadtgraben stahn,⁴⁾
Sah ich von fernen einhergahn
Ein herrlich wohlgeschmücktes Weib,
Geranig,⁵⁾ lang, gerade von Leib.
Gieng in lang zerflattertem Haar,
Samm ganz traurig und elend gar,
Und hätt' ihr Angesicht verhüllt,
Und vom Herzen weinet und rüllt.⁶⁾
Und es deucht mich wahrhaftig da,
Wie dass sie wär Frau Rosina,
Unsers Statthalters ehlich Weib,
Die tugendhaftst' und schönst' von Leib
In ganzem ungerischen Reich.
Doch kennt ich sie nicht eigentlich,⁷⁾
Weiss nicht ob sie's war oder nicht.

Albrecht spricht:

Du sagst mir wunderlich Geschicht.
Weil das Weib gangen ist allein,
So wird's die Statthaltrin nicht sein.
Ist sie's aber gwest, so thu ich jehen,⁸⁾
So ist's nicht ohn' gross Ursach' gschehen.
Sie ist ein ehrenreich Weib zumal,⁹⁾
So dauert mich je ihr Unfall.
Die Zeit wird solches offenbaren,
Dass wir die Ding' werden erfahren.

¹⁾ *Jehen* a. m. *gestehen*, bevallani, elbeszélni. — ²⁾ *Mert nem ismerem a dolog okát, mert nem tudom teljesen a dolgot.* — ³⁾ *Ha kell.* — ⁴⁾ *E. h. stehen.* — ⁵⁾ *Geranig* a. m. *gerank* vagy *rank*, sugar. — ⁶⁾ *Rüllen*, jajgatni; a. m. (régen) *rücheln*, most *röcheln*. — ⁷⁾ *De nem ismertem őt teljesen fel, nem láttam ama nőt egészen jól.* — ⁸⁾ *Azt mondom.* — ⁹⁾ *Kétségtelenül, valóban,* — *azért (so): mich dauert, sajnálom; — je, mindig.*

Stefan spricht:

Komm, lass uns hier nicht länger stehn.
Der Königin Bruder thut hergehn.
Wir wolln uns trollen in Thurnitz.¹⁾
Zu dem Nachtmahl blässt man gleich jetz.

Die zwen Trabanten gehn ab.

Der Königin Bruder kommt, und redt mit ihm selbst, und spricht:

Wohl mir, kein freudenreichern Tag
Hatt' ich auf Erd', dergleich mir mag
Kein Tag mehr freudenreicher werden,
Lebt ich noch hundert Jahr' auf Erden!
Wiewohl ich kunnt' die Liebst nicht stillen,²⁾
Sondern mit Trauren und Unwillen
Sie endlich loß aus dem Lusthaus
Mit viel Drohworten überaus.³⁾
Jedoch hoff' ich, die Königin
Werd' mit ihr wohl handeln fürhin,⁴⁾
Der ich die Sach' will untergeben,⁵⁾
Dass Rosina werd' freundlich leben
Und ihren Zorn lass sinken hin —
Weil Frauen sind mancherlei Sinn —⁶⁾
Werd' freundlicher mir, wie ich ihr bin.

Friderich ihr Bruder geht ab.

ACTUS 4.

Banchanus der Statthalter geht ein, und redt mit ihm selber und
trägt einen offen Brief.

Uns sind neu' Zeitung kommen her,
Vom König wundergute Mähr',
Wie alle Sach' im Krieg wohl steh'
Und hoffen Sieg,⁷⁾ eh dass vergeh'

¹⁾ Lóduljunk, takarodjunk. — *in Thurnitz* (?) talán a. m. *in den Thurn itz*, azaz: *in den Thurm jetzt?* — ²⁾ Bár nem voltam képes a kedvest megnyugtanni. — ³⁾ Igen sok fenyegetéssel. — ⁴⁾ Majd elvégzi vele ügyesen a dolgot. — ⁵⁾ A kire (a királynéra) akarom bízni az egész ügyet. — ⁶⁾ Mert a nők változó gondolkodásuak. — ⁷⁾ *Und dass wir Sieg hoffen*, és hogy győzedelmet remélhetünk.

Zwei Monat, am Türkentyrannen.
 Ihm sind erleget zwen Streitfahnen, ¹⁾
 Und wo er noch verleust òin Schlacht, ²⁾
 Ist ihm geschwächet all' sein' Macht.

Rosina sein Gemahl kommt mit verhülltem Angesicht.

Der Statthalter spricht:

Wann kommst, mein' höchste Freud', zu mir?
 Mein Herz hat gleich verlangt nach dir,
 Herzlieber Gmahl, dich zu umfahen,
 Bald meine Augen dich ersahen. ³⁾

Rosina fällt auf ihre Kniee, und spricht weinend mit aufgehobenen Händen:

O was unseling elenden Weibs,
 Eins hartseling geschwächten Leibs
 Wollt ihr umfängen, lieber Herr! ⁴⁾
 Scham, Zucht und Ehr ist mir nun ferr. ⁵⁾
 Ich bin nicht mehr eur ehlich Gemahel
 In keuscher Zucht, ehrnfest wie Stahel, ⁶⁾
 Sondern bin jetzt zu rechen nur
 Wie ein schamlos stinkende Hur,
 Dieweil mein Leib ist worn geschändt. ⁷⁾
 So hat mein ehlich Treu ein End'.
 Wo ihr halt ⁸⁾ für eur Gemahel mich,
 Seit ihr betrog'n wahrhaftiglich!

Bancbanus der Statthalter sagt, samm ⁹⁾ harterschrocken, entsetzt:

Das woll' Gott nicht, was du jetzt sagst!
 Sag', wie und wenn, warum du klagst
 Was ist dir, herzliebs Weib geschehen?

Rosina spricht kläglich:

Ach Gott, mein' Schand muss ich verjehen. ¹⁰⁾

¹⁾ Ö (a török) elveszített két zászlót. — ²⁾ Ha még csak egy csatát veszít. *Verleust* e. h. *verliert*. — ³⁾ *Bald* a. m. *sobald*: amint észrevettelek, rögtön meg akartalak ölelni. — ⁴⁾ Mit akarod megölelni. — *Unseling, hartseling* e. h. *unselig, hartselig*, mind a két szó a. m. boldogtalan. — ⁵⁾ E. h. *fern*. — ⁶⁾ *Stahl*, acél. — ⁷⁾ *Rechen* a. m. *rechnen*, nem számolhatok csak orczátlan, bűdös szajhának; — *worn* e. h. *worden*. — ⁸⁾ E. h. *haltet*, ha nődnek tartasz engem. — ⁹⁾ Mint a ki nagyon (*hart*) megjed, elréml. — ¹⁰⁾ Magam vagyok kénytelen bevallani gyalázatomat.

Wann eur herzlichste Gmahel eben, ¹⁾
 Die ihr zu Diënten habt ergeben
 Der ungerischen Königin,
 Der ich auch mit Herz, Muth und Sinn
 Gdienet hab' in höchster Treu,
 Die hat fälschlich ohn' alle Scheu
 Wider Wissen und Willen mein
 Mich verkuppelt ihr'm Brud'r allein,
 Dem untreu, hurisch teutschen Hund.

Bancbanus spricht:

Durch welche Weg, thu mir auch kund,
 Ist dir was an Ehren geschehen? ²⁾

Rosina spricht:

O leider ja, ich muss verjehen:
 Die Königin schicket' mich heut aus
 In Garten, in ihr Sommerhaus,
 Und sagt: sie wollt' bald bei mir sein.
 Als ich nun allein gieng hinein,
 Thät keins Unfalls mich da besorgen, ³⁾
 Da lag ihr Bruder drauf verborgen,
 Der mich umfieng und überdrang ⁴⁾
 Und mich gewaltiglich nothzwang.
 Wiewohl ich Mord und Waffen schrier, ⁵⁾
 So wurd' mein Leib geschändet mir.
 Wiewohl an Herz, Gemüth und Sinn
 Ich ganz rein und unschuldig bin,
 Doch mag auf Erd' ich nicht mehr leben,
 In dieser Schand' und Unfall schweben.
 Drum bitt' ich, ihr wollt euch erbarmen,
 Wollt mein geschänd'ten Leib, den armen,
 Mit eurem blossen Schwert durchstechen
 Und die Göttin der Keuschheit rächen.

Bancbanus spricht:

Herzlieber Gmahel, dieweil du
 Kein Ursach geben hast darzu,

¹⁾ Ez tárgyeset, melyet az utolsóelőtti versben, közvetlenül az állítmány előtt, ismét kiemel: *mich hat verkuppelt*. — ²⁾ Szenvedett kárt becsületed? — ³⁾ Nem tartottam itt semmi bajtól. — ⁴⁾ Legyőzött. — ⁵⁾ Csak a rím kedvéért e. h. *schrie*.

Und dieser Schmach ¹⁾ bist gar unschuldig,
 So sei zufrieden und geduldig.
 Kein Schuld ich dir dran geben bin. ²⁾
 Du bist mein Gmahl wie vorhin,
 In aller Mass' herzbekleid und werth.
 Sollst der Sach' halb sein unbeschwert. ³⁾
 Diese dein' Schmach will ich scharf rächen,
 Mir thu denn Gott mein Leben brechen. ⁴⁾

Rosina spricht :

Herzlieber Gmahl, wie könnt' das sein,
 Dass ihr fort mehr könnt' achten mein, ⁵⁾
 Weil mein Leib schmählich ist geschänd't ?
 Derhalb so legt an mich eu'r Händ' ⁶⁾
 Und mich abtilget ⁷⁾ von der Erd'.
 Ich bin nicht mehr würdig und werth,
 Dass ihr, als ein fromm grechter Mann,
 Sollt weiter Gmeinschaft mit mir han ;
 Und dergleich ⁸⁾ ander ehrlich' Frauen
 Solltn mich in solchen Schanden schauen
 Und mit Fingern auf mich deuten.
 Ich taug' nit mehr zu ehrling' ⁹⁾ Leuten.
 Deshalb ich nicht mehr leben mag.

Banchanus der Statthalter reckt zwen Finger auf ¹⁰⁾ und spricht :

Sei still, bei gschworem ¹¹⁾ Eid ich sag' :
 Ich will nach der Gerechtigkeit
 Unser beider Schmach kurzer Zeit ¹²⁾
 Rächen an den, die schuldig sein.
 Darbei erkennen soll allein
 Im ganzen Köngreich jedermann,
 Dass ich hab wohl und recht gethan,
 Und du seist aller Sach' unschuldig.
 Darum deck' die Schmach, ¹³⁾ sei geduldig

¹⁾ A sajátító *unschuldig*-től függ : nem tehetsz ezen gyalázatról, ez nem a te bűnöd. — ²⁾ Nem tekinthetlek e bűnben részesnek. — ³⁾ E dolog miatt ne legyen aggodalmad. — ⁴⁾ A. m. *Es sei denn dass mir Gott* stb., hacsak Isten meg nem foszt életemtől. A *brechen* szintén csak a rím kedvéért áll *nehmen* helyett. — ⁵⁾ Hogy többé becslni tudnál engem. — ⁶⁾ Fogj meg, az erőszakosság melékértelmével. — ⁷⁾ *Abtilgen* a. m. *vertilgen*, kiirtani. — ⁸⁾ Hasonlópen. — ⁹⁾ E. h. *ehrllich, ehrlichen*. — ¹⁰⁾ Felemeli két újját. — ¹¹⁾ Ebből : *geschworenem* összevonva. — ¹²⁾ Rövid idő alatt. — ¹³⁾ Titkold el gyalázatotod, ne szólj többé e gyalázatról.

Und schlag' aus alle schwer' Gedanken,
 Unruh und inwendiges Zanken,
 Weil dein Gwissen ist pur und rein.
 Du sollst mir nur dest lieber sein! ¹⁾
 Du bist und bleibst mein herzlieb's Weib,
 Weil ²⁾ die Seel' ist in meinem Leib.

Er hebt sie bei der Hand auf, umfecht ³⁾ sie, und spricht:

Herzliebe Gmahel, g'hab dich wohl ⁴⁾!
 Auf Erd' uns niemand scheiden soll,
 Denn nur allein der bitter' Tod.
 Diese Schmach die wird rächen Gott
 Durch mich, drum traur' nichts überall! ⁵⁾
 Lass uns hinein gehn auf den Saal. ⁶⁾

Der Herr führt die Frauen ab.

Die zwen Trabanten oder Kämmling' kommen.

Albrecht spricht:

O Stefan, du hast vor ⁷⁾ recht g'sehen
 Vor dem Thor, wie du hast verjehen, ⁸⁾
 Nämlich an der Statthalterin.
 Ohn' Gfähr ⁹⁾ ich durchn Hof gangen bin,
 All da hab ich von ihr gehört
 Laut weinend gar klägliche Wort',
 Dass sie klagt übr etlich' Person,
 Die ihr grosse Schmach hätten thon. ¹⁰⁾
 Darwider ¹¹⁾ hört' ich an den Orten
 Ihr'n Herrn mit zorning' Drohworten, ¹²⁾
 Wie er wollt üben grimme Rach'.

¹⁾ Csak annál inkább szeretlek, annál kedvesebb vagy nekem; — *dest* e. h. *desto*. — ²⁾ *Weil* e. h. *dieweil*: a míg élek, a míg lélek lakozik testemben. — ³⁾ Ebből *umfahen* e. h. *umfangen*, megölelni, átkarolni. — ⁴⁾ Isten veled! Éljen boldogul! — *Sich wohl gehaben* tul. a. m. jól lenni, boldogul élni. — ⁵⁾ Egyáltalában ne szomorkodjál. — ⁶⁾ Ma: *in den Saal*, a terembe. Ez régebben az épület egy magasabb részét foglalta el, azért: *auf*. — ⁷⁾ A. m. *vorher*, az elébb. — ⁸⁾ A mint mesélted. — ⁹⁾ *Ohne Gefähr*, ma *ungefähr*, véletlenül; — *durchn* e. h. *durch den*. — ¹⁰⁾ E. h. *gethan*: kik őt nagyon meggyalázták. — ¹¹⁾ Más oldalról. — ¹²⁾ *Mit zornigen Drohworten* t. i. *schwören* vagy *erklären*: Hallotta, hogy férje hogy jelentette ki haragos fenyegető szavakkal.

Der ander Kämmerling spricht :

Wer war verwandt ¹⁾ in dieser Sach' ?
Und was war der Frauen geschehen ?

Albrecht spricht :

Das selb kann ich dir nicht verjehen.
Ich hab' von Weiten g'hört den Hall, ²⁾
Sonst nichts verstanden überall.
Nicht weiss ich, wen es trifftet an, ³⁾
Noch was war g'schehen und gethan.
Doch an dem G'schrei schätzt' ich darob, ⁴⁾
Dass der Handel ⁵⁾ sei schwer und grob.

Stefan der Kämmerling spricht :

So schweig, und sag' sonst nichts darvon,
Bis sonst wird lautbrecht ⁶⁾ jederman. ⁷⁾
Komm, lass uns in die Kanzlei gohn. ⁷⁾

Sie gehn beid' ab.

ACTUS 5.

Die Königin geht ein, setzt sich und spricht mit aufgehobnen
Händen :

Ach Herr Gott, ich berichtet bin, ⁸⁾
Wie mein' fromme Statthalterin
Sei so in grosser Angst und Noth
Und wöll ihr ⁹⁾ nur selbst thun den Tod.
Weil sie geschwächt ist ihrer Ehr'
Von meim Brud'r, traur't sie so sehr.
Ach Gott, ich hab gross Unrecht than,
Dass ich die ehrenfromme han ¹⁰⁾

¹⁾ A szó eredeti értelmében (*verwenden* igéből): bele keverve. — ²⁾ Ő csak a zajt, a lármát — a nő részéről a sírást, a férj részéről a dühös fenyegetést — hallotta. — ³⁾ *Wen es antriffet*, kit talál, kit érdekel, kiről van szó. — ⁴⁾ De a nagy zajból következett. — ⁵⁾ Az ügy, a peres ügy. — ⁶⁾ *Lautbrecht*, nyilvános, ismert. — ⁷⁾ E. h. *Jedermann, gehn*, mind a kettő csak a rím kedvéért. — ⁸⁾ Tudósítottak, tudomásomra jutott. — ⁹⁾ E. h. *sich*, maga akar véget vetni életének. — ¹⁰⁾ E. h. *habe*.

So schändlich verkuppelt allein
 Dem unglückhaften Bruder mein,
 Die mir hat alle Treu gethan
 Und auch ihr gerecht frommer Mann,
 Der Königlicher Maiestat
 Das Reich aufhält ¹⁾ mit Wort und That,
 Bei jederman hat grosses Lob.
 Ach Gott, ich hab g'handelt zu grob; ²⁾
 Darob ich die ganze Nacht heint
 Mit Seufzen und Trauren durchweint. ³⁾
 Die That reut mich von Herzen sehr;
 Weiss auch auf Erden nimmermehr
 Die gross' Ubelthat abzutragen. ⁴⁾
 Ich thu es Gott von Himmel klagen,
 Ich hab es so weit nicht bedacht.
 Erst ⁵⁾ ist mein Gewissen erwacht;
 Das peinigt mich ohn' Unterlass
 Mit grosser Qual, und sagt mir, dass
 Es wird mir g'wiss die göttlich' Rach'
 In kurzer Stund' folgen hernach. ⁶⁾

Der Ehrnhold kommt geloffen ⁷⁾ und spricht:

Frau Königin, es kommt der Statthalter,
 Des Königlichen Hofs Verwalter,
 Mit ganz eim zornig' Angesicht.
 Was er begehrt, das weiss ich nicht.

Die Königin spricht:

Ach Gott, brennt sein Ang'sicht vor Zorn,
 So wird er g'wiss sein innen worn ⁸⁾
 Der schändlich' That geschehen sein,
 So kost es g'wiss das Leben mein.
 Ach Gott, wo soll ich fliehen hin?
 Mit Ängsten ich umfassen bin.
 Ach, mir will werd'n die Welt zu eng
 Ob seinem Zorn, hart und streng. ⁹⁾

¹⁾ A ki a királyi felségnek fenntartja, épségben megtartja az országot. — ²⁾ Igen helytelenül. — ³⁾ T. i. *habe*. — ⁴⁾ Nem tudom a nagy bűnömet leróni. — ⁵⁾ T. i. *jetzt erst*, csak most. — ⁶⁾ Utol fog érne az isten büntetése. — ⁷⁾ Sietve jön. *Geloffen* tájszólás szerint e. h. *gelaufen*. — ⁸⁾ *So wird er gewiss inne geworden sein*, bizonyosan megtudta. — ⁹⁾ *Ob seinem harten und strengen Zorn*.

Der Statthalter geht ein und spricht zorniglich:

Königin, du ehrlos, verrucht's Weib,
Verflucht beide an Seel und Leib.¹⁾
Ist das dein schändlich schmäher²⁾ Lohn,
Den wir beide verdienet hon?³⁾
Ich verwalt' das ganz' Königreich
Und mein liebe Gmahel dergleich
Die ist gewest zu aller Zeit
Willig zu Ehr' und dienstbereit,
Die du jetzund verkuppelt hast
Deim schändlich, unehrlichen Gast,
Dem verhureten Bruder dein.
Ei, sollt' das ungerochen sein,
Das wär je eine ewige Schand'
Dem ganzen ungerischen Land,
Darob ich bin bestellt die Zeit⁴⁾
Zu vollziehen die Gerechtigkeit.
Derhalb musst du dein gottlos Leben
Um die schändlichen That aufgeben.⁵⁾

Er zeucht von Leder,⁶⁾ ersticht sie; sie fällt, und schreit mit aufgehobnen Händen:

Ach Gott, gross' Unrecht hab' ich than,
Dass ich nicht ausgesonnen han;⁷⁾
Darmit ich hab' gar wohl verschuld⁸⁾
Den Tod, den leid ich mit Geduld.
Herr Gott vergib die Sünde mein,
Geist empfah in die Hände dein!⁹⁾

Der Statthalter sieht sich um mit blosser Wehr¹⁰⁾ und spricht:

Wo ist Fridrich, der Ehrendieb,
Dass ich ihm seinen Lohn auch gib
Um¹¹⁾ die schändling unehrlich That,
Darmit er mir geschmähet hat

¹⁾ Beide — und a. m. sowohl — als auch. — ²⁾ Schmachvoll, gyalázatos. — ³⁾ E. h. haben. — ⁴⁾ Darob t. i. Magyarország felett; — die Zeit, most. — ⁵⁾ Életedet elveszíteneid kell, életeddel kell lakolnod. — ⁶⁾ Von Leder ziehen, kardot húzni. — ⁷⁾ Hogy vissza nem utasítottam a gondolatot, a gyalázatos tett tervét. — ⁸⁾ E. h. verschuldet. — ⁹⁾ T. i. meinen Geist empfangen in deine Hände. — ¹⁰⁾ Kivont karddal. — ¹¹⁾ A — tettért.

Mein ehrenreiches keusches Weib,
 Dass er drob¹⁾ verlier seinen Leib,
 Den man zu allen losen Buben
 Darnach werf' in die Schelmengruben;²⁾
 Dardurch so schändlich That auf Erd'
 Augenscheinlich gerochen werd',
 Auf dass sich Ander' stossen dran,
 Fromm ehrlicher Frauen müssig gahn.³⁾

Die zwen Kämmerling kommen gelaufen mit blosser Wehr.

Albrecht spricht:

Gnädiger Herr, was für Rumor⁴⁾
 Hab'n wir gehört vor dem Hofthor?
 Wer hat im Frauenzimmer hin⁵⁾
 Beleidigt unser' Frau Köngin,
 Die königliche Maiestat⁶⁾
 In euren Schutz befohlen hat.

Der Statthalter spricht:

Ich hab' die Köngin selbst umbracht,
 Die als ein' Kupplerin veracht'⁷⁾
 Mein' liebste Hausfrau verkuppelt hat
 Ihr'm Bruder, dem unkeuschen Unflath,⁸⁾
 Von dem die keusch und wohlgebor'n
 In ihrer Ehr' vergwältigt worn,⁹⁾
 Und beraubet durch sein' Unzucht.
 Wo ist dieser Böswicht verflucht,
 Dass ich ihn auch bring' zu dem Tod,
 Mein Schwert mach' in seim Blute roth.¹⁰⁾

Der ander Kämmerling spricht:

Gnädiger Herr, ist solchs geschehen,
 Wie ihr allda habt selbst verjehen,

¹⁾ Miatta, e tette miatt; — *seinen Leib*, régibb értelemben a. m. *sein Leben*. — ²⁾ Melyet (testét) azután nem temetnék el becsületesen, hanem egy gödörbe dobnák más gazemberek hulláival. — ³⁾ *Müsig gehen* sajátítóval, valami nélkül lenni, valamivel nem törődni. — ⁴⁾ Zaj, láрма. — ⁵⁾ Ebből: *hier herinnen*, ide bent. — ⁶⁾ A kit (a királynét) király ő Felsége oltalmaz alá adott, oltalmazra bízott. — ⁷⁾ E. h. *als eine verachtete Kupplerin*, mint megvetett, megvetést érdemlő kerítőnő. — ⁸⁾ *Der Unflath* tul. szenny; itt: mocskos, undok ember. — ⁹⁾ E. h. *vergewältigt worden ist*, kitől erőszakot szenvedett. — ¹⁰⁾ Kardomat az ő vérében is fessek veresre.

So ist der Handel gross und schwer.
 Jedoch billich gewesen wär', ¹⁾
 Ihr sollt die Königin vor dem Hofg'richt
 Verklagt haben, ²⁾ und euch selbst nicht
 An der Königin haben gerochen
 Und unverklagt haben erstochen. ³⁾
 Ihr habt mitverwürt euer Leben. ⁴⁾

Der Statthalter spricht :

Ich begeh'r die That nicht zu vergeben ; ⁵⁾
 Sondern ich will morgen auf sein ⁶⁾
 Und reisen zu dem König mein
 Und ihm die Thaten zeigen an,
 Nach Ordnung, wie es thät ergahn, ⁷⁾
 Und will mein' Ehr', Gut, Leib und Leben
 Dem Köng in sein Urtheil ergeben. ⁸⁾
 Was er urtheilt, dabei es bleib',
 Ob mir, meinem und seinem Weib
 Ob der That. ⁹⁾ Als ein weiser Mann
 Will ich mir Wohl und Weh lass than. ¹⁰⁾
 Und ihr, Kämmerling', reit auch mit.
 Der Ding hab ich kein Scheuen nit ! ¹¹⁾

Albrecht der Kämmerling spricht :

Ja, wir wöllen beid' mit auf sein
 Auch reisen zum König hinein.
 Den wir gewisslich werden finnen ¹²⁾
 In der Stadt Constantinopl drinnen
 Sammt andern Landherren im Reich.
 In dieser Handlung auch zugleich,
 Was sein Maiestat urtheilt dermassen,
 Das wöll wir uns gefallen lassen.

¹⁾ Illő, méltányos lett volna. — ²⁾ Ha a királynét az udvari törvényszék előtt beperelted volna. — ³⁾ T. i. *sic*, a királynőt. — ⁴⁾ Ez által, e tettel magad is eljátszottad életedet. — ⁵⁾ Nem szándékom, tettemet eltitkolni, elpalástolni. — ⁶⁾ Holnap fel akarok kerekedni, útnak indulni. — ⁷⁾ A mint a dolog lefolyt. — ⁸⁾ Alárendelem, alávetem a király ítéletének. — ⁹⁾ A mit ő rólam, saját nőmről, a királynőről és tettemről ítél. — ¹⁰⁾ *Will ich mir — thun lassen*: jót és rosszat mint bölcs férfiú akarok viselni. — ¹¹⁾ Nem tartok semmitől, attól sem, ha velem jöttök. — ¹²⁾ A rím kedvéért e. h. *finden*.

Doch wöllet uns geloben an,
Keinen Fustritt zu weichen than.¹⁾

Der Statthalter gelobt den Kämmerlingen an,²⁾ und spricht:

Wollt' Gott, ich hätt' in solcher Acht³⁾
Den Frauenschänder⁴⁾ auch umbracht!
Und kommt er mir noch in die Händ',
So wirds' auch sein sein letztes End',
Weil ich verordnet bin die Zeit,
Zu vollziehen die Gerechtigkeit.
Derhalben ich ob dieser That
Nicht scheu' königlich Maiestat.⁵⁾

Sie gehn und tragen die Königin ab, und der Statthalter geht mit.

Friderich der Königin Bruder geht ein in Bettlerskleidern, und
spricht:

Ach Gott, die Lieb' hat mich geblend't,
Dass ich hab gewältiglich geschändt
Das ehrenfromm' und keusche Weib,
Darob mein Schwester ihren Leib
Verloren hat; wo soll ich hin?
An keinem Ort ich sicher bin.⁶⁾
Ergreift mich ihr Herr, ich muss sterben
Und auch mit Seel' und Leib verderben.
Ach Gott, wie werd' ich im Gewissen
Mit strenger Angst und Marter bitten!⁷⁾
Dass mich die Verzweiflung thut dringen',⁸⁾
Mich selbst mit dem Strang umzubringen.
Doch will ich in dem Bettlersgwand
Hinauf reisen ins Deutsche Land.
Mein Glück und Heil ist all's dahin!
Zu eim Exempel ich noch bin

¹⁾ Keinen Fusstritt zu weichen zu thun, hogy lépésnyire sem akarsz eltávozní. — ²⁾ Angeloben, esküdni t. i. felemelni ujjait. — ³⁾ Ily módon. — ⁴⁾ A nők meggyalázóját, megbecstelenítőjét, t. i. a királyné testvérét. — ⁵⁾ Nem félek a királytól. — ⁶⁾ Sehöl sem vagyok biztonságban. — ⁷⁾ Gebissen helyett: hogy már lelkiismeretemben borzasztó félelem és kín! — ⁸⁾ Ma drängen, vmire rávenni, hajtani.

Allen Buhlern auf meinem Theil, ¹⁾
 Bei den ²⁾ ist weder Glück noch Heil,
 Bis sie sich geben in die Eh',
 Han eine Lieb', ³⁾ und keine meh.
 Dieselbig ⁴⁾ Lieb' die ist mit Ehren,
 Da sich ehliche Treu thut mehren,
 Wie uns Gott thät im Anfang lehren.

Der Königin Bruder geht traurig ab, in seinem Bettelkleid.

ACTUS 6.

Der König gehet ein mit zweien Fürsten, setzt sich, und spricht:

Im Krieg steht alle Sach' ganz wohl,
 Dass man Gott billich danken soll,
 Der dem christlichen Volk im Krieg
 Gab allzeit glücklichen Sieg.
 Hoff, ⁵⁾ er werd' uns mit seiner Händ'
 Gnädig beistehn bis an das End',
 Dass wir gänzlichen überwinden, ⁶⁾
 Den Christen Ruh' und Friede finden.

Ein Bot' bringt ein' Brief, neigt sich, küsst den, und beut ⁷⁾ ihn
 dem König, und spricht:

Grossmächtiger König, empfacht ⁸⁾ den Brief,
 Mit dem ich her aus Ungern lief.
 Darin werd' ⁹⁾ ihr traurige Mähr
 Finden; wollt' Gott, dass es nicht wär'. ¹⁰⁾

¹⁾ Még csak (ijesztő) például szolgálok minden szerelmesnek;
 — *auf meinem Theil*, a mi engem illet, részemről. — ²⁾ A kiknél
 (a mely szerelmeseknél) földi (*Glück*) — és mennyei boldogság
 (*Heil*) előbb be sem tér, mielőtt meg nem házasodnak. — ³⁾ T. i.
Bis sie haben eine Liebe, a hangsúly az *eine* szón van: míg csak
 egyetlen egy szerelmük van; — *meh*, a rím kedvéért elköptatva
 e. h. *mehr*. — ⁴⁾ Csak ez az említett szerelem. — ⁵⁾ T. i. *Ich hoffe*. —
Hände egyes számú régi tulajdonító. — ⁶⁾ Hogy teljesen győzzünk,
 hogy végleges győzelemmel befejezzük a háborút. — ⁷⁾ Régi alak
 a. m. *bietet*, átadni. — ⁸⁾ A. m. *empfahet, empfanget*. — ⁹⁾ E. h.
Werdet. — ¹⁰⁾ Hogy nem úgy volna, mint a hogy a levél előadja.

Der König empfiehlt den Brief, thut ihn auf, liest ihn heimlich, und spricht darnach :

O du wankel, ¹⁾ unstätes Glück,
Wie untreu sind dein' falsche Tück'! ²⁾
Wie plötzlich thust du dich verkehr'n.
Fragst wedr' nach G'walt, Adel noch Ehr'n ;

Der eine Fürst Wenzeslaus spricht :

Wie steht es in dem Ungerland ?

Der König spricht :

Man schreibt mir, wie mit frecher Hand
Mein Statthalter mit Trotz und Pochen ³⁾
Mein liebe Gmahel hab erstochen,
Dem ich je bessers vertraut hab'. ⁴⁾
Doch wird's nicht gehn ohn' Ursach' ab. ⁵⁾
So weit ich' ihn erkennet han, ⁶⁾
Ist er ein fromm', gerechter Mann.
Und als man hat angriffen sich,
Hat er sich berufen für mich ⁷⁾
Und wird zu uns kommen den fern'
Weg, mit etlichen Fürstn und Herrn,
Allda wöll er uns zeigen an,
Aus was Ursach' er das hab than. ⁸⁾

Vladislaus der ander Fürst spricht :

Ei, ei, das sind erschrecklich' Mähr', ⁹⁾
Die ¹⁰⁾ von Anfang des Reichs bisher
Zu keiner Zeit seien geschehen,
Wie wir in der Cronica sehen.

Der Ehrenhold kommt und spricht :

Herr Köng, Bancbanus, der Statthalter,
Des ungrischen Königreichs Verwalter,
Ist an der Pfort', begehrt für ¹¹⁾ Euch.

¹⁾ *Wankelmüthiges*, ingadozó, ingatag. — ²⁾ Álnokságod. Ma a többes alak már nem szokásos. — ³⁾ Elbizakodottság. — ⁴⁾ A kitől, t. i. helytartómtól, mindig (*je*) jobbat vártam volna, a kitől ezt fel nem tettem volna. — ⁵⁾ Kétségtelenül volt oka tettéhez. — ⁶⁾ E. h. *habe*. — ⁷⁾ E két versnek csak az lehet az értelme: Midőn őt megtámadták, ő reám hivatkozott mint bírójára. — ⁸⁾ E. h. *gethan*. — ⁹⁾ Borzasztó ujság biz ez. — ¹⁰⁾ A milyen (tett eddig a magyar történelemben hallatlan). — ¹¹⁾ A. m. *vor euch* t. i. *geführt zu werden*.

Der König spricht :

Lass ihn herein ohn alle Scheuch ¹⁾
 Sammt andern, so mit ihm sind kommen,
 Darmit der Handel ²⁾ werd' vernommen.

Bancbanus geht ein, und spricht unerschrocken :

Herr Kōng, ich komm, euer Statthalter,
 Des ungrischen Kōngreichs Verwalter,
 Den Etlich' für ein' Mörder halten
 Und Todtschläger, ihn hart vergwalten, ³⁾
 Ich aber lass' ⁴⁾ mich in Wahrheit
 Auf eur kōnglich' Gerechtigkeit,
 Und hab um mein' begangne That,
 Die man um mich verschuldet hat, ⁵⁾
 Gesetzet nie flüchtigen Fuss ⁶⁾ —
 Sondern hab mich ohn' Hindernuss
 Erboten willig zu der Zeit
 Für ⁷⁾ eurn Grichtstuhl der Grechtigkeit,
 Und komm zu euch um die Geschicht' ⁸⁾
 Als für mein' Herren zu Gericht, ⁹⁾
 Wo ich unredlich hab misshandelt, ¹⁰⁾
 Dass ich auch von euch unverwandelt ¹¹⁾
 Einnehm' mein' Straf' um die Geschicht.
 Gehr' ¹²⁾ auch keins andern Richters nicht.
 Denn euch allein, den ich verletzt
 Hab', der sei mein Richter zuletzt.
 Der mein Kläg'r und Rächer soll sein
 Soll auch mein Richter sein allein.

Der König spricht :

So sag und mach' den Handel offen, ¹³⁾
 Wie sich hat alle Sach' verlossen

¹⁾ A rím kedvéért e. h. *Scheu*, félelem, aggodalom. — ²⁾ Az ügy. — ³⁾ Nagy erővel őriznek (hogy meg ne szökjék). — ⁴⁾ E. h. *verlasse mich*, bízom. — ⁵⁾ A melyre kényszerítettek. — ⁶⁾ Sohasem kísértettem meg a futást. — ⁷⁾ *Vor t. i. zu erscheinen* : késznek nyilatkoztam, a te törvényszéked előtt megjelenni. — ⁸⁾ Ez ügy miatt, e dologban. — ⁹⁾ Jöttem hozzád, mint uramhoz, törvényszék elé, hogy, ha helytelenül cselekedtem, stb. — ¹⁰⁾ *Unredlich és misshandelt* kétszeresen fejezik ki a cselekvés helytelenségét. — ¹¹⁾ Rögtön, halogatás nélkül. — ¹²⁾ E. h. *begehre* : nem is kívánok más bírót. — ¹³⁾ Add elé az egész ügyet.

Zwischen dir und der Königin,
Welche du hast gerichtet hin ¹⁾)

Banbanus der Statthalter neiget sich, und spricht:

Gnädigster Herr König, so klag'
Ich über eur Köngin, und sag:
Welcher ich mein' herzliebe Frauen
Zu einer Dienerin thät vertrauen,
Die ihr hat dient ²⁾) in aller Treu,
Welche sie doch ohn' alle Scheu
Hat ihr'm muthwilling' Bruder eben ³⁾)
Heimlich zu schänden übergeben
In ihr'm Sommerhaus in dem Garten,
Darin ihr Bruder ihr ⁴⁾) thät warten.
Schänd't' sie mit G'walt, dafür ⁵⁾) half nit
Kein Schreien, Weinen, oder Bitt'.
Als mir das klagt mein herzliebs Weib
Weinend, mit so geschänd'tem Leib,
Darob mein Herz mit billichem Zorn
So gwaltig ist entrüstet worn, ⁶⁾)
Wie ich noch wollt eh' sterb'n dermassen
Denn solch' Schmach ungerochen lassen —
Da hab' ich die Köngin vermehrt ⁷⁾)
Erstochen, hie mit diesem Schwert.

Hier zeucht er das Schwert aus, zeigt das dem König, und spricht:

Ist befleckt mit der Königin Blut,
O du gerechtester Richter gut!
Dem Ehrndieb hätt' ich auch so thon, ⁸⁾)
Da kam er mit der Flucht darvon.
Und hab' ich nun gesündet mit, ⁹⁾)
So wöllt ihr mein verschonen nit
Sondern mit dem Schwert auch umbringen.
Wo ihr aber in diesen Dingen
Erkennt, dass ich hab' recht und billig
Gehandelt, so wollt mich gutwillig
Als ein gerechter Richter hie
Durch eur Urtheil lossprechen ie. ¹⁰⁾)

¹⁾ A kit kivégeztél. — ²⁾ E. h. *gedient*. — ³⁾ E szó csak a rim kedvéért. — ⁴⁾ *Ihrer*: őt várta. — ⁵⁾ Ez ellen. — ⁶⁾ E. h. *worden*. —

⁷⁾ Talán sajtóhiba *verunehrt* (a becselen királynőt) helyett? —

⁸⁾ E. h. *gethan*. — ⁹⁾ Avval, a mit tettem; tettemmel. — ¹⁰⁾ Mindig.

Solch eur aufrichtig¹⁾ Grechtigkeit
 Wird Gedächtnuss würdig ewig Zeit²⁾
 Bei allen Völkern auf Erden bleiben,
 Darvon man sagen wird und schreiben.
 Auf dasselb hab ich mich dermassen
 Einig³⁾ und gar allein verlassen,
 Mich eigner Person um diese That
 Gestellet für euer Maiestat.⁴⁾

Der König spricht :

Bancbane, ich hab' deine Wort'
 Hie mit standhaftem Gmüth gehort,
 Und merk' dein Vertrauen in mich
 Und in mein g'recht Urtheil wahrlich.
 Magst dich trösten in mich zu hoffen,⁵⁾
 Wo⁶⁾ die Ding' sind also verlossen,
 Wie du anzeigest offentlich.⁷⁾
 Drum zeuch wieder in mein Königreich
 Ungern, und dein Amt fort ausricht
 Treulich, darüber du thätst Pflicht.⁸⁾
 Wenn ich von dieser Reis' komm wieder
 Und dass ich kehr' in Ungern nieder,
 Will dann die Wahrheit ich erkunden
 Da ein g'recht Urtheil wird erfunden,⁹⁾
 Auf dass allhie nicht in der Gäch¹⁰⁾
 Ein Theil zu kurz und unrecht gschech,
 Dadurch Gerechtigkeit zerbrech.¹¹⁾

Sie gehn alle ab.

¹⁾ Ez a ti világos, önzéstelen igazságszolgáltatásod. — ²⁾ Em-lékezetre méltóan örök időkig. — ³⁾ *Einzig*, egyes egyedül. — ⁴⁾ Hogy személyesen jelentem meg felséged előtt (*für a. m. vor*). — ⁵⁾ Helyesen reméltél, ha bennem bíztál. — ⁶⁾ Hogyha csakugyan úgy történtek, stb. — ⁷⁾ A rim kelvéért e. h. *öffentlich*, nyilvánosan. — ⁸⁾ A mire nekem esküvel kötelezted magadat. — ⁹⁾ Hogy igazságos ítélet hozathassék. — ¹⁰⁾ *Die Gäch*, sietség, elhamarkodás. V. ö. *jäh, gäh*. — ¹¹⁾ Értelme: ne hogy itt elhamarkodjuk az ítéletet, a mi által igazságtalanul cselekednénk és az igazság csorbát szenvedne.

ACTUS 7.

Bancbanus der Statthalter geht ein mit dem Herold, und spricht :

Ich hab heut durch ein Post vernommen,
 Unser Herr König werd heut kommen,
 Aus diesem gefährlichen Krieg,
 Mit herrlich glücklichem Sieg.
 Derhalben so heiss bald aufblasen, ¹⁾
 Dass sich das Hofgsind allermassen ²⁾
 Rüst', auf dass man entgegenreit'
 Unserm Herrn Kōng zu Mittagzeit,
 Ihm und sein ritterlichen Mannen
 Zu Ehrn ³⁾ mit den kōnglichen Fahnen,
 Und dass man auch gar mit Frohlocken
 Leut' in den Kirchen alle Glocken,
 Dass auch mit der Procession
 Die Priesterschaft entgegengohn. ⁴⁾
 Heiss auch die Häuser schmückn und zier'n,
 Allerlei Saitenspiel hofier'n,
 Heiss alle Gass' mit Gras bestreuen,
 Den König darmit zu erfreuen,
 Dass er werd einbleit ⁵⁾ wirdigleich
 Wieder in sein ungrisches Reich.
 Und lass auch behängen den Saal
 Mit schön' Teppichen überall,
 Zu richten ein Nachtmal aufs best
 Für diese auserwählte Gäst.
 Lass von dem allen nichts ⁶⁾ ab,
 Was ich dir hie befohlen hab'.

Der Ehrenhold spricht :

Nun so will ich eilend hinaus
 Dies all's ordentlich richten aus. ⁷⁾

Die zwen gehn ab.

Die zwen Kämmerling kommen. ⁸⁾

¹⁾ Trombitáltass, kürtöltésd össze az udvarnépet. — ²⁾ Mindenképen. — ³⁾ A királynak és vitézeinek tiszteletére. — ⁴⁾ A rím kedvéért e. h. *entgegen gehe*. — ⁵⁾ *Ein-, hereinbegleitet*. — ⁶⁾ A vers kedvéért e. h. *nichts*. — ⁷⁾ Elrendelni. — ⁸⁾ E jelenetet a következő napra kell képzelnünk.

Albrecht spricht:

Nun hab' wir königlich Maiestat
 Ehrlich herein bleib¹⁾ Nächten spat.
 Und als bald er kam in den Saal,
 Wurd' er ganz trauriglich zumal,
 Und sass betrübet an dem Ort,
 Redt fast in zwein Stunden kein Wort
 Und leget den Kopf in die Händ',
 Sass ganz erschluchzet²⁾ und elend
 Nach diesem Sieg und grossen Ehr.

Der ander Kämmerling spricht:

Ich glaub', dass ihn betrüb' so sehr,
 Dass die Königin ist umbracht,
 Wann ich hab ihn auch heint zu Nacht
 Hören manch schweren Seufzer senken,
 Da er leicht heimlich thut bedenken³⁾
 Seiner allerliebsten Köngin schön;
 Die ihm geboren hat drei Söhn'
 Und auch ein Tochter züchtig frumm,
 Doch so elend ist kommen um,
 Von dem Statthalter ist erstochen.
 Was gilt's, wo das bleib ungerochen!⁴⁾

Albrecht spricht:

Ja siehst du nicht zu Angesicht:⁵⁾
 Der Köng kommt zu halten Gericht.

Der König geht ein mit einem Stab,⁶⁾ sammt den zweien Fürsten,
 Statthalter, und dem Herold.

Der König setzt sich, und spricht:

Ihr lieben Getreuen, auf den Tag
 Halt' ich Gericht, und hie anlag'
 Bancbanum, welcher hie allein
 Umbracht hat die Königin mein.

¹⁾ *Herein begleitet.* — *Nächten spat*, késő éjjel. — ²⁾ *Zokogva.* — ³⁾ *Gedenken*, megemlékezni. — ⁴⁾ *Nem hiszem, hogy e tett büntetlen maradjon.* — ⁵⁾ *Elötted.* — ⁶⁾ *A királyi pálcza (sceptrum) értendő, mely a királyi igazságszolgáltatás jelvénye.*

Derhalb reck't auf ohn' Unterscheid ¹⁾
 Und schwör jeder ein' theuren Eid:
 Wer von der Sach' ein Wissen hat,
 Die Wahrheit anzuzeigen glatt, ²⁾
 Ohn' Neid, ohn' Lieb', Forcht, Schenk' und Gab, ³⁾
 Dass ich ein klares Wissen hab'.
 Wo ⁴⁾ die Beweisung zeigt an,
 Dass die Königin die That hab than,
 Wie er sich denn ob ihr beklaget, —
 Soll er quittlos ⁵⁾ werden gesaget.
 Wo er aber frech und muthwillig
 Die Königin unschuld' ⁶⁾ gar unbillig
 Hat umbracht, so soll er auch sterben
 Und eines harten Tods verderben.

Da reckt das Hofgesind zwen Finger auf.

Rosina die Statthalterin tritt für den König, neigt sich und spricht:

Herr König, so verhört mein' Klag'
 Über die Königin, die nach Mittag
 Mich hinausschickt in ihren Garten,
 In dem Sommerhaus ihr zu warten.
 Da ich darein kam nach Mittag,
 Ihr Bruder darin verborgen lag
 Und mich gewältiglich nothzwang.
 Was ich schrier und laut weinet' lang, ⁷⁾
 So gieng ich g'schändt wieder zu Haus.
 Die Königin aber kam nicht naus ⁸⁾
 Und mich gewiss zu dieser That
 Muthwilliglich verkuppelt hat,
 Das ⁹⁾ ich kläglich klagt' meinem Mann,
 Darauf hat er die That gethan.

Wenzeslaus der Fürst spricht:

Die Zeugnuss ¹⁰⁾ nicht kräftig besteht
 Weil die Sach' euern Herrn angeht.

¹⁾ Emeljétek fel újjaitokat. — ²⁾ Egyenesen, őszintén; tul. símán. — ³⁾ El nem fogadva ajándékot. — ⁴⁾ Hogyha a bizonyítékok kétségtelenné teszik, hogy a királyné stb. — ⁵⁾ A. m. *schuldlos*, ártatlan. — ⁶⁾ E. h. *die unschuldige Königin*. — ⁷⁾ Mennyire kiabáltam és sirtam is sokáig, mégis stb. — ⁸⁾ *Hinaus*. — ⁹⁾ A mit azután elpanaszoltam uramnak. — ¹⁰⁾ A te tanuskodásod nem érvényes.

Wann niemand kann in diesem Leben
 Ihm selb zu Gut¹⁾ ein Zeugnuss geben,
 Sondern unverwandte²⁾ Person
 Der That, die nehm' wir billig an.
 Nun zeigt an, wer hie Wissen hat
 Von der begangnen G'schicht und That.

Stefan der Kämmerling tritt für den König, niegt sich und
 spricht :

Ich hab selbst Rosina die zarten
 Sehen herein geh'n aus dem Garten
 Mit ihrem Angesicht verhüllt,
 Da sie kläglich weinet und rüllt.³⁾
 Was ab'r die Ursach war, darum
 Sie weinet, da weiss ich nicht um,⁴⁾
 Wiewohl sich gleich begab hernach,
 Dass dies gemeld't Geschrei aufbrach.⁵⁾

Albrecht der ander Kämmerling spricht :

Nun sag ich auch auf meinen Eid,
 Niemand zu Lieb oder zu Leid :
 Gleich auf den Abend ich auch loff
 In Gschäften durch des Statthalters Hof,
 Da ich sein Weib hört' wein' und klagen
 Mit lauter Stimm, jedoch ihr Sagen
 Kunnt ich eigentlich nicht verstahn'
 Hört aber wohl den theuren Mann,
 Dass er zornige Drohwort red't'.
 Wusst' nicht, wen das antreffen thät.
 Aber gleich in der Stund' hernach
 Unser' Frau Königin er erstach,
 Und floch der Königin Bruder zu Hand⁶⁾
 Aus Ungern in Bettlers Gewand.

Vladislaus der ander Fürst spricht :

Solch Zeugnuss ist auch nicht genug
 Damit kann braucht werden Betrug.⁷⁾

¹⁾ Saját maga javára. — ²⁾ Nem rokon. — ³⁾ Rüllen, kiabálni.
 — ⁴⁾ Az um a da-hoz tartozik : darum weiss ich nicht, arról én nem tudok. — ⁵⁾ Hogy a kérdéses per támadt t. i. hogy a királyné meggyilkoltatott. — ⁶⁾ Rögtön, gyorsan. — ⁷⁾ Evvel visszaélés lehetséges.

Die Königin mag unschuldig sein
 Auf Wahn ¹⁾ umbracht worden allein.
 Wo ²⁾ nicht klärlicher Kundschaft wär',
 So stünd die Sach' noch in Gefahr
 Mit dem Statthalter vor Gericht. ³⁾
 Wer klärer weiss von der Geschicht',
 Der zeug es an ohn' Unterscheid,
 Niemand zu Lieb oder zu Leid,
 Auf dass man aus der Handlung komm', ⁴⁾
 Welch Partei noch sei gerecht und fromm.

Der Ehrenhold tritt herfür, neigt sich und spricht :

Herr König und ein königlich Gericht !
 Nun kann ich auch verhalten nicht ⁵⁾
 Die Wahrheit, weil ich hab gehört
 Selbst der Königin klägliche Wort,
 Wie dass sie reu' von Herzen sehr
 Rosina der frommen Frauen Ehr', ⁶⁾
 Welliche sie verkuppelt hab'
 Ihrem Bruder, welche vorab ⁷⁾
 Ihr hab gedient in ganzer Treu.
 Darob trag sie herzliche Reu'
 Und würd heimlich in ihrem Gwissen
 So hart und jämmerlich gebissen,
 Und fürcht', es werd folgen hernach
 Gottes Zoren, grimmige Rach'.
 Solch' Wort' redet die Königin schier, ⁸⁾
 Eh der Statthalter kam zu ihr.
 Als er eingieng schrier die Königin :
 «O Gott, wo soll ich flichen hin ?
 Des Todes ich gewiss muss sein
 Um die unehrlich' Thate ⁹⁾ mein !»
 Also wurd' sie von ihm erstochen,
 Und seines Weibes Schmach gerochen.

¹⁾ Hamis vád, félreértés. — ²⁾ Ha nem volna világosabb, biztosabb tanúság. — ³⁾ A helytartó ügye veszélyes (*in Gefahr*) volna. — ⁴⁾ Hogy a cselekvés lefolyásából meg lehessen érteni. — ⁵⁾ Nem tudom elhallgatni. — ⁶⁾ Hogy Rosina becsületét nagyon fájlalta. — ⁷⁾ Az előtt, egészen mostanig. — ⁸⁾ A *schier* szó csak a rím kedvéért. — ⁹⁾ A vers kedvéért e. h. *That*.

Der König spricht :

Nun hab' der Kundschaft ich genug,
 Klar, lauter, ohn' allen Betrug', ¹⁾
 Dass du meiner Gemahel voran
 Hast gar billich und recht gethan,
 Weil sie dein Gmahl verkuppelt hat
 Und das bekennt ²⁾ mit Wort und That.
 So sprich ich dich der Anklag gross ³⁾
 Frei, unschuldig und gar quittlos.
 Sollst mir um die Grechtigkeit dein
 Forthin ewig dest ⁴⁾ lieber sein.
 Und woll wir hin in Tempel gahn,
 Gott zu Dank herrlich' Opfer than, ⁵⁾
 Dass er mit gnadenreicher Händ'
 All Ding zum besten hat gewendt,
 Zu einem gut seligen End'.

Sie gehn all in Ordnung ab.

Der Ehrenhold kommt, und beschleusst :

So hat die Tragedi ein End'. ⁶⁾
 Darin werden euch fürgewendt
 Fünf unterschiedliche Person, ⁷⁾
 Dran sollt ihr ein Exempel hon. ⁸⁾
 Erstlich, der Königin Brud'r andeut
 All' verwegen und hurisch' Leut',
 Welche in Liebe sind verblend't,
 Bedenken nicht das schändlich End',
 Sonder dem Wollust anhangen ganz,
 Schlagen Leib, Ehr und Gut in die Schanz' ⁹⁾
 Mit verzweifelt bösem Gewissen.

¹⁾ E vers jelzői az előbbi vers *Kundschaft* (tanú, tanúság) szavához tartoznak. — ²⁾ *Und das bekannt hat*, és mivel ő ezt be is vallotta, szóval és tettel (sírással). — ³⁾ E. h. *der grossen Anklage*, a súlyos vád alól felmentlek. — ⁴⁾ *Desto*. — ⁵⁾ A rím kedvéért: *gehn és thun* helyett. — ⁶⁾ Így tehát be volna fejezve a színmű. — ⁷⁾ Öt különböző személyt állít e darabban a költő a közönség elé; mindegyikök a maga nemében tanútságot szolgáltató példa. — ⁸⁾ *Haben*. — ⁹⁾ *In die Schanze schlagen*, kockára tenni, veszélyeztetni.

Zu dem andren, so sollt ihr wissen
 Bei der Köngin, welche bedeut
 Leichtfertig unvorsichtig' Leut',
 So helfen zu hurischer Lieb'
 Mit Rath und That, das sonst wohl blieb; ¹⁾
 Thun und betrachten nicht darbei,
 Was ehrlich oder schändlich sei,
 Bis endlich ihn ²⁾ folget hernach
 Ihr That halb ³⁾ Schaden, Schand' und Schmach.

Zum dritten, die Statthalterin
 Da wird angezeigt klar darin,
 Dass noch ein' ehrenfromme Frauen
 Gar keinem Buhler thu vertrauen
 Und keinem geben ⁴⁾ Raum noch Statt,
 Weil weng Treu bei ihn Wohnung hat.
 Derhalb ihr Schenk ⁵⁾ und Schmeichlen fliehen
 Und sich einmüthiglich einziehen, ⁶⁾
 So bleibt sie von ihn unbetrogen.

Bei dem vierten, so wird angezogen ⁷⁾
 An dem fromm gerechten Statthalter
 Ein örndling' ⁸⁾ Amtmann und Verwalter,
 Der kein Unrecht nicht leiden mag
 Sondern ernstlich strafft über Tag ⁹⁾
 Die Gottlosen, hält den Frommen Schutz,
 Der bringt eim Lande Ehr' und Nutz.

Zum fünften, der König anzeigt
 Ein' Herrschaft, welche ist geneigt
 Zu Grechtigkeit in ihrem Land
 Und hält darob getreue Hand,
 Das gar niemand Unrecht geschech;
 Nicht urtheilt also zornig gäch,
 Obgleich der Handel sie antrifft, ¹⁰⁾
 Doch kein Gewalt noch Hochmuth stift. ¹¹⁾

¹⁾ A mi (az aljas szerelem) különben (az ő segítségök nélkül) el is maradna, nem is sikerülne. — ²⁾ Ihnen. — ³⁾ Ihrer That halb, tettük miatt. — ⁴⁾ T. i. *thu geben*. — ⁵⁾ A szerelmesek ajándékait és hízelgéseit. — ⁶⁾ Visszavonuljon. — ⁷⁾ Feltüntettetik. — ⁸⁾ Ordentlich. — *Amtmann* itt a szó eredeti értelmében: hivatalnok. — ⁹⁾ Minden nap. — ¹⁰⁾ Bár az ügy őt magát érdekli. — ¹¹⁾ Nem alkal-maz erőszakot és nem jár el sértő kevelységgel.

Selig ein Land gesprochen wird,
 Wo ein' solch' Obrigkeit regiert,
 Daraus Glück und Heil erwachs'
 Land und Leuten, so spricht *Hans Sachs*.

Die Personen in die Tragedi.

Der Herold	1
Andreas, König von Ungern	2
Gertraut, sein Gemahel, die Königin	3
Banchanus, des Königs Statthalter	4
Rosina, sein Gemahel	5
Wenzeslaus } zwen ungarisch' Fürsten.	6
Ladislaus }	7
Stefanus } zwen Kämmerling'	8
Albertus }	9
Friderich, der Königin Bruder	10
Heinrich, sein Knecht	11
Ein Postbot'	12

Anno Salutis, M. D. LXI.

Am 17. Tag Decembris.

IV.

Müller-Csery regénye.

Hans Sachs után két századon keresztül nem találunk Bánk-bán történetének nyomára a német költészetben. Ekkor a múlt század utolsó két évtizedében három feldolgozásban, még pedig a három nagy költői faj mindegyikének megfelelőleg, tűnik fel Bánk historiája: mint ballada, mint regény és mint dráma. E feldolgozások közül, úgy látszik, a regény a legrégebb és a drámai kísérlet a legfiatalabbik. Főleg a regényre vonatkozólag ezt csak közvetett adatokból következtethetjük, mert — elég sajátságos, a regényt magát én sohasem láttam, a szerzőjét sem tudtam felfedezni, a címét sem ismerem. Mégis kétségtelen, hogy ily regény van, sőt annak tartalmáról és Katona Józsefhez való viszonyáról is mondhatok el egyetmást.¹⁾

A regényről Katona maga tesz említést a tragédiájának első kiadása²⁾ elé írt előszóban vagy jegyzésben, a mint ő nevezi. Ennek VI. lapján szól arról, hogy egy ideig kétségben volt az iránt, vajjon melyiket válaszsza Gertrud királyné négy testvére (Eckbert, Otto, Henrik és Berchtold) közül Bánkné meggyalázójává. «Csery úr — így folytatja — vagyis inkább Müller (a kitől fordította) egy történetkében Ottót veszi³⁾ és Bánk-bán

¹⁾ Először tettem említést e regényről és annak magyar átdolgozásáról a «Fővárosi Lapok» 1878. augusztus 28-iki 196-dik számában.

²⁾ Bánk-bán. Dráma 5 szakaszban. Szerzette Katona József. Pesten, 1821.

³⁾ Ezt tudvalevőleg Albrecht is teszi, l. alább.

által Konstantinápolynál megöleti.» — Kétségben volt Katona aziránt is, hogy Bánknét hogy nevezze, mert a történet forrása, Bonfinius, Bánk nejét nem nevezi meg. A darab első felolgozásában Katona Bánknét *Adelajd*-nak nevezte. «Csery úr Ottója (így ír az idézett *jegyzés* VII. lapján) még akkor nem jött kezembe.» Midőn ez későbbben kezébe került, belőle vette Katona a *Melinda* nevet. Hogy ezt elfogadja az eredeti *Adelajd* helyett, arra költőnket, a névnek abszolút szépségén kívül, még egy másik körülmény is bírta. «Azután akadt egy iromány is kezembe (folytatja *jegyzésében*), melyben az van, hogy Michael és Simeon Micz-bán spanyol testvéreknek volt egy világszerte híresszépségű hugok, kit Benedictus-(Bánk-)bán, Konrád grófnak a fia, vett el: elismertem tehát Melindát spanyolabbnak¹⁾ és hiszem, hogy Müller úr szerencsésebb volt nevének feltalálásában.»

Eddig Katona József.

Tehát Csery Péter írt egy «Ottó» című regényt, illetőleg fordította le Müllernek egy regényét, mely abban meg egyezett Katona darabjával, hogy a tragédia gáztettét Gertrud testvérei közül Ottónak tulajdonította; e regényből vette át a magyar költő a szép *Melinda* nevet is.

Csery Péter sok regényt és elbeszélést írt, illetőleg fordítgatott németből, mint ezt a *Tudományos Gyűjtemény* (1830, XII. kötet, 126. l.) rövid nekrológja is felemlíti, mely mindössze csak ennyit ír a megholtáról: (meghalt) «Csery Péter 1830. július 11. Budán, a N. M. Helytartó Tanács hites jegyzője, több mulattató könyvek jószándékú fordítója. Szül. 1778. július 11.» Csery Bánk-bán-regénye szintén magán hordja német eredetének bélyegét, bár Csery maga e könyvénél éppen oly kevéssé nevezi meg a forrást, mint többi regényénél és Katona József határozott tudósítása nélkül éppen csak a mű jelleméből és színezetéből következtethetnénk német eredetére. A magyar mű címe a következő:

¹⁾ Mint t. i. az eredetileg használt *Adelajdot*.

„Ottó, vagy a zabolátlan indulatok áldozatja. Jeruzsálemi András magyar király idejéből Csery Péter által. Pesten, Ns. Kiss József könyvtárosnál. 1822.» ¹⁾ 24 r. 180 l. — Az Ottó-historia azonban csak a 100-dik lapig terjed. A 101—180. lapokon két más elbeszélés olvasható (*A szeretet és a nemes indulat és Az anyai szeretet*), melyek amazzal semmiféle összefüggésben nem állanak. ²⁾

A regény igen gyarló; költői értéke felette csekély. Nézetem szerint Bonfini egyszerű elbeszélése nagyobb hatású. A szerző különben elég híven követi forrását; — némely pontokban mégis eltér Bonfinitól, és ezen részletek nem érdekeltek. Ime az elbeszélés fővonásai:

Ottó, a királyné testvére, fellázadt sógora, András király ellen, mivel «némely kedvetlenek hízelkedő kívánságára hallgatott, a kik azt ígérték neki, hogy a magyar királyi székbe ültetik s annak igazgató pálcáját kezébe adják». De a király legyőzte a lázadókat és tömlöczbe vettette Ottót. Már három éve sínlődött fogságban a herczeg, midőn András király Jeruzsálembe indul.³⁾ Ekkor, a búcsú megható órájában, Gertrud és a helytartósággal megbízott Bánk-bán szívreható kéréssel fordulnak a fejedelemhez Ottó érdekében. András szíve meglágyul és távozta előtt elrendeli, hogy sógora szabadon bocsátassék. Ottó elhagyja a börtönt, meglátja és szenvedélyesen megszereti Melindát, Bánk gyönyörű és nemes nejét, és megvallja neki szerelmét. Bánkné visszautasítja a herczeget és, hogy többé Ottó kívánságainak tárgyát ne képezhesse, rögtön elhagyja az udvart. Ottó most beteg lesz; a királyné aggódik

¹⁾ Hogy idézhette Katona 1821-ben eme regényt, mely csak 1822-ben jelent meg? Vagy megjelent az talán elébb valamely folyóiratban vagy gyűjteményben? Vagy kéziratban látta és olvasta Katona a regényt?

²⁾ A regény Pesten nem kapható. Én Szabó Károly úrnak öszinte hálára kötelező szívességéből az erdélyi muzeum könyvtárának példányát használtam.

³⁾ Ezt kifogásolja Katona (az id. jegyzésben), mert a jeruzsálemi út későbbben eredt és Ottó, történeti kútfők szerint, szintén a szent földre ment Andrással.

szeretett öcsese élete miatt; a herczeg végre bevallja szenvedéseinek valódi okát. Gertrud inti, hogy lehetetlent ne követeljen, mire Ottó kijelenti, hogy kész az udvart elhagyni és Meránba menni¹⁾, csak arra az egyre kéri még nővérét: hogy hívja vissza Melindát. Csak egyszer akarja még a szeretett nőt látni és tőle bocsánatot kérni. Melinda visszatér; a királyné magukra hagyja öcsesét és Bánknét, mire Ottó újra szerelmét követeli a nemes hölgynek. Melinda visszautasítja az arczátlant. «De ez ellentállásra Ottó még inkább feltüzesedvén, annál erősebben kényszeríti; sem a könnyhullatások, sem a panaszok, sem az esdeklések nem tehettek neki; egy uj Tarquinius hágja által a törvényeket s újítja meg Lucretiának szerencsétlenségét.»

Melinda és Bánk, kivel neje rögtön tudatja a történeteket, meg vannak győződve arról, hogy a királyné bűnös, és Bánk, mivel Ottó rögtön gyalázatos tette után eltűnt, csak Gertrudot öli meg, mire nejével együtt Konstantinápolyba megy, hogy a királyt a történetekről tudósítsa. Ezalatt nagy pompával temetik el a királynét a cisterciták ama klastromában, mely a pilisi erdő közepette állott, épen ott, «a hol Ottó félig elvadúlva, lelkiismerete mardosásától kínoztatva, esze nélkül ide és tova tébolygott. Két naptól fogva mindig igyekezett ebből kimenni, de valamely láthatatlan kéz, akaratja ellen, erősen megtartóztatta.» Midőn a halottas menet megérkezik, Ottó megtudja a történeteket és borzasztó fájdalomtól és bánattól marcangolva, elhatározza, hogy ő — is meghal Bánk kezétől. Rögtön útnak indul Konstantinápolyba, hol idegen lovag álruhájában a magyar főurat párbajra hívja ki, mielőtt ez még a király elé juthatott volna. Ottó, kit ellenfele nem ismer, csak színleg védelmezi magát Bánk ellen, mire ez halálosan

¹⁾ Itt a szerző földrajzi tudománya kudarcot vall. E névhez ugyanis a következő jegyzetet csatolja: «A hol a mostani Tyroli tartomány fekszik, ott valamikor két jeles várak valának: Merán és Tyrol; az első egy herczegségnek, a másike egy grófságnak főhelye.» Ez igaz, — csakhogy Gertrud és testvérei tudvalevőleg e Meránnal nem álltak semmi kapcsolatban.

megsebesíti. A főúr visszatér a városba és nejével együtt a király elé lép és elbeszéli a Buda várában történeteket. András megrémül, de mielőtt még szólhatott volna, új borzasztó látvány vonja magára figyelmét: «Egy vérrel befedett haldokló vitézt egyenesen a királyi szék lábaihoz csendesesen tesznek le.» A haldokló vitéz Ottó, ki bevallja bűnét, kétségen felül helyezi a királyné ártatlanságát és meghal. A király megbocsát Bánknak, ki nejével visszatér a hazába, hol «elkövetett hibáját az egész nemzet boldogítása által örökösen eltörölte; Melindával pedig még aztán is, midőn a nagylelkű király győzedelmesen tért vissza a szent földről, a legboldogabb esztendőket számálgatta, sőt még megőszült korukban is tisztán néztek a halál ellenébe.»

Ez, fővonásokban, Csery Péter Ottó-jának cselekvése. Bonfini egyszerű elbeszéléséből romantikus historia lett, mely teljesen magán hordja a múlt század végén és a jelennek elején dívó német elbeszélések émelygős modorát és igazán beteges érzelgősségét. Már a regény e jelleme is könnyen vezethet ama nézetre, hogy itt egy német könyv fordítása fekszik előttünk. Katona Józsefnek fent idézett nyilatkozatai azonban eloszlatnak e tekintetben minden kételyt, mert azokban Csery regényét határozottan egy Müller-féle mű fordításának nevezi.

Vajjon melyik Müller műve? és a német regény hol és mikor jelent meg? és mi az eredeti munkának a címe? . . . E kérdésekre a legszorgalmasabb utánjárás, a legbuzgóbb kérdészködés és kutatás után sem tudok határozottan és biztosan válaszolni. De búvárlataim közben akadtam a dolognak egy nevezetes nyomára.

Egy múlt századbeli, igen ritkává vált német kritikai folyóiratban ¹⁾ a következő regény van ismertetve:

¹⁾ *Allgemeines Verzeichniss neuer Bücher mit kurzen Anmerkungen. Nebst einem gelehrten Anzeiger, Leipzig, bei Siegfried Lebrecht Crusius.* — A fent idézett sorok e munka 1782-diki, VII-dik kötetének VII. füzetében, az 513-dik lapon olvashatók. — A német regény évszámából bizton következtethetni, hogy Bánk-bán történetének a múlt század végéből származó három német feldolgozása

Leithold, ein Fragment aus der Geschichte fürstlicher Leidenchaften. Wien ¹⁾ 1782. 6 Gr. (garas).

E regénynek szerzőjét nem voltam képes megtalálni, a regényt magát sem szerezhettem meg sem nyilvános könyvtárakból, sem antiquarusi úton. *Pedig ez a regény*, meggyőződésem szerint, *a Csery Péter Ottó-jának eredetije*. Hogy az olvasó eldönthesse, helyesen vélekedem-e, ide írom, pontos fordításban, a fent idézett kritikai folyóirat teljes, elég rövid ismeretét:

«*Leithold* ²⁾ Magyarország egyik királynőjének testvére, lázadás miatt több év óta börtönben van. Nővére, a királyné, és a miniszter és ennek neje kieszközlik szabadon bocsáttatását. Hálából *Leithold* belésszeretett a miniszter nejébe és meggyalázza azt. A miniszter azt hiszi, hogy a királyné közbenjáró (*Unterhändlerin*) volt és meggyilkolja őt, *Leithold*ot párban öli meg és azután maga szolgáltatja ki magát a bíró kezeibe. Semmi sem hiányzik e nagy status-historiában (*in dieser Haupt- und Staatsaction*), a mi borzadalmat kelthet, és az még sem ébreszt érdeket.»

A felhozottak után azt hiszem, kétségtelen, hogy 1) *Csery Péter Ottó*-ja németből van fordítva; — hogy 2) ez a névtelen *Leithold* a magyar regény eredetije.

Ennyit sikerült eddig a német Bánk-bán regényről megtudnom. A szerző nevét folyton keresem; megteleését illetőleg azonban a német bibliographiának — főleg a mennyiben a szépirodalomról és első sorban regényről van szó — igen sajnós állapota nem nagy reménynyel kecsegtet.

közöl a regény a legrégibb. Ez tette a tárgyat ismertté és figyelemztette az írókat Bánk történetének forrására — Bonfiniusra. Mert tény, hogy Nicolay és Albrecht feldolgozásai közelebb állnak a renaissancekori magyar történetíró előadásához, mint a romantikus sentimentalismussal dúsgazdag regényhez.

¹⁾ *Pedig nem* Bécsben jelent meg a regény, hanem (Heinsius nagy könyv-lexicona szerint), Lübecknél Bayreuthban.

²⁾ A név emlékeztet Bertholdra, a mint tudvalevőleg Gertrud királyné egyik öcsését (a legrosszabbikat) hívták.

V.

Nicolay balladája.

Míg Hans Sachs színművénel pontosan ismerjük az évet és a napot, melyen az keletkezett, a többi német Bánk-bán-költemények némelyikénél keletkezése évét sem tudjuk biztosan. Így Nicolay balladájánál sem, melyről csak annyit állíthatok teljes biztossággal, hogy 1782 (a regény) után és 1797 előtt íratott.¹⁾

E «balladára» legelőször Justi K. V. tett figyelmessé, ki magyar szent Erzsébetnek életét megírta s alkamilag Erzsébet anyjának, meráni Gertrudnak meggyilkoltatásáról szólva, megemlíti, hogy «ezen esemény Nicolay úr egy újabb román-czájának képezi tárgyát». ²⁾ Hosszas keresgélés és utánjárás után sikerült e rég elfeledett költő eltűnt munkáinak s köztök a szóban forgó költeménynek birtokába jutnom. Nicolay művei kevés könyvtárban találhatók; könyvkereskedői úton természetesen nem szerezhetők meg. Még antiquariusoknál is csak igen ritkán tűnnek fel ezen, tisztán irodalomtörténeti szempontból sem jelentős író könyvei. Azért, úgy hiszem, legjobban

¹⁾ E költeményt előbb röviden a «Fővárosi Lapok» 1878 márczius 30-diki 74-dik számában, s behatóbban az «Egyetemés Philologiai Közlöny» 1878-diki évi II-dik évfolyamának 5-dik füzetében (197—205. l.) ismertettem.

²⁾ *Elisabeth die Heilige, Landgräfin von Thüringen. Von K. W. Justi, Zürich, 1797. p. 25: „Diese Begebenheit macht den Inhalt einer neuern Romanze des Herrn von Nicolay aus, Bank-ban betitelt.“*

teszek, ha Bánk-bán-költeményét, mely félig meddig a hozzáférhetetlen munkák sorába tartozik, teljesen közlöm.

Még csak néhány szót darabunk szerzőjéről.

A ballada költőjét nem szabad összetéveszteni ama Nicolai Frigyessel, a berlini könyvkereskedővel, ki a múlt század második felében az úgynevezett «fölvilágosodás» egyik legmunkásabb képviselője és terjesztője volt, kit Lessing és Mendelssohn meghitt barátságukra méltattak, ki az «Irodalmi levelek» (*Literaturbriefe*) megalapításával korszakot indított meg a német irodalom és szellem fejlődésében. Igen befolyásos, nagy tekintélyű író volt, ki azonban később meg nem értette a kor megváltozott ízlését és irányát, a mi által saját tekintélyét aláásta és utóbb gúny tárgyává lett. Csak legújabban kezdik az ő munkásságát is (mint az ezen tekintetben vele rokon Gottschedét) behatóbban tanulmányozni és tárgyilagosabban méltányolni.¹⁾

A ballada-költő Nicolay Lajos Henrik nem is rokona a könyvkereskedőnek, mivel csak mint munkái kiadójával állott összeköttetésben. Nicolay 1737-ben született Strassburgban és előbb francia követségi titkár, azután tanár volt szülővárosában, utóbb pedig Oroszországba ment, hol igen előkelő, tekintélyes állást foglalt el: a trónörökös titkára, azután államtanácsos, később a császári akadémia elnöke, végre belső titkos tanácsos volt. Csak 1820-ban halt meg egyik jószágán, Wiborgban, Finnországban.

Nicolay költői jelentősége igen csekély. Ha osztályozni akarjuk, Wieland iskolájához kell számítanunk, melyhez Alxinger, Blumauer, Kortum, Langbein és számos kisebb fontosságú, főleg osztrák (bécsi) származású költők is tartoznak. Mindezek leginkább a Wieland-féle romantikus költői elbeszélést ápolták, rendesen kisebb-nagyobb érzékiséggel, többnyire kevés eredetiséggel. Nicolay is Ariostoból és Bojardoból merítette költeményei jó részének tárgyait. A kortársak azonban

¹⁾ L. róla *Nicolai Frigyes hazánkrol, 1781* című czikkemet a «Pesti Napló» 1878 május 5-diki 110-dik számában.

nagyra becsülték a költők e csoportját, köztök Nicolayt is, ki-
nek összegyűjtött munkái még 1792—1804-ig jelentek meg
(Berlin és Stettin, Nicolai Frigyesnél) nyolcz kötetben.

Nicolay először 1778—1786-ig adta ki összegyűjtött köl-
teményeit kilencz részben. E gyűjtemény tartalmazza balladáit
is, melyek 1810-ben önálló kötetben is jelentek meg. E költe-
mények voltaképen nem balladák, hanem románczok, még
pedig románczok az akkor Németországban dívó értelemben :
félíg komoly, félíg tréfás, illetőleg parodikus vagy travesztáló
rímelések, minden költői érték nélkül.¹⁾ Ilyen ballada a Nicolay
«Bánk-bán»-ja is, mely azért nem is költői becse, hanem csak
hazai történetünkől merített tárgya miatt érdemli meg figyel-
münket. — Ime az egész költemény :

BANK-BAN.

1. «Bereit steh'n meine Krieger schon,
«Und heute noch zieh' ich davon,
«So Gott will, ihm zur Ehre ;
«Denn Vater Papst hat mich ernannt,
«Bey diesem Zug in's heil'ge Land
«Zum Feldherrn aller Heere.
2. «Bankban ! In dieser Zwischenzeit
«Erhalte Fried' und Sicherheit
«Im Reich' und auf den Marken.
«Das strengste Recht erkenne du
«Dem Armen wie dem Reichen zu,
«Dem Schwachen wie dem Starken.
3. «So weiss ich, in getreuer Hand
«Lass ich mein treues Ungerland.
«Von deinem edlen Weibe
«Versprech' ich mir,²⁾ dass spät und früh
«Als Beispiel, Rath und Freundinn sie
«Bey meiner Gattinn bleibe.» —

¹⁾ L. *Német balladák és románczok, magyarázta Heinrich Gusztáv, Budapest, 1878. I., a 8. és kk. Ul.*, hol a német ballada és ro-
máncz eredetét és fejlődését tárgyalta és a Nicolayféle balladát vagy
románczot is jellemeztem.

²⁾ Elvárom, reménylem.

4. So spricht zu seinem Palatin
Andreas. Zu Gertruden hin
Heisst er ihn mit sich gehen.
Ihr wiederholt er sein Gebot,
Umarmet sie, von Liebe roth,¹⁾
Und lässt die Fahne wehen.
5. Bank-ban und Hedwig,²⁾ seine Frau,
Erfüllten treulich und genau
Den Willen und die Bitte
Des guten Königs. Weit und breit
Regierte Fried' und Sicherheit,
Am Hofe Zucht und Sitte.
6. Doch die verlass'ne Königinn
War immerfort von trübem Sinn,
Liess sich durch nichts zerstreuen.
Mit freundschaftlicher Dienstbegier³⁾
Sprach die Regentinn: «Sage mir,
Was könnte Dich erfreuen?»
7. «Andreas», war Gertrudens Wort,
«Ist nun acht lange Tage fort,
Und kehrt sobald nicht wieder.
Erträglich schiene dieses mir,
Wär' unterdess nur Heinrich hier,
Der jüngste meiner Brüder.
8. «Ach, Hedwig! Du begreifst sie nicht,
Die Zärtlichkeit, die Zuversicht,⁴⁾
Mit der ich an ihm hange.
Sieh'! Alles thut er auf der Welt,
Was mir, und ich, was ihm gefällt.
Wir missen uns so lange!
9. «Andreas ist mir herzlich lieb;
Für Heinen⁵⁾ ist's ein and'rer Trieb,

¹⁾ Ez a királynéra vonatkoztatandó. — ²⁾ Bánkné nevérol
l. fent a 31. lapon a jegyzetet. — ³⁾ Szolgáló készséggel. — *Die Re-*
gentin, Bánkné. — ⁴⁾ Bizalom. L. a versszak 4. és 5. versét. —
⁵⁾ *Hein* vagy *Heinz*, a *Heinrich* rövidítése.

Weit inniger und feiner.¹⁾
 Der liebe Hein! o, käm' er nur,
 Du sprächest selbst: in der Natur
 Gleich ihm an Reize keiner.» —

10. Hedwige sagt dem Palatin,
 Lobt ihm sogar der Königin
 Unschuldiges Begehren.
 Er freuet sich, sie zu erfreu'n,
 Und ladet flugs den Marggraf ein;
 Der fliegt herbei aus Mähren.²⁾
11. O welch' Vergnügen, welche Lust!
 Wie freudig fliegt Gertrudens Brust!
 «O Lieber, Trauter, Bester!
 Sieh', Heinrich! dieser Freundin hier
 Verdank ich dich. Lieb' sie mit mir
 Gleich einer andern Schwester.» —
12. Kein schwerer Auftrag! Schön von Leib,
 Voll Anmuth war das edle Weib,
 Und munter, fein, und witzig.
 Diess war auch Heinrich, doch dabei
 In seinem Wesen rasch und frei,
 Und eitel, kühn und hitzig.
13. Umarmung, Scherz und Händenspiel
 Kam bald so feurig und so viel,
 Dass sie es zürnend ahnte;³⁾
 Dagegen oft die Königin
 Zu Schwesterart und freier'm Sinn
 Und Nachsicht sie ermahnte.⁴⁾
14. «Wie still und traurig lebt ihr hier?
 Verschllossen, gähnend sitzen wir
 Ein enger Kreis in dreien,»
 Sprach Heinrich nun: «ergötzet euch
 Europens andern Höfen gleich
 Mit Tanz und Mummereien.»⁵⁾

¹⁾ Sokkal bensőbb és nemesebb érzés él öcsém irányában ke-
 lembe. — ²⁾ Itt a költő maga jegyzi meg, hogy a történetben nem
 Mähren (melyet ő a rím kedvéért használ), hanem Meran szerepel.

³⁾ Ahndete helyett, ebből ahnden (vagy régebben ahnen is) a. m.
 büntetni, dorgálni. — ⁴⁾ A királyné nem helyeselte Bánkné szigoru-
 ságát, hanem kívánta, hogy Henrikkel szemben szabadabbau, el-
 nézőbben, testvériesebben viselje magát. — ⁵⁾ Álarczos játékokkal.

15. Er hoffte da Gelegenheit
Zu loser Lust, zur Heimlichkeit
Selbst im Gewühl zu finden.
Der Königin gefiel der Plan,
Sie stellte Mahl und Reigen an,
Den Bruder zu verbinden.

16. Die feine Wahl der Maskentracht
Die Wallung,¹⁾ die erhellte Nacht
Verschönert noch Hedwigen.
Ihr schleichet, scheint's, bei jedem Schritt
Die Grazie verstohlen mit,
Lehrt sie sich dreh'n und biegen.

17. Mit heissem Schwefel glaubet Hein
Sein ganzes Blut gemischt zu sein,
Im Busen schlägt ein Hammer.
Sieh' dort! Auf einen Augenblick
Zieht gleich Hedwige sich zurück
In eine Nebenkammer.

18. Er folgt ihr, schliesst die Thüre fest,
Umfällt, umschlingt sie, küsst und presst
Die Brust der Brust entgegen.
Nicht Scherz ist's mehr, nicht Bruderskuss,
Gewaltsam, geil ist der Genuss,
Und jedes Wort verwegen.

19. Mit edler Würde, hohem Blick
Stösst sie den Rasenden zurück,
Befiehlt ihm aufzuschliessen;
Er kriecht, er thut was sie gebet,
Ganz Reue, ganz Ergebenheit
Liegt er zu ihren Füßen.

20. Auf ihn herab sieht sie mit Hohn,
Eilt durch den Saal und fährt davon.
Gleich lässt Gertrude fragen,
Was sie befallen. Seitenstich
Ersinnt sie, um auf lange sich
Des Hofes zu ent schlagen.²⁾

¹⁾ A felhevülés. — ²⁾ Hogy az udvartól hosszabb időre távol maradhasson.

21. Auch Heinrich, der betroffen schweigt,
Beklagt sie, stellt sich überzeugt,
Sie plage Gicht und Fieber;
Doch innerlich denkt er dabey:
Gewiss ist es nur Ziererei,
Und gehet bald vorüber.
22. Ob es nicht gar versteckte List,
Mich einsam zu empfangen, ist?
Ein Ruf, Besuch zu wagen?
Er wagt ihn. Doch der Diener bringt
Entschuldigung. Kein Gang gelingt
In ganzen vierzehn Tagen.
23. Durch Weigern steigt in ihm die Gluth,
Der Starrsinn und der Uebermuth.
Entschlossen, doch zu siegen,
Stellt er, nach einem neuen Plan,
Sich schmachkend, melancholisch an,
Flieht Menschen und Vergnügen.
24. Verstimmt ist nun des Hofes Ton,
Und Scherz und Freuden flieh'n davon,
Stumm liegt der Saal und öde.
Zum Bruder spricht die Königin:
«Was ist's? Was trübet deinen Sinn?
«O lieber Hein, so rede!»
25. Durch langes Zaudern reizet er
Der Schwester Neugier immer mehr,
Lässt sie zum Schmerze steigen:¹⁾
«Sey's was es sey, erkläre Dich!
«Bist du denn nicht mein and'res Ich,
«Und quälst mich so durch Schweigen!»
26. Der lang' verschlossenen Begier
Lässt er den Lauf, entwickelt ihr
Den Grund des Missvergnügens:
«Gekämpft aus aller Macht hab' ich,
Allein umsonst! Nichts rettet mich
Als der Besitz Hedwigsens.» —
27. «Das mag Sankt Stephan dir verzeih'n!
Was sagst du da? Wie kann das seyn?

¹⁾ Fájdalommal fokokozza a királyné kíváncsiságát.

- Hat sie nicht ihren Gatten ?
 Wär' es nicht Sünde ? Glaube mir,
 Ich kenne sie. Nie wird sie dir
 Die kleinste Gunst gestatten.» —
28. «So steh' mir, sie zu rauben, bey !
 Was faselst du von Frömmelei,
 Von Sünde, von Gewissen ?
 Ist Ungarn noch des Wahnes voll,
 Als führe Gott ein Protokoll,
 Wie wir hienieden küssen ?
29. «Erwähne mir die Priester nicht.
 Die predigen der Ehe Pflicht
 Und gehen selbst nach Beute.
 Auch das Gesetz, für's Volk erdacht,
 Hat auf uns Fürsten keine Macht,
 Uns, and'rer Gattung Leute.¹⁾
30. «Wie wenig kennst du dein Geschlecht !
 O ! sind wir nur noch ein Mal recht
 Vertraulich eingeschlossen,
 So soll sie nicht um Hülfe schrey'n,
 Und dir zuletzt noch dankbar seyn
 Für das, was sie genossen.» —
31. Die Königin erwiedert viel :
 Grob und gefährlich sey das Spiel,
 Zu tugendhaft die Kranke.
 Voll Bitterkeit erwidert er :
 «Ja wohl ! an allem liegt dir mehr
 Als an des Bruders Danke.
32. «Komm nun mit deinem andern Ich !
 Verstellung ist's. Du hassest mich,
 Mich, den dir so getreuen.
 Geduld ! nicht nur die Flucht allein
 Soll dich von mir, — von meiner Pein
 Soll mich ein Stahl befreien.»
33. Vor seinen Mund hält sie die Hand :
 «Verlierst du, Bruder, den Verstand ?

¹⁾ A törvény reánk, kik egészen más fajú emberek vagyunk, nem vonatkozik, minket nem illet.

Dich tödten ! Ich vergehe !
Gebiete, Hein ! Ich folge dir
In allem, wenn ich auch vor mir
Den Tod, die Hölle sähe.» —

34. «Ha, Gertrud ! Nun erkenn' ich dich
Erst wieder. Du, du rettetest mich
Vom Tod und von der Hölle,
Versetzest mich in's Himmelreich.
Giebt's eine Schwester Truden ¹⁾ gleich,
So sterb' ich auf der Stelle.»
35. So spricht er, küsst ihr Aug' und Hand,
Von Lust und Wonne so entbrannt,
Als ob er rasen wolle.
Sie höret den verschmitzten Plan
Aus seinem Munde ruhig an,
Und lernet ihre Rolle.
36. Als krank befallen ²⁾ schliesset Hein
Sich in ein düst'res Zimmer ein,
Weit von der Schwester Zimmern,
Aechzt in dem Bette, regt sich nicht
Und lässt nur ein gebroch'nes Licht
Durch einen Vorhang schimmern.
37. Der Freundinn meldet ihren Schmerz
Die Königinn : «Mir bricht das Herz
Bey Heinrich's letztem Stöhnen.
O komm ! er wünscht voll Ungeduld
Sich wegen, weiss nicht welcher Schuld
Mit dir noch auszusöhnen.»
38. Ein edler Schritt und heil'ge Pflicht
Scheint diess. ³⁾ Nun widersteht sie nicht,
Nun hat Hedwige Flügel.
Mit leisen Tritten und allein
Führt Gertrud sie bey'm Bruder ein,
Entwischt und schiebt den Riegel. ⁴⁾

¹⁾ A Gertrud neve kicsinyített, nagyon is népies alakja. —

²⁾ A. m. von einer Krankheit befallen. — ³⁾ Hogy t. i. a haldokló beteghez menjen. — ⁴⁾ Elillan, hogy Hedwig maga sem veszi észre, és elzárja az ajtót.

39. Entflieh', und siehe dich nicht um,
Und siehst du was, so bleibe stumm,
Du Göttinn keuscher Leier!
Welch' Toben, Schreien, Kampf und Graus?
Man öffnet. Hedwig stürzt heraus, —
Ein Sturm, ein Blitz, ein Feuer.
40. In ihr Gemach verschliesst sie sich:
«Brecht, Himmel! Berge decket mich!
Verschlinget mich, ihr Meere!
Wie furchtbar ist dein Blick, Bankban!
Wo flieh' ich hin, was fang' ich an
Nach dem Verlust der Ehre!»
41. Halb ungewiss, halb mit Bedacht
Erwartet sie die stille Nacht,
Und legt sich schweigend nieder.
Erst da der Eh'mann ihrer Brust
Sich nahen will zu keuscher Lust,
Stemmt sie sich steif dawider.
42. «Halt ein, Bankban! du hast kein Weib.
Befleckt, entheiligt ist mein Leib,
Unwürdig deiner Liebe.
Prinz Hein vollzog die Missethat;
Gertrude war durch Rath und That
Gehülfinn seiner Triebe.
43. «Als wär' er schon dem Tode nah'
Lud' sie mich ein, und siehe da!
Verschloss mich ihm zur Seite.
Vom Bette sprang er toll empor,
Rief hinter einem Schirm hervor
Zwey Kuppel seiner Leute.¹⁾
44. «Die hielten mich, die Schwache fest.
Erlasse mir der Scene Rest,
Dir sagt ihn meine Zähre.
Dich hätt' ich an mir selber schon
Gerächt, wenn die Religion
Nicht stracks dawider wäre.
45. «Dir aber kommt das Strafen zu.
Beweis' am eig'nen Weibe, du

¹⁾ A kifejezés elég érthetetlen, a. m. két segédet.

Seyst Richter in dem Lande.
 Kein Schonen ! bitt' ich. Strick und Stahl
 Sind mir weit lieber, als die Qual
 Des Lebens voller Schande.»

46. Von Wuth entbrennt zwar innerlich
 Der Palatin, doch fasst er sich,
 Um kalt und sanft zu sprechen :
 «Getrost, o Gattin ! Unglück nur
 Ist alles was dir widerfuhr ;
 Nicht dein ist das Verbrechen.
47. «Dein Herz, das rein im Gräuel blieb,
 Macht dich mir itzt nicht minder lieb.
 Gemeinschaftliche Sache
 Knüpft mich noch inniger an dich,
 Zu gleichen Schritten zwinget mich
 Mein Amt, und eig'ne Rache.» ¹⁾
48. Vor allem schicket sich Bankban
 Den Frevler zu ergreifen an ;
 Doch, nach der Feigen Weise,
 Hat Hein vermuthet was ihm droht ;
 Die Schwester lässt er in dem Koth,
 Und ist schon auf der Reise.
49. «Der Thron macht kein Verbrechen klein,
 Auch ist sie schuldig. Sie allein
 Mag meiner Hand erliegen !»
 Er kommt, ein Schreiben in der Hand,
 Das ihm der König zugesandt,
 Die Burg hinaufgestiegen.
50. Ihn fragt, sobald sie ihn erblickt,
 Gertrüde : «Was für Zeitung schickt
 Andreas ?» — «Sieben Wochen
 Liegt er, und harret in Byzanz ;
 Denn noch sind nicht die Heere ganz,²⁾
 Die ihm der Papst versprochen.
51. «In seinem Briefe steckt er mir
 Ein Wort.³⁾ Vergönne, dass ich dir

¹⁾ Egy és ugyanazon tettet kell tennem mint az igazság-
 szolgáltatással megbízott királyi helyettes és mint becsületében
 megsértett férj. — ²⁾ Nincsenek teljesen együtt. — ³⁾ *Einem etwas*

Es insgeheim enthülle.» —
 Bis in das vierte Zimmer hin
 Führt ihn die sich're Königinn,
 Getäuscht durch seine Stille.

52. Hier hält er ihr, bei festem Thor,¹⁾
 Den Sündenbund mit Heinen vor
 Zu seines Weibes Falle :²⁾
 «So spieldest du, o Königinn,
 Mit uns'rer Ehre? Wer ich bin
 Erfahrt nun, du und alle!» —
53. Der Streich³⁾ ertönt. Den rothen Stahl
 Hochhaltend eilt er durch den Saal,
 Erzählt mit lauter Stimme,
 Was ihm gescheh'n, was er gethan.
 Den Palatin hält keiner an
 In so gerechtem Grimme.
54. Sein Haus erreicht er, und begehrt
 In Eile sein behend'stes Pferd,
 Besteigt es, und verschwindet,
 Fliegt nach Byzanz in stättem Lauf,
 Erreicht es, sucht den König auf,
 Den er noch wartend⁴⁾ findet.
55. Er tritt vor ihn. — «Woher Bankban?» —
 «Andreas!» so hebt dieser an,
 «Du sagtest beym Entweichen⁵⁾
 Zu mir: das Recht erkenne du
 Dem Schwachen wie dem Starken zu,
 Dem Armen wie dem Reichen.
56. «Mir selber hab' ich's zuerkannt.⁶⁾
 Gertrude starb von meiner Hand.

stecken, igen közönséges kifejezés: valakivel valami titkos dolgot közölni.

¹⁾ Miután a kaput erősen becsukta. — ²⁾ Értsd: *den Sündenbund zu seines Weibes Falle*, a neje megbecstelenítésére Henrikkel kötött vétkes szövetséget (vetette szemére). — ³⁾ Melyel a királynét levágja. — ⁴⁾ Az ígért segédcsapatokat várva. —

⁵⁾ Távozásod alkalmával. *Entweichen* tul. a. m. megszökni. —

⁶⁾ Magamnak szolgáltattam igazságot.

Zum schändlichsten Vergnügen
 Bot sie dem Bruder Hülff und Hand
 Und überlieferte der Schand'
 Und der Gewalt Hedwigen.

57. «Ich habe nicht durch feige Flucht
 Dem Rechte zu entgeh'n gesucht.
 Dir komm' ich, mich zu stellen.
 Doch wisse, wie du mir o Fürst,
 Nunmehr das Urtheil fällen wirst,
 Wird's dir die Nachwelt fällen.»
58. Andreas horecht, und unterbricht
 Die Rede des Regenten nicht
 Mit einer einz'gen Frage.
 Mit Thränen, die er unterdrückt,
 Spricht er: «Zu der Entscheidung¹⁾ schickt
 Sich weder Ort noch Lage.
59. «Gertrudens Tod beklemmt mein Herz;
 Nie aber soll sich Zorn und Schmerz
 In's Amt des Richters schlagen,²⁾
 Und zu dem heil'gen Krieg bereit³⁾
 Will ich durch keine Heftigkeit
 Gott zu erzürnen wagen.
60. «Zieh' hin nach Ungarn, führe dort
 Dein Amt mit gleichem Eifer⁴⁾ fort,
 Bis wir zurücke kehren;
 Bey kaltem Blute bin ich dann
 Geschickt⁵⁾ die Klage, dich, Bankban,
 Die Zeugen anzuhören.»
61. Nach Ungarn zieht der Palatin,
 Nach Cypem schiff't Andreas hin,
 Und dann nach Akra's Strande;
 Er schlägt der Sarazenen Heer,
 Doch nur vier Monde weilet er
 In dem gelobten Lande.

¹⁾ Ez ügy eldöntésére nem alkalmas stb. — ²⁾ Harag és fájdalom ne befolyásolják soha a bíró tisztét. — ³⁾ Minthogy a szent hadjáratra készülök. — ⁴⁾ Mint eddig. — ⁵⁾ Képes, azon helyzetben leszek, hogy a vádat, hogy tégedet és a tanúkat kihallgassam.

62. Ach! immer liegt ihm in dem Sinn
Das blut'ge Bild der Königin,
Ihr Reiz, und ihre Jugend;
Der kühne Schritt des Unterthans,
Doch auch das Amt, das Recht Bankban's
Und Hedwigs wunde Tugend.
63. In Ungarn ist Andreas schon.
Er hält Gericht, besteigt den Thron,
Hört die gerufenen Zeugen,
Nach Mähren ¹⁾ schickt er Boten fort,
Gebietet Heinen, nicht ein Wort
Der Wahrheit zu verschweigen.
64. Leichtsinnig räumt der stolze Hejn
Des Scherzes jeden Umstand ein, ²⁾
Beweint der Schwester Ende.
«Den Palatin, der meinen Kuss ³⁾
Sich noch für Ehre halten muss,
Gib in des Henkers Hände.» —
65. Doch Heinrichs leichte Schale steigt,
Da sich nunmehr Hedwige zeigt,
Gertrudens Schuld erhöhet, ⁴⁾
Auf Heinen Gift und Rache speyt,
Bald winselt, bald um Rache schreyt,
Bald um Ermordung flehet. —
66. «Als dein Regent, nicht als Bankban,
Verfuhr ich,» hebt nun dieser an,
Zu strafen, nicht zu rächen.
Die Missethat war offenbar,
Und uns're Rechte ⁵⁾ setzen klar
Den Tod auf das Verbrechen.
67. «Du ⁶⁾ selber warst dem Land' und mir
Diess Opfer schuldig, Herr! Doch dir

¹⁾ L. fent a 93. lapon a 2. jegyzetet. — ²⁾ Bevallja a tréfa minden részletét (*jeden Umstand des Scherzes*), természetesen az ő aljas felfogása szerint. — ³⁾ Az ő csókját t. i. hogy ő megcsókolta a nádor nejét. — ⁴⁾ T. i. a ki Gertrud bűnét stb. — ⁵⁾ A hivatkozás a törvény határozataira egészen megfosztja Bánk tettet magasztos és költői jellegétől. — ⁶⁾ E szón van a hangsúly: *Neked* kellett volna e tettet végezned, az országnak és nekem (Bánknak) ez áldozatot hoznod.

Erspart' ich es durch Eile.
 Und edler fiel dein Weib durch mich
 Und insgeheim, als öffentlich
 Und von des Henkers Beile.»

68. Des Königs Urtheil ist bereit.
 In Grossmuth, in Gerechtigkeit
 Wird Zorn und Gram verwandelt.
 Das lang' erwägte, grosse Wort
 Führt endlich von den Lippen fort :
 «Bankban hat recht gehandelt.»

A költemény aesthetikai taglalásába nem bocsátkozom. A darabon észrevehető, egészben és számos egyes helyeken, a kor ízlése, mely a legkomolyabb, legtragikusab események költői tárgyalásába szeretett komikus, mindennapi, néha aljas szókat és fordulatokat belevegyíteni. V. ö. az 1. versszakban : *Vater Papst* ; 4. vsz. *von Liebe roth* ; 20. vsz. *Seitenstich* ; 21. vsz. *Gicht und Fieber* ; 22. vsz. *Trude*, a Gertrud neve parasztos alakja ; 48. vsz. *die Schwester lässt er in dem Koth* ; 51. vsz. *in seinem Briefe steckt er mir ein Wort* stb. A «ballada» különben sem értékes, bár korának mértékével mérve a figyelemre méltóbb termékek egyike ; — mai felfogásunk szerint felfogása, előadása, stilusa igen közönséges ; legfeljebb Henrik szereplése és jelleme tüntet fel egyes találóbb momentumokat, főleg a hol a herczeg (28. vsz.) világnézetének nem minden humor nélkül ad kifejezést. Az átmenet a 39-dik versszakban szintén elég ügyes.

Albrecht drámai jelenetei.

A múlt század végén Müller regényén és Nicolay balladáján kívül Albrecht drámai jelenetei is tartalmazzák a Bánk történetének költői feldolgozását. Müller regénye — ha fent a 88. lapon közlött következtetésem alapos — 1782-ben jelent meg. Albrecht feldolgozása 1796-diki kiadásban fekszik előttem, Nicolay balladáját 1797-ben említi Juszti mint a költő egyik «újabb» művét. Így tehát helyesen következtetek, ha e három feldolgozás közül Albrechtét tartom legkésőbbben létrejöttnek, és talán nem túlságos merészséggel állítom, hogy Nicolay és Albrecht forrása a regény volt, melyet Katona József is ismert és felhasznált.

Albrecht jelenetei a következő műben jelentek meg: *Trümmer der Vergangenheit aus ihren Ruinen ans Licht gebracht von Albrecht. Hamburg, 1796, bei B. G. Hoffmann. 8. 260 l.* E kötet öt darabot tartalmaz, melyek közül az első négy prózában, az ötödik dialogizált jambusokban van írva. Minden darab címfelirata „Trümmer“. Tehát: *Erste Trümmer*: (3—98. l.) *Ardulf, Othona und Edda oder die drei Glücklichen.* — *Zweite Trümmer*: (99—133. l.) *Die Schlacht bei Sempach.* — *Dritte Trümmer*: (134—197. l.) *Die Geister der Nacht.* — *Vierte Trümmer*: (198—235. l.) *Swatobog, letzter König in Mähren.* — Végre *Fünfte Trümmer*: (236—260. l.) *Der gerechte Andreas.*

A kötet nem lép fel mint *első* kötet; a 197. lapon mégis *második* kötetet ígér a szerző, és Heinsius könyvlexiconából, mely szerint a szerző *K. (!) Albrecht*, látom, hogy a mű 1797—1801-ig *három részben* jelent meg. E három kötetes kiadást nem sikerült megszereznem.

A kötet prózai darabjai teljesen értéktelenek. Minket csak az utolsó «rom» érdekel, mely Bánk-bán történetének legfontosabb momentumait drámai feldolgozásban adja. Albrecht könyve oly ritka, a Bánk-jelenetek pedig — bár a költői érték ezeknél is felette csekély, mégis oly érdekesek, hogy a következőkben teljesen közlöm; — teszem ezt annál is inkább, mert *nem egészen valószínűtlen, hogy Katona József e jeleneteket ismerte.*

Íme a teljes szöveg:

DER GERECHTE ANDREAS.

PERSONEN:

ANDREAS, König in Ungarn.

BANKOBANUS, Statthalter in Ungarn.

GERTRUDIS, Königin von Ungarn.

BURIA, Bankobanus Gattin¹⁾.

Volk.

Stumme Personen: Höflinge. Gefolge.

Ofen. Königliches Schloss.

Bankobanus. Buria.

Banko.

Was ist dir Buria? Dein Blick ist wild,
Dein Antlitz decket Tod — dein Auge glüht,
Und deiner Brust entquillt ein schreckliches
Geheimniss ---

¹⁾ Bánkné nevére l. fent a 31. lapon a jegyzetet. — Albrecht jeleneteihez nem csatolok magyarázó jegyzeteket, mivel azok már teljesen a mai irodalmi nyelven vannak írva.

Buria.

Banko ! mache dich gefasst
Zu Tod und Rache ! — Tödt' mich zuerst !
Dein Ehebett, Edler, ist geschändet,
Befleckt der Ruhm von deiner Gattin Tugend.

Banko.

Soll ich denn meinen Ohren trauen, Weib ?
Ist in der Dinge Reihe eine That
Wie diese möglich ? — Raubte dir vielleicht
Ein Nachtgesicht, aus tiefer Finsterniss
Zu Menschen Irrwahn lodernd, die Vernunft ?
Hat ein Verruchter durch gewagte Worte
Den Sinn dir zu gewählter Wirklichkeit
Geblendet ? Fasse dich — mein gutes Weib !

Buria.

Schwer ist's, sehr schwer, wenn man Unmöglichkeit
In Wahrheit wandeln soll — wenn einen Himmel
Man sich zu einer Hölle schaffen muss —
Wenn man den Tod, entfernt geglaubt — vor sich
Ganz nahe vor sich sieht — das Alles — oder
Des ähnlichen etwas sich einzubilden —
So war mir's auch als meine königliche
Gebieterin mit freundlich süßem Blick —
Mich gestern ihre Schlafgesellin sein,
Und ihre Abendstunden ihr vertreiben hiess —
Da war ich schwärzester Verrätherei
Zum mindesten nicht bewusst, die meine Ruhe
Auf ewig stören sollte ; wer sie mir
Verkündet hätte, — lachend hätt' ich ihm
In's Angesicht gesehen —

Banko.

So spricht — bei Gott ! —
Der Wahnsinn nicht — hier ist Zusammenhang,
Und mehr als der — dies ist der Wahrheit Mund.

Buria.

Und leider bittre Wahrheit —

Banko.

Nenne dann

Den Frevler !

Buria.

Zittre, Banko ! Otto ¹⁾ heisst
Der Mörder deiner Ruhe, meines Lebens.

Banko.

Der Bruder der gepriesenen Königin ?
Die Tugendvolle konnte eine Lasterthat
Nicht nur gut heissen — sie befördern ? — sie
Von der die Welt geglaubt, ihr Name sei
Der Heiligen werth ! —

Buria.

Lass Rache, Banko, dich
Entflammen, wenn erst matt dies Auge, kalt
Dies Blut, dies Herz nicht mehr im Busen wallt.
Die schandbefleckte Buria muss den
Entehrten Mann nicht reizen, dann erst wenn
Sie ausgelitten, wenn entstellt vor dir
Dahingestreckt, sie ihre That gebüsst —
Dann weihe Wuth sich deinem Hirn, dann mag,
Des Frevlers Tod zu fördern, deine Hand
Sich waffnen, nur nicht mit dem Dolch, den du
Der Gattin in das Herz gestossen. Sieh'
Wenn sich mein Blut mit seinem —

Banko.

Buria !

Halt ein ! Für dich giebt's keinen Tod, du bist
Unglücklicher, als dass du sterben kannst.

Buria.

Nicht sterben ich ? Entehrt vor aller Welt
Noch leben — Ziel des Spottes, Opfer des
Stets nagenden Gewissens sein, den Tod

¹⁾ Csak a regény — legalább Csery átdolgozásában — és Albrecht nevezik a királyné öcsését Ottónak. Az utóbbiból vette a nevet Katona József is. Sajátságos, hogy Bánkné nevét sem Nicolay, sem Albrecht nem vették át a regényből.

In allen Adern mit mir tragen, Schmerz
 Und wüthendes Gefühl entehrt zu sein
 Stets nähren — und doch leben ? Banko ! Nein —
 Eh soll die Hand, die sich voll Liebe einst
 Um deinen Nacken wand — mich von der Welt
 Und von der Qual befreien — elend mich
 Auf ihr herum zu treiben ; — sei barmherzig,
 Gewähre mir den Tod ! —

Banko.

Rasch kann die That
 Ich nicht vollziehn, den Engel, der mir Glück
 In meine Tage wand, zu morden. — Weil
 Ein Bösewicht, die Uebermacht, die ein
 Gekröntes Haupt ihm schändlich gab, missbrauchte
 Um ein Gebäude ehelichen Wohls
 Zum qualenreichen Feuerberg zu schaffen —
 Ich will von deiner Seele Ruhe, Weib !
 Von deinem Geiste Fassung — festen Glauben
 An Recht — doch auch an Liebe deines Gatten ;
 Bis ich entscheide, sehe dich kein Auge,
 Kein Ohr vernehme deinen Schall, uns Beiden
 Ist Leben, oder Tod vereint bestimmt.

(Ab.)

Buria.

So meint er's ? Weh ! Auch ihn hätt' ich gemordet !
 Noch könnte eine Last die Seele schwerer
 Zum Sinken niederdrücken — als Verrath
 An seiner Lieb und Treue ? Was beginnt
 Er denn ? Nichts dacht ich mehr als jähen Tod
 Und denk' ihn nun von blutigen Entwürfen
 Erfüllt ! Gott ! Wenn er an die Königin
 Die Hand — Was ist das ? Welch ein Lärm !
 Wie ! Ihre Stimme ! —

(Sie fällt ohnmächtig nieder.)

Gallerie im Schloss.

Bankobanus (mit einem blutigen Dolche). Die Königin (sterbend).
Volk.

Banko.

Nimm den Todesstoss!
Die That ist kalt vollbracht, Gertrudis, so
Ist die Gerechtigkeit versöhnt, die Scham
Der Untersuchung trifft die Königin
Zum mindesten nicht, ich nahm das Blut, das zum
Erröthen dienen müssen —

Königin.

Schwer gerächt
Hast du die Schwäche — mag Andreas dir
Verzeihn, wie ich —

(Sie stirbt.)

Banko (zum Volk).

Ihr staunt ?

Einer aus dem Volke.

Begehrst du wohl
Hier kalt zu bleiben, Mörder eines Schatzes,
Den dir Andreas zu beschützen liess ?
Verwegener ! Spielst du mit dem Richteramt ?
Wie irrte sich der König !

Banko.

Höret mich

Ich habe hart gestraft, doch das Verbrechen
War härter — einer Königin, die sich
So weit vergisst, kann schneller Tod allein
Mitleidiges Andenken bei der Nachwelt
Erwecken, sonst trifft ewige Verachtung
Die Kronenträgerin — sie dauert mich ;
Doch des entehrten Weibes Thränen brannten
Mich zu der That — den wollustgeilen Sünder
Den ich zu strafen, an die höhre Allmacht
Auf's feierlichste appellire — übergeben

Von ihr, ward meinem ehrenreichen Weibe
 Auf Erden schon die Hölle ; — leben nicht —
 Nicht sterben kann sie. — Itzt vermag Andreas
 Nur sie zu retten — er muss Richter sein
 Von dieser That, an seinem Ausspruch hängt
 Ihr Athem, und der meinige. Wohlan !
 Wer will dem Könige vorgreifen, wer
 Das Urtheil sprechen, zwischen Recht und Mord ?
 Ihr schweigt ?

Einer aus dem Volke.

Wir lauschen dein Beginnen, sprich !
 Was wirst du thun ?

Banko.

Den König suchen ; ihr
 Wählt die Begleiter selbst zu meiner Reise
 Die Zeugen zu dem königlichen Wort —
 Entschwebt den Lippen blutiges Gericht,
 Sollt ihr an dieser Stelle es vollziehen —
 Hier rächen eine That, wenn Rache sie
 Verdient — den Gegensatz wag ich vor itzt
 Nicht zu erwarten — ehe ich dann sterbe,
 Stirbt sie, die unschuldsvolle Seele — schwebt
 Leicht vor mir hin in lichtere Gefilde —
 Bereitet mir vor des Allmächtigen Throne
 Das ernstere Gericht —

Volk.

Zu diesem Vorsatz — Amen !

Constantinopel. Wohnung König Andreas.

König Andreas. Bankobanus. Grosse aus Ungarn. Gefolge des
 Königs.

Andreas.

Ob Zorn — ob Staunen mehr in dem Gefühl
 Des Herzens wallet — Banko — weiss ich nicht.
 Wie wagtest du das anvertraute Reich
 Zu lassen — Waisen, die ich deiner Aufsicht

Voll festen Muthes auf dich übergab,
Auf's neue zu verwaisen? — bist du fähig
Dich zu vertheidigen — so rede!

Banko.

Herr

Das Laster schlich sich in dein Königreich
Besudelte dein Schloss — verschonte nicht
Des königlichen Namens — drohete
Dem ganzen Lande Trauer zu bereiten,
In den verwirrten Blicken, die sein Stolz
Sonst waren, in Gertrudis Blicken. Sieh!
Zur Magd ihr hatte ich mein Weib gegeben;
Liess sie am Tage Wärterin, des Nachts
Des königlichen Athems Hüter sein.
Im ganzen Ungarlande hätte ich
Sie ausser mir nicht einem anvertraut.
Doch der, die ich, gleich dir, Andreas, ehrte,
Der gab ich sie. Die brüderliche Liebe
Erschien, ihr opferte sie höhere Pflichten:
Zur Buhlerin gab sie sie Preis —

Andreas (heftig).

Und du?

Banko.

Ich soll als Missethäter vor dir stehn,
Weil ich auf die Gerechtigkeit gebaut,
Selbst wo du Rächer mehr als Richter sein,
Selbst wo Verlust die Seele trüben sollte.
Der Zeuge meiner raschen That ist hier!
(Er zieht einen blutigen Dolch hervor.)
An ihm siehst du das Blut der Königin!
Nein! falsch gesprochen — nur der Sünderin;
Denselben Dolch in meine Brust, wenn ich
Zu schnell das Richteramt verwaltete
Was du mir anvertraut; was auch nicht einen
Ausschluss — zur Ehre mensch- und göttlicher
Gesetze — da verwaltet werden musste,
Wo durch die schauerliche Grösse des
Verbrechens, schauerliches Beispiel mehr
Als jemals wirken konnte — ich begrub
Die That zugleich mit meiner Schande — kalt

Erwarte ich das Urtheil — das dein Mund
 Mir sprechen wird. Nur eine Bitte höre:
 Ist Tod das Wort — so lass mich sterben, wo
 Ich tödtete —

Andreas.

Gertrudis! War es möglich,
 Dir möglich — die ich liebte? Zucht und Schaam
 Verliessen dich so sehr? Was du an dir
 So achtetest, schien dir nicht achtungswerth,
 An einer andern — an der Freundin nicht?
 Der Schmerz that meiner Seele weh — das Auge
 Des Gatten schwimmt in Thränen — doch sie wischt
 Des Richters ernste Pflicht hinweg — ich will,
 Der Menschheit Rechte nicht verletzen — lebe!
 Wenn Wahrheit du gesprochen — selbst die Hand
 Des Gatten reiche ich dir zur Verzeihung.
 Vertrauen muss man zwiefach lohnen, Banko!
 Du hattest es auf deines Königes
 Gerechtigkeit — und er vergilt dir dieses
 Mit Wucher. — Geh' zurück in meine Lande,
 Ich wasche deine Schuld von dir hinweg;
 Sei aber gegen dich so strenge, wie
 Du gegen diese es gewesen, mir
 So theuer. — Ach! Gertrudis!

Banko.

So hab' ich

Mich nicht geirrt, Andreas ist gerecht,
 Allein er ist auch gütig — wännen, dass
 Er mich nicht strafen würde, konnte ich —
 Doch — mir verzeihen — etwas göttliches
 Hast du gethan! Dein Ziel sei neidenswerth,
 Du müssest reich gelohnt einst wiederkehren,
 Um für die That aus deiner Völker Munde
 Den Preis zu ärndten —

Andreas.

Banko wohlgemerkt!

Dass nicht die That die Rede Lügen straft;
 Wenn ich einst wiederkehre, dann will ich
 Die Wahrheit richten; sie bestätige
 Den Spruch —

Banko.

Es sei wie du gesagt Andreas.

Stadt Ofen. Königliches Schloss. Bankobanus Zimmer.

Banko. Buria.

Banko.

Ich bin noch nicht gerichtet, Buria?
Doch losgesprochen von der Schuld, du bist
Gerächt. Der Kummer soll hinfort nicht mehr
Die Seele trüben, länger nicht der Schleier
Dein Angesicht verhüllen —

Buria.

Nein! Mir ziemt

Der Trauer ew'ge Dauer, jeder Tag,
Ist mir Erneuerung meines bangen Schmerzes,
Der Schande Bild mir jede Nacht, ich kann
Dem Tageslicht nicht in das Auge blicken,
Die Finsterniss kann mich nicht mehr verhüllen.
Ich bin kein Weib mehr, Banko, und so will
Auch männlich ich behandelt sein —

Banko.

So fasse

Auch Männer Muth — sei gegen deinen Gatten
Sei gegen Deine Kinder was dir Weibes
Und Mutterpflicht zu sein befiehlt. — Der Mann
Kann nur so handeln — aber Weibesschwäche
Ist noch in deiner Seele. — Ist dies nichts,
Dass, Buria, ich bei der frevlen That
Der Liebe Stärke nicht verläugnen kann?
Dass ich in alle Rechte eingesetzt,
Die du vorher bei mir genossen, dich,
Als die Gefährtin meines Lebens, wie
Ich dich bisher geliebt, verehren, schätzen,
Vor allem Volk dich achten werde? Eins
Muss, Buria, dem Entschluss noch die letzte
Entscheidung geben, soll Andreas nicht
Durch dein Geständniss überzeugt, den Spruch
Den er gethan, bestätigen? Wenn aber
Der Kummer deine Augen schliesst, wenn gar
Leichtsinnig deine Hand sich an dem Leben
Vergreifen sollte, das du uns geschenkt —
Wer will dann für die Wahrheit reden?

Buria.

Gott!

Warum mit solchen Gründen mich bestürmen?
Die Angst mir mehren?

Banko.

Lass mich enden, Weib!

Wenn dein geglaubtes Zeugniß durch den Tod
Vertilgt ist — wer wird zweifeln, dass du nicht
Kleinmüthig, überführte Wahrheit fürchtend
Der rächenden Gerechtigkeit, den Schritt
Vorangegangen? Wessen Herz wird doch
Bezweifeln, dass den König ich belog?
Wer wird den Mund zu meiner Rettung öffnen?
Wer wird den Kindern jene ew'ge Schande,
Dass ihre Eltern Lasterer gewesen
Verzeihen, und sie unter Menschen dulden?
Ha! Wenn dir Mönnersinn, des Vorurtheils
Besiegung, wenn Standhaftigkeit dir je
In deinem Leben nöthig war, so ist's
Der Zeitpunkt jetzt. Auf, Buria, zum Kampf
Mit allem dem, was gegen dich sich thürmet!
Auf! dass ich dich dem Volke wieder zeige,
Ihm künde, dass das Laster ganz allein,
Nicht dessen unverdiente Unglücksfolgen
Auf Erden strafbar sind —

Buria.

Du hast gesiegt —

Ich ehre diese Hoheit deiner Seele,
Ich fühle meine wiederkehrende
Vernunft, ich sehe mich zu wichtiger
Zu schön'rer Zukunft aufgespart, ich will
Dich nicht, nicht meine armen Kinder lassen.
Ja, ich will Leben, und weil deiner Seele
Den Kummer ich gemacht, so soll der Zukunft
Jeglicher Augenblick gewidmet dir,
Gewidmet diesen Armen sein. Wenn Freude
In meine Brust nicht wiederkehren kann; —
So soll doch all mein Denken, all mein Thun
Auf euer Wohl gerichtet sein. Ich biege
Mich unter die allmächtige Hand des Schicksals.
Für mich sind keine Freuden mehr auf Erden.

Banko.

Doch, Gattin! Deinen bangen Kummer wird
 Die Heilerin von allen Leiden enden.
 Dem Tode selbst entwand sie seine Macht,
 Er kann nur augenblicklich auf der Menschen Herz
 Die allgewaltge Wirkung thun, die Zeit,
 Mit Qualen die er schuf, vernarbt die Wunden,
 Die er in's zärtlichste Verhältniss schlug.
 Ich nehme dich als tod, und nun erstanden,
 Soll sich ein neues Bündniss unter uns
 Anheben, neu versiegl' es dieser Kuss
 Und dieser Schwur erneuter Liebe —

Buria.

Gott!

Kann man so edel sein? nach so viel Schmach
 Verzeihen? kann denn ich das Ehrgefühl
 Vergelten? Du der alle Edlen lohnt
 Gieb diesen Lohn an meiner Statt!

Banko.

Genug!

Ich hab' ein Weib, das lieber sterben wollte,
 Als eine Treue, die unschuldig sie
 Verletzte, lügen mir; Nein! Gott hat mich
 Sehr reich belohnet für Minuten Angst.

Stadt Ofen. Viele Jahre hernach. König Andreas Schloss.
 Dessen Zimmer.

König Andreas. Bankobanus. Höflinge.

Andreas.

Ich finde alles in der schönsten Ordnung,
 Schon hab' ich alles untersucht, mein Banko,
 Ich will dir's nicht verhehlen, manche Bahn
 Bin ich gegangen auf der Spur, die dich
 Und das Verwalten deines Richteramts
 Enthüllen sollte. Jetzt bist du erprobt.
 Ich danke dir; denn dem, der uns die Last
 Der Klage irgend einer Ungerechtigkeit

Von unsrer Königsbürde wälzet, sind
Wir mehr als Dank, Belohnung schuldig. Nimm
Daher, mein Freund —

Banko.

Nicht so, Andreas, noch
Ist etwas übrig, du scheinst zum Vergessen,
Des Traurigen so schnell, als zum Verspenden
Der Fröhlichkeit; jedoch dein Knecht weiss nur
Zu gut, dass erst dein Urtheilsspruch ihn rein
Von der verübten That, von ihren Folgen,
Und von der möglichen Erinnerung,
Dass sie zweideutig scheine, sprechen muss.
Ich habe meine Würde abgelegt,
Befiehl du jetzt, dass man den Kerker mir
Zur Wohnung gebe, bis von deinem Thron
Dein scharfes Auge sattsam hat erprobt,
Dass Banko dir nicht log — auch hab' ich, König
Mein Weib von ihren Kindern, und von mir
Getrennt, den Trauerschleier ihr gereicht,
Um sich zu ihrem Tode zu bereiten,
Wenn mich dein Urtheil schändet —

Andreas.

Wozu das?

Mein Banko? Soll ich Treue, die auf's höchste
In übereilter Hitze sich verging,
Bestrafen, statt sie zu belohnen? Hat
Mein Herz doch schon vergessen, dass die Wunde
Fast tödtlich war, die es empfing; wozu
Den Widerhall des Schmerzes in die Seele
Ertönen lassen, warum rege machen
Was schläft. — Das Menschenloos ist ja so selten
Mit Freuden unterwebt — zu vielfach nur
Von bitteren Wiederholungen durchschnitten.

Banko.

Mir thut es weh, den König klagen hören,
Doch hier ist nicht Andreas bloß im Spiele
Hier nicht bloß ich — des Volkes Meinung von
Des Königes Gerechtigkeit muss rein,
Und meine Unschuld muss in's helle Licht
Gestellt erscheinen.

Andreas.

Und bedarf es denn
Des Kerkers, um dies alles zu erörtern?
Bedarfs des Ansehns eines Lasters, um
Die Tugend zu rechtfertigen? Ich sahe
Noch Buria, noch nicht die Kleinen, die
Dein Vaterherz sonst mir nicht zu verbergen
Gewohnt war: hab ich denn dein Zutrauen minder
Als ehedem? Bin ungerechter ich?

Banko.

Nein, König, du sprichst Worte des Monarchen
Vollkommen werth —

Andreas.

So fordr' ich Buria
Vor meinem Thron, da mag die Unschuld sich
Im ersten Blick zur Helle klären —

Banko.

So

Bin ich zufrieden — sie hat nur vor dir
Die Gnade finden sollen, die ich fand.

Königlicher Saal.

Andreas (auf dem Thron). Bankobanus. Buria (verschleiert). Viele
Höflinge. Volk.

Andreas.

Ein Theil von euch, ihr, meine Lieben, war
Zugegen, bei der That, durch welche mir
Ein Dolch zwar durch das Herz gestossen ward.
Doch heischte es des Richters Strenge, die
Auch auf dem Thron kein Laster schützt. Ich habe
Die That mit allen ihren Gründen, und
Mit ihren Gegengründen wohl erwogen;
Ich habe ihrem Ursprung nachgeforscht,
Und ihre Wichtigkeit der Waage nicht
Entzogen; ihre Folgen hab' ich selbst
Nicht übersehen, denn auch sie bestimmen
Den Werth und Unwerth einer Uebereilung,

Im Richten und im Strafen. Aber frei
 Von aller Schuld steht Banko hier vor mir,
 Vor euch. Bewiesen ist durch Otto's eignes
 Geständniss, dass zu viele Schuld sie hatte.
 Der Ahndung, die ich selber müssen üben,
 Hat Banko mich enthoben ¹⁾. Dank dafür
 Ihm und Gertrudis Seele Ruhe! Die
 Zu wirken, löse ich des Lasters Schmach
 Vom Geiste Burias. — Weg mit dem Schleier!
 Denn aufgedrungnes Laster kann die Tugend
 Nicht schmähen — ihre Fackel leuchtet glänzend
 Selbst durch der Schmähsucht dickste Finsterniss.
 Tritt näher, Buria!

(Er nimmt ihren Schleier ab.)

Buria.

Ich werfe mich
 Zu des vollkommensten Monarchen Füßen.

Andreas.

Und dennoch weinend?

Buria.

Denke dir den Schmerz,
 Andreas, eine Freundin so zu missen.
 Er wird sich stets erneuen, denk ich sie —
 Sie hat mir viel geraubt, doch kann ich nicht
 Vergessen, dass sie viel mir war! Muss es,
 Des Menschenloos, unwiederruflich sein,
 Dem Liebsten zu entsagen, was er kennt!
 So hab' ich ausgelitten; zwar dass du
 Mir deine Achtung schenkst, ist viel — dass ich
 Gerecht dem Volke unter Augen trete,
 Ist mehr — jedoch das grösste — sie — verlor ich.
 Vergieb mir guter Schatten, wo du weilst,
 Dass ich nicht schweigen konnte! — Pflichten darf
 Das Herz nicht unterdrücken — bald folg' ich
 Dir nach — dann söhne mich des Ew'gen Blick
 Mit dir auf ewig aus ²⁾).

¹⁾ Ugyanezen gondolatot fejezi ki Nicolay, balladájának 67-ik versszakában.

²⁾ Bánkné fájdalma és sóvárgása a meggyilkolt barátné után igen szép vonás, melyet más költő nem használt fel.

Banko.

Sie ist gerecht

Andreas ! Könnte ihre Seele sonst
So zu dem Throne des Allwissenden
Sich drängen ?

Andreas.

Ja sie ist gerecht — auch du !

Vor allem Volke sag ich's laut und klar,
Kein Tadel fällt auf euch. — Ihr seid dem Thron
Die nächsten — und der Erde Königen
Wünsch' ich nie bess're Freunde, als ich habe.

Még egy szót e jelenetek szerzőjéről.

Joh. Friedr. Ernst Albrecht¹⁾ — nem K. Albrecht, mint Heinsius mondja — 1752-ben született Stadében. Orvosi tanulmányait Erfurtban végezte, hol már 1772-ben az 1757-ben született Baumer Zsófiát, egy erfurti egyetemi orvostanár szép és igen művelt leányát vette nőül. Kezdetben Revalban élt mint gyakorló orvos, utóbb azonban sokszor változtatta lakó helyét, mert neje 1783-ban színésznő lett s mint ilyen különböző társulatoknál majd Erfurtban és Lipsében, majd Frankfurtban és Drezdában játszott. Frankfurtban Schiller is ismerkedett meg Albrechtékkal, a nélkül azonban, hogy Albrechtnét, ki azalatt elsőrangú színésznővé fejlődött volt, mint régebben mesélték, szenvedélyesen szerette volna²⁾. Albrecht később könyvkereskedést nyitott Prágában, 1796-ban pedig átvette az altonai «nemzeti színház» igazgatóságát. Két évre rá, 1798-ban, elvált nejétől — kivel azonban ezentúl is írói összeköttetésben maradt — és Hamburgba ment, hol egy ideig mint gyakorló orvos működött, mire 1802-ban újra átvette az altonai színház igazgatóságát, de azután ismét vizs-

¹⁾ *Allgemeine Deutsche Biographie*, Leipzig, 1875., I. 321. l.

²⁾ Schiller jó viszonyban állt Albrechttel, nejét pedig mint színésznőt és igen szellemes művelt asszonyt nagyon becsülte. Albrechtné lelkesedett a költőért, kit egy költeményében dikthrambikus módon dicsőít. *Schillers Leben u. Werke von Eduard Pallaske*, I. 488. l.

tért Hamburgba hol 1814-ben meghalt. Neje, ki szintén igen sokat írt, csak 1840-ben halt meg.

Albrecht a mult század legtermékenyebb német írói közé tartozott. Írt drámákat, regényeket, elbeszéléseket, népszerű orvosi s természettudományi könyveket — egy egész kis könyvtárt¹⁾. Legsikerültebb munkái is csak az író gyakorlottságáról és stilus, meg előadás tekintetében, némi ügyességéről tanuszkodnak.

Trümmer der Vergangenheit cz. munkáját a kor egyik legtekintélyesebb kritikai közlönye, a (jénai) *Allgemeine Literatur-Zeitung* (1796, október 5 ; IV. köt., 37. l.) igen szigorúan, de nem igazságtalanul, bírálja. A cikk voltaképen csak az első, a legterjedelmesebb rom-mal (*Ardulf, Orthona und Edda*) foglalkozik és kimutatja annak teljes értéktelenségét. Az utolsóról, a Bánk-jelenetekről, csak a következő ironikus megjegyzést teszi a bíráló : „*Die fünfte Trümmer, ein Drama in Jamben, ist ein Beweis mehr, dass diesem Schriftsteller nichts zu schwer dünkt, und dass ihm alles in gleichem Maasse geliengt*“. A jénai folyóirat különben számos könyvét ismerteti Albrechtnek, kit minden alkalommal közönséges könyvgyártónak tüntet fel.

¹⁾ Albrechték munkáinak teljes sorozatát közli a Schröder-féle *Hamburgisches Schriftsteller-Lexicon*.

VII.

Grillparzer szomorújátéka.

A tárgyunk körébe eső német munkák közt a legérdekesebb és legértékesebb Grillparzer Ferencz azon tragoediája, melyben a jeles osztrák költő Bánk-bán történetét feldolgozta, — természetesen nem ismerve Katona József szomorújátékát, drámai költészetünk legértékesebb gyöngyét. Felette érdekes, egy és ugyanazon tárgynak két kiváló, de igen különböző tehetségű költőtől származó, különböző nemzeteknél, különböző időben létrejött feldolgozásait összehasonlító tanulmány tárgyává tenni, felette érdekes főleg oly esetben, milyen a miénk, midőn az egyik munkát általánosan kitűnő tragoediának ismerik el, — holott a másik darab felett ismételve tört pálczát a kritika, a közvélemény, némileg a költő maga. Teljes és pontos összehasonlítás azonban ez esetben nem lehetséges, mivel a két költő oly különböző szempontból fogta fel a történeti anyagot, annyira más oldalát tekintette az adott tárgynak, hogy az egyiknél meg a másiknál természetesen igen, igen különböző darabnak kellett létrejönni. Azért a következő megjegyzésekben — különben sem vagyok barátja az iskolászerű paralleláknak — inkább csak a Grillparzer darabjával magával — mint a melynek nem jutott és nem is juthat Gyulai Pálja — fogok foglalkozni, annak létrejöttét, sorsát és szellemét röviden tárgyalni, annak feltűnő gyengéire, de némely értékebb vonásaira is utalni; — talán sikerül ily módon némely

balvéleményt megezáfolnom, mely e darabra vonatkozólag intra et extra muros népszerűvé vált.¹⁾

A költő maga beszéli el sok tekintetben felette érdekes önéletrajzában, hogyan jutott a Bánk-bán-historia tárgyához és mért dolgozta fel számos tervei közül, melyekben a huszas években annyira bővelkedett, épen azt az anyagot, mely „öt kevésbé vonzotta mint a többi.“²⁾

Ferencz király nejét, Karolina Augusztát, 1825-ben koronázták meg Pozsonyban Magyarország királynéjává. A császárné maga kívánta, hogy Grillparzer egy méltó alkalmi drámával járuljon ez ünnepélyhez. A költő örült e megbízatásnak, mert véget vetett hosszas töprenkedésének és megkönnyítette neki a tárgyválasztást, mely akkor is, mint máskor is, elég fejtörést okozott neki. Grillparzer egy perczig sem kételkedett abban, hogy a magyar királyné koronázási ünnepére a magyar történelemből kell tárgyat választania, és így forgatta Bélt és Istvánfyt, és talált is tárgyat: az István király és neje Gizella ellen kitört lázadást, mely egyrészt a népnek a pogány valláshoz ragaszkodásában, másrészt a nemzeti pártnak az idegenek ellen táplált gyűlöletében gyökerezett. Grillparzer a darab középpontjába a királynét akarta helyezni, ki kezdetben a nép gyűlöletének egyik főcélja, a cselekvés folyamában azonban a fellázadt kedélyeket lecsillapította, az ellentéteket kiengesztelte és a nép szeretetét megnyerte volna. De nemsokára, még mielőtt a kidolgozáshoz magához hozzáfogott, észrevette a költő, hogy tárgya még sem alkalmas. Egyrészt nem tartotta illőnek, hogy a koronázási ünnepélyre egy lázadás történetét dolgozza fel; másrészt észrevette, hogy a darabban két hatalmas Szent fordult volna elő, t. i. Szent István maga és fia, Szt. Imre. Ily profanácziót pedig a censura, mely akkor épen

¹⁾ Ily balvélemény inkább tüzes mint alapos fejtegetését adja ifj. Szinnyi József is *A magyar és a német Bánk-bán* cz. cikkében (*Életképek*, I. 1876), mely tudtommal Grillparzer darabjának egyetlen terjedelmesebb magyar ismertetése.

²⁾ *Grillparzer's sämtliche Werke*, Stuttgart, 1872. X-dik kötet, 178. l.

oly hatalmas mint bámúlatosan korlátolt volt, soha meg nem engedett volna. Grillparzer tehát kijelentette, hogy nem talált alkalmas tárgyat, és a dynastia kénytelen volt egy igen alárendelt írónak, loyalis czélzásoktól hemzsegő, igen középszerű verselésével megelégedni.

Ezen alkalommal, midőn történéseinket forgatta, akadt az osztrák költő Bánk-bán történetére, melyet ő „mondának“ (csak igen kis részben történeti tényeken alapulónak) tekintett, de drámai feldolgozásra igen alkalmasnak talált. Grillparzer igen rövid idő, t. i. két hónap lefolyása alatt dolgozta ki az 1826. márczius 10-kén megkezdett szomorújátékot, mely — *Ein treuer Diener seines Herrn* czímmel — 1828. február 28-án adatott először a bécsi burgszínházban — roppant tetszés mellett. Az udvar is jelen volt, és ilyenkor a közönség, főleg 1848 előtt, egy kissé tartózkodóbb volt tetszése nyilvánításaival. Grillparzer Bánk-bánjának előadásakor azonban a lelkesedés annyira elragadta a jó bécsieket, hogy a harmadik felvonás után valóságos dühvel hívták a költőt, ki a színház szabályai szerint, az udvar jelenlétében nem jelenhetett meg a színpadon. A negyedik felvonás után azonban magához hívatta Czernin gróf — főudvarmester és mint ilyen a színház legfelső vezetője — a költőt és tudatta vele a császár legnagyobb megelégedését, mint a kinek a darab nagyon tetszett, és a ki megengedte, hogy a költő az előadás végén, ha a közönség kívánná, megjelenhet a színpadon. Ez meg is történt. A közönség roppant zajjal hívta a költőt, ki megjelent és meghajtotta magát. A sikernek különben, saját nyilatkozata szerint (i. h. 180. l.), nem nagyon örült Grillparzer, mert *a darab nem származott szíve mélyéből, nem alkotta azt benső kényszerűségből.*

Ha már e nagyszerű siker is — Laube Henrik állítása szerint Grillparzer egyetlen darabja sem részesült ily lelkes fogadtatásban — megdöbbenette vagy legalább meglepte a költőt, még nagyobb meglepetés várta őt másnap. A rendőrség főnöke magához kérte Grillparzert és, feltűnően homályos és zavaros módon, tudatta vele, hogy a költő legújabb darabja

annyira megtetszett a császárnak, hogy ő felsége azt egyedül akarja bírni. Ennélfogva felszólítja Grillparzert, hogy adja el a darabot neki, a császár hajlandó azt igen jól megfizetni. A költő egy kissé nehezen, — a miben a rendőrfőnök konfuz előadása volt a hibás, de végre mégis megértette, hogy darabját teljesen meg akarják semmisíteni, — még pedig jó pénzért. E követelés, a milyen sértő, épen oly megfoghatatlan volt. Grillparzer nem is értette sem akkor, sem később a császár okoskodását. A rendőrfőnöknek, nagy nehezen legyőzve felindulását és megbotránkozását, kijelentette, hogy a darab már nem az ő birtoka többé, s így nem is képes, ha különben hajlandó volna is, a felség kívánságát teljesíteni. Az érdekes historiának különben nem volt következménye. A darabot még adták egy párszor, mire a költő többi darabjaival együtt hátterbe szorúlt.¹⁾ Midőn Grillparzer kinyomatta, a censura ellátta az imprimaturrel, a nélkül, hogy egy szót is helytelenített vagy törölt volna.

A császár kívánsága teljesen megfoghatatlan, annál is inkább, mert a darab annyira loyalis, hogy a kritika nem sokára a «servilismus» dicsőítésével kezdte vádolni a költőt. E vádat — melyet azóta folyton ismételgetnek, — Grillparzer egész munkássága, gondolkodása és élete czáfolja meg; e vádat igen kétes alapnak tünteti fel azon körülmény is, hogy a közönség a darabnak sem első sem későbbi előadásainál nem vett észre semmiféle «servilis» tendenciákat, pedig, ha volna szolgai szellem a tragoediában, ha, mint általánosan állítják, az egész darab nem tartalmazna mást, mint a legaljasabb servilismus-

¹⁾ *Ein treuer Diener seines Herrn*, 1828. február 28-kától 1869. október 3-áig mindössze 32-szer adatott. (*Ed. Wlassak, Chronik des k. k. Hofburgtheaters*, Wien, 1876, 323. l.) A darab már két évvel első előadása után áldozatul esett a juliusi forradalom következtében egészen a neveltségig és botrányosságig óvatos színházi censurának, és csak Laube, Grillparzer drámáinak szorgalmas és érdemes felelevenítője a Burgban, hozta a német *Bänk-bánt* is újra (1851.), még pedig a közönség tetszése mellett, színre.

nak dicsőítését, a közönség ezt rögtön megérezte és roszalását kétségtelenül erőlyesen kinyilatkoztatta volna. Mert hogy Grillparzer *neve* a bécsieket nem akadályozta meg ellentétes véleményük kijelentésében, mutatta a költő egy későbbi darabjának sorsa, melyet a közönség a legerélyesebben visszautasított. A servilismus vádja a juliusi forradalom nagy napjait közvetlenül megelőző és követő, a liberalismus modern vezérszavai által felizgatott években született; csak az utolsó évtized fogott hozzá, végre valahára, e kényelmes, de, mint látni fogjuk, nem indokolt ítélet revisiójához. Az ellentétes vélemény azonban nem lett még kellőleg ismertté: a darab még ma is a «servilismus» dicsőítésének hírében áll, a mi elegendő arra, hogy a közönséget a darab elolvasásától visszariassza, és hogy az iskolás gyermekek is pálczát törjenek egy oly költői alkotás felett, mely vonzó és sikerült részletekben, valamint sajátyszerű szépségekben igen gazdag, — ha alapjában, de egészen más okokból, eltévesztett mű is.

Említettem, hogy nem szándékozom a magyar és a német költő darabjait lépésről lépésre egymással összehasonlítani; említettem, hogy ezt nem is tartom helyesnek, sőt alig vélem lehetségesnek, mivel a két darab oly különböző alapokon nyugszik, hogy úgy szólván, nem is tartoznak ugyanazon költői faj körébe: *Katona darabja megrázó tragoedia, Grillparzeré nem tragoedia; amannak hőse remek tragikus alak, emezé épen nem az.* Ezzel el van ítélve Grillparzer darabja. Helyes-e e vélemény, alapos-e a darab számos elleneinek «servilis» vádja, — a cselekvés főmozzanatainak összefoglalása, a költő intencióinak rövid jellemzése fel fogja tüntetni.

Bánk érdemekben megőszült, tekintélyes férfiú, kit a király kiváló bizalmával tisztel meg. Neje, Erny, ki fiatal és igen szép, szereti és tiszteli férjét, a ki imádja a bájos nőt. Az udvar légkörével már az első jelenetben ismerkedünk meg, — szemtelen gúnydalokat énekelnek a királyné öcsese, Merani Otto, és rakoncátlan czimborái a főúr ablaka alatt. Bánk nem törődik velük; tudja, hogy neje szereti; tudja, hogy Otto, kit

a királyné bálványoz, eredmény nélkül üldözi a szép Ernyt. Ez egykedvűség, e hidegvérűség, e nyugodtság a főúr jellemének egyik fővonása. Nem természetellenes, nem is antipathikus, legkevésbbé nevetséges jellemvonás, mint némelyek állítják, — csak az a kérdés, megvannak-e Bánk jellemében azon vonások is, melyek ezen sajátságának kiegészítésül szükségese-
sek, és főleg kérdés: a tragoedia cselekvésének főhordozója nem jut-e ily alapjellem folytán ellenkezésbe saját feladatával?

Endre király Halicsba megy; távolléte alatt Gertrudot teszi helytartóává, segédül pedig, a királyné határozott akaratára ellenére, Bánk-bánt nevezi ki neje mellé. A nagy tekintélyű főúrra bízza Endre országát, nejét, gyermekét:

Als ich dich wählte, dacht' ich Ruhe mir,
In Feld und Stadt, in Schloss und Hütten Ruhe.
Die fordr' ich nun von dir. Kehr' ich zurück,
Und finde sie gestört, die fromme Ruhe —
Nicht strafen werd' ich dich, nur dich vermeiden,
Und stirbst du, setzen auf dein ruhmlos Grab:
Er war ein Greis und konnte sich nicht zügeln,
Er war ein Ungar und vergass der Treu,
Er war ein Mann und hat nicht Wort gehalten.

Dé rögtön hozzá teszi, a főúr szemébe tekintve, önmaga megigazítva fentebbi kételyeit:

Doch wird's nicht kommen so, ich weiss, ich weiss.

Bánk, minden ellenzése daczára, a király helyettese lesz. Helyzete a legnehezebb. A királyné gyűlöli őt, mint a ki bálványozott öcsese elől elnyerte a hatalom joga-
rát; a kicsapongó herczeg a nádor szép nejét — nem szereti, de élvezete tárgyává akarja tenni, — akarja azon esztelen elhatározással és daczczal, mely nem ismer nehézséget vagy akadályt. Ily körülmények közt érvényre juttatni a kötelességérzet szenvedélyét, — mert, mint Grillparzer maga hangsúlyozza, lehet ez a prózainak és mindennapinak híresztelt érzés csakúgy szenvedélylyé, mint bármely más nemes vagy nem nemes érzés —, mondom, a kötelességérzetnek alárendelni minden más, még a legszentebb érdeket vagy érzést is, ez valóban nehéz, igen

nehéz feladat. Pedig, Grillparzer intentiója szerint, ez az a feladat, melyet darabja hősenek megoldania kell. A költő a hőspathosának magasztosságát az ellenfél korlátlan dühének lehető eleven rajzával akarta emelni. Az ellenfél rajza sikerült is: az első két felvonás oly megrázó, hogy az olvasó (én nem láttam a darabot) belső felindulás nélkül el nem olvashatja. És a hatás annál mélyebb, mert főleg a második felvonás egy pár jelenete látszólag komikus hangulatu, — valósággal szívet szaggató vad humorral van írva. Bánk nagy feladatának él — és a királyné kigúnyolja, Otto kineveti, az egész udvar bolondnak, butának tartja, — neje pedig, imádott neje oltalom nélkül van kiszolgáltatva a legállatiabb szenvedélytől zaklatott herczegnek.

Bánk mindezt türi, ő mindent tür. Ez magában véve még nem volna baj; — e türés nem teszi okvetlenül epikus alakká a hőst; képezhetné az a tragicum alapját is. De Grillparzer két irányban rontotta el az alapeszme megtestesülésének sikerét, sőt lehetőségét. Először is Bánk tür — *de tür minden harc nélkül*. Evvel megszűnt drámai, megszűnt tragikus hős lenni, *mert nincs sorsában conflictus*; evvel megszűnt egyzersmind tiszteletünk és rokonszenvünk tárgya lenni, mert a ki egykedvűleg, minden belső megilletődés nélkül visel el mindent, mint ő, azt nem szánhatjuk, ha a sors mind fenyegetőben emelkedik ellene és végre, lezuhanva, eltemeti boldogságát. Bánk a kötelességérzet vértanúja, — és mint ilyen természetesen nem tragikus hős. Nem kell a magyar Bánk megrázó belső harczaira utalni, hogy az olvasó német ellenfelének alaphibáját teljesen megértse; a passio is lehet pathos, de nem drámai pathos. A német Bánk végig tür és szenved, — és a hol látszólag cselekszik, a darab második felében, még ott is csak szenved és tür. Az alak érdekes, költői, fővonásiban szép és sikerült jellemrajz, — de drámai cselekvés hordozására teljesen alkalmatlan.

Nem igaz, és csak felületes olvasó állíthatja azt, hogy Bánk egyáltalában nem szenved sorsa alatt, hogy teljes egy-

kedvüsséggel viseli a végzet csapásait. Nem tekintve a szép momentumokat Erny halála után, — az utolsó felvonásban, midőn a király őt meg akarja jutalmazni hűségeért, visszautasít a főúr minden jutalmát:

mich belohnen?

*Darf ich doch frei den Kummer wieder tragen,
Die Trauer um mein Weib!*

Mennyit szenvedhetett ama férfiú, ki kötelességérzetének korlátlan hatalma alatt még siratni sem merte nejét, és ki most boldog, hogy fájdalmának akadálytalanul adhat kifejezést! Csak az a baj, hogy Grillparzer hősének e lelki küzdelmeit nem hangsúlyozta jobban és nem tette cselekedeteinek egyik hathatós rúgójává. Grillparzer maga tette így alapjában lehetlenné tragoediáját.

Egy másik hibája, hogy Bánk jellemét magát igen kedvezőtlen színben tünteti fel. A költő csak azon volt, hogy szegény hősének a fejére minél több bajt hozzon, melylyel szemben azután Bánk érvényre emelhesse nemes szenvedélyét, — *de egészen megfeledkezett arról is gondoskodni, hogy e csapások a kényszerűség hatalmával lépjenek fel és hogy Bánk magatartása minden kételyt kizáró erővel következzenek alapelvéből.* Bánk a törvény képviselője, a rend fentartója — de sem a törvény sem a rend fentartása nem követeli, hogy Otto szemtelenségeit elviselje, hogy nejét áldozatul odadobja a herceg dühös bujaságának, hogy később, midőn a lázadás már kitört, Ottót le ne tartóztassa. A míg Bánk csak béketűrő és nyugodt, még rokon-szenvezhetünk vele; — de itt már korlátolt, a betűhöz ragaszkodó, gyámoltalan öregnekjtünik fel, és mintilyen — nem tekintve szerepét a drámában — sympathiára nem számíthat többé. Grillparzer, úgy látszik, annyira tele volt a darabba fektetett alapgondolat sajátyszerű szépségével, és annyira bízott annak hódító hatalmában, hogy a fent érintett, kettős irányban is elkövetett hibás túlzásokat — Bánk szenvedő szerepét és magatartása hiányos motivációját — szántszándékkal vitte keresz-

túl darabjában. Hogy költőnk nem tehetetlenségből, nem képessége hiányos voltából, hanem tudatosan tett így, mutatja önéletrajzának a következő érdekes nyilatkozata (Össz. Műv. X. 179. l.): «Bánk-bán szavát adta a királynak, hogy fentartja az országban a békét, bármi történjék is, a mi benne az embert ingadozóvá tehetné vagy éppen megingathatná. *Nézetei azonban nem tekinthetők a költő nézeteinek, mert Bánk-bán, jellemének minden jelessége mellett, egyszersmind meglehetősen bornírt öregnek van rajzolva.*» Hogy a darab a «servilismus diesőítésének» ferde hírébe juthatott, csak onnan van, mivel a költő nem indokolja kellőleg, minden kétség eloszlatásával, hőségének magatartását. Hogy Grillparzer maga mennyire távol van az ellene is emelt vádtól, mutatja többek közt a fentebbi idézet is.¹

A harmadik felvonás, mely magában véve hatalmas költői alkotás, Erny öngyilkosságával fejlődése tetőpontjára viszi a cselekvést. Bánk eltemeti nejét és megsiratja, — de tettehez nem jut, mert a békét nem akarja megzavarni. Erny rokonai fegyvert fognak és ostromolják a királyi palotát; ők is, a közvélemény is Ottót vádolják Bánkné meggyilkoltatásával, — a lázadók meg akarják akadályozni Ottó szökését. Itt is el van hibázva a motivatio. Bánknak nem volt szabad (Grillparzer alapeszméje szerint) a lázadók pártjára állania (mint ezt a magyar Bánk teszi, kinek tragikuma itt gyökerezik); de ellenők sem kellett volna fellépnie, — *mert követelésök nem volt jog-*

¹ Scherer Vilmos (*Vorträge und Aufsätze zur Geschichte des geistigen Lebens in Deutschland und Oesterreich*, Berlin, 1874, 252. l.) azt állítja, hogy Bánk jelleme és gondolkodása «erkölesi nagyság» nélkül való (és Szinnyei utána írta ezt), pedig *épen az erkölesi nagyság egyoldalú túlhajtása főhibája a darabnak*, hiszen a kötelességérzet heroismusa viszi martýriumra a hőst. Hogy ezen erkölesi nagyság hatását téveszti, onnan van, mert helytelenítjük ez egy szenvedély egyeduralmát és nem látjuk, hogy ez egyeduralom elkerülhetetlen volna. A férfias büszkeség és a vazallusi hűség közt nem tör ki ama conflictus, mely szükséges volna arra, hogy Bánk sorsa tragikus lefolyásúvá és hatásúvá legyen.

talán és teljesítése nem járt volna a béke megzavarásával: hiszen csak letartóztatni kívánták a gyilkolással vádoltat. Még elevenebben érzi ezt az olvasó, midőn Bánk később — mivel az ostromlók már benyomulnak a királyi palotába — egy rejtékúton maga vezeti a szabadba a királynét, a trónörököszt és Ottót.¹ Nagylelkű e tette, — de nem látunk semmi conflictust, melynek az eredménye volna. Bánk bámulatos doctrinár, — mintha érzés nem honolna keblében, úgy cselekszik; tetteit kizárólag morális elvének kategorikus imperativusa igazgatja. Ily harc nélkül bírt és alkalmazott világnézlet nem pótolhatja a tragikus szenvedélyt, nem szolgálhat a tragoedia hősének pathosa gyanánt.

A kötelességérzet heroismusa, — ez volna Grillparzer szerint a tragoedia alapeszméje; de hol a tragoedia maga? A darab végén újra és más alakban fejezi ki Bánk az alapgon-dolatot, midőn a trónörököshöz mondja:

Bezähm' dich selbst, nur wer sich selbst bezähmt,
Mag des Gesetzes scharfe Zügel lenken.

Ez igaz és szép; de nem elég — tragoediában —, hogy a hős ez eszméért kimondhatatlan fájdalmat szenvedjen, kell hogy annak realizálásában harczot vívjon önmagával és a világgal és e harczban tönkremenjen, — hogy az eszme győzzön. Grillparzer Bánk-bánjában erről szó sincsen; — ismétlem: „*Ein treuer Diener seines Herrn*“ nem tragoedia, a német Bánk nem tragikus hős.

De azért nem szükséges, Bánknak vagy épen Grillparzernek jellemtisztaságát kétségbe vonni, — de még a darab némely kiválóbb költői szépségét sem kell tagadni vagy a költőt magát esztelenséggel vádolni. Elismerhetjük, hogy Bánk következetesen keresztül vitt, sajátyszerű, sőt bizonyos szempontból szép jellemalkotás, melynek behatóbb analysise nem

¹ Csak az első kettőt akarja megmenteni, de nem akadályozza neje gyilkosának megmenekülését sem: *Ich will nicht sehn, wer Euren Schritten folgt*, mondja Gertrudnak.

járna a költő hírének kárával ;¹ elismerhetjük, hogy a királyné és Erny, de főleg Otto jellemzése, hogy a darab némely jelene-
teinek alkotása, hogy a tragoedia irálya és hangulata egyaránt
elárulják a nagy költőt ; hogy Grillparzer, a ki szerette a ve-
szedelmes problémákat, itt egy igen veszedelmesnek megoldását
próbálta meg, a mi tanúskodik önálló, individualis költői egyé-
niségről, a nélkül, hogy józan esze különben kérdésben
forogna ; — elismerhetjük mind ezt, és a *Treuer Diener seines
Herrn* azért még sem lesz tragoedia és Katona József remeke
nem veszít egy csöppet sem értékéből. Sőt még egy lépéssel
tovább is mehetünk, ha ugyan a két darab indokolatlan össze-
hasonlításába bocsátkozni akarunk ; elismerhetjük, hogy Grill-
parzer némely pontokban felülmulja Katonát : hogy a német
darab organismusa erősebb, technikája tökéletesebb, hogy
Gertrud jelleme egységesebb, hogy Otto alakja (a költő egyik
legmerészebb és legsajátosabb alkotása) individualisabb, hogy
az intrigua (Biberach) mellőzése haladottabb művészetről
tanúskodik, — elismerhetjük ezt is kezdettől végig, és Grill-
parzer műve azért mégis eltévesztett színmű marad, Katona
tragoediája pedig a tragikus költészet legszebb remekei közt
foglal helyet.

De mind ennek bővebb taglalásába nem bocsátkozom.
Főczélom volt kimutatni, hogy Grillparzer mit akart darabjá-
val és hogy műve miért nem jó tragoedia. Reménylem, ezt sike-
rült kimutatnom. Talán nem beszélünk ezentúl többé az osz-
trák költő Bánk-bán-tragoediájának servilismusról, a költő-
nek vagy hősenek aljasságáról, — hanem látjuk a darabban
azt, a mire a legnagyobb, Grillparzernél is nagyobb költők
szintén mutatnak példát : egy kiváló tehetségről tanúskodó, de
eltévesztett művet, mely egy helytelen feladat túlhajtott meg-
oldásán szenved hajótörést.

¹ Frenzel Károly (*Berliner Dramaturgie*, Berlin. 1877, II.,
405) határozottan visszautasítja a servilismusnak a hős ellen fel-
hozott vádját és egyszerűen azt mondja, hogy «Bánk csak a köte-
lességét teljesíti».

VIII.

Függelék: Egy magyar ifjú levele Schillerhez.

Befejezésül még egy irodalmi magánügyre, hogy úgy mondjam, — mely azonban szintén a Bánk-bán-költészet körét legalább érinti, — akarok figyelmeztetni. A bécsi *Neue freie Presse*, mely tárczáiban már több év óta Schillerhez intézett számos eddig ismeretlen, legnagyobb részt igen érdekes s főleg kortörténeti szempontból nagyon tanulságos levelet közöl, — melyek később összegyűjtve, kötetben is fognak megjelenni — 1877-diki november 10-én egy magyar ifjúnak, Lakfalvy Edének, Sopronban, 1793 május 11. kelt levelét teszi közzé, melynek főjelentősége nézetem szerint abban van, hogy benne Bánk-ról is történik említés.

A levelet nem volna szükséges teljesen közölnöm, — hiszen az úgy sem egyéb, mint egy lelkes ifjúnak hálaszózata az általa határtalanul szeretett, tisztelt és dicsőített költőhöz. De mivel a levélíró egy némely megjegyzése (pl. mindjárt a bekezdésben) nem nélkülözi teljesen a művelődéstörténeti érdeket, hadd álljon itt az egész hymnusz, melynek érdekesebb helyeit dőlt betűkkel szedetem :

« Wohlgeborner Herr Hofrath !

« Es ist eben so ungewöhnlich nicht, von einem fremden, unbekannten Freunde einen Brief zu erhalten ; aber eben in meinem Vaterlande sich einen Verehrer verschafft

zu haben, der, von der wärmsten, herzlichsten Liebe gedrungen, in einer süß-schwärmerischen Stunde die Feder ergreift, um an den geliebten — Unbekannten zu schreiben, das könnte mehr ungewöhnlich sein. In meinem Vaterlande, sage ich, denn ich bin ein Ungar, aus einem Lande, wo noch vor fünfzig Jahren die ganze Kenntniss fremder Gelehrten sich kaum weiter als auf eine höchst magere, von unseren auf deutsche Universitäten geschickten Theologen hin und wieder zusammengeraffte Namen alter Foliantisso-Theologen erstreckte. Doch diese Zeiten sind nicht mehr; *Deutschlands grosse Männer sind uns jetzt ebenso wenig fremd, als unsere vaterländischen Schriftsteller.* Und eben weil ich Sie kannte, *weil ich ein Ungar bin, frei wie die Nation, warm wie mein Klima*, unterstand ich mich, an Sie zu schreiben. Schelten Sie mich nicht unhöflich, dass ich meinem Herzen gefolgt bin, Ihnen zu danken, Sie zu versichern, dass ich Sie liebe als meinen Bruder, dass ich Sie verehere als meinen Genius.

«Ich werde Sie vielleicht nie sehen, werde Sie nie kennen, Sie mich nie kennen, und doch ist dieser mein Wunsch heiss wie mein Gebet: ich möchte Sie so gern nur ein kleines, kleines Stündchen sprechen, fassen ins Auge den grossen Verewiger Fieskos, umarmen den Mann, der mit uner künstelter, warmer Empfindung malte den staunenswürdigen Räuber, küssen den edlen Mann, der mein menschliches Ideal bleiben soll, so lange ich lebe. Aber ich trauere mit Klopstock: Herzen finden sich nicht, die für einander doch und zur Liebe geschaffen sind, sie trennt die Nacht fernerer Himmel. Es ist nicht Hochmuth, der mich sagen lässt: unsere Herzen sind für einander geschaffen; nein! es ist der Gedanke, an dem ich mich weide, den ich tausendmal denke, bei dem ich tausendmal schlummernd schwärme, um ihn wieder tausendmal lebhaft denken zu können. Und wäre ich unter dem Himmel geboren, wo Sie aufwuchsen, ich möchte streben nach

Ihrer Freundschaft, geizen mit Ihrer Liebe, wenn ich sie erhielte — und erhalten müsste ich sie, oder die Einstimmung der Grundsätze, das geheime Sehnen, der allmächtige Zug der Seele nach dem lieben Gegenstande ist zu ohnmächtig, eine Freundschaft zu stiften.

«Ich habe Ihre Schriften¹⁾ gelesen, zwar nicht alle, doch Eine war schon genug, um mich Ihnen ewig zu verbinden. Doch ich will sie, die enthusiastischen Stunden, die sie über mich ausgossen, nicht wiederholen; es könnte dem biederer Verfasser Manches Schmeichelei scheinen, was der liebende Jüngling warm niederschrieb, und schmeicheln möchte ich einem Manne wie Ihnen nicht. *Wie oft stieg mir der Wunsch bei Ihrem Fiesco auf, möchte doch Schiller einen Rákóczi, Nádasdi, Banko verewigen, möchte er doch, der allein fähig und — werth ist, diese Männer ins Leben zu rufen, verkünden weit die Edlen; deren Ruhm, wären sie von Römerinnen geboren, allumfassender würde, als der Ruhm eines Scipio oder Cäsar. Dann beneidete ich Aeneas seinen Virgil nicht, nicht dem Achill seinen Homer, denn Schiller's Geist ruhte über Ungarns Helden, der Geist, der Thäler zu Bergen umschafft, der uns mächtig anspornt, zu thun, was wir ewig unterlassen hätten. Denn wer vermochte mich zu überreden, den Plutarch lateinisch zu lesen (griechisch kann ich nicht), hätte Moor nicht gesagt: Mir ekelt vor diesem tintenklexenden Säculum, wenn ich meinen Plutarch²⁾ lese von grossen Menschen.*

«Mein Brief wird lang, und doch möchte ich ihn noch verlängern, ob ich auch die vortheilhafte Regel weiss:

¹⁾ Megjegyzendő, hogy e levél keltéig Schillertől csak a következő munkák jelentek meg: *A haramjék* (1781); *Anthologie* (1782), lyrikus költemények, köztök a Laura-dalok; *Fiesco* (1783); *Armány és szerelem* (1784); *Thalia* (1787—1791), a *Don Carlos* első jeleneteivel; *Dom Karlos* (1787); *Der Geisterscher* (regény-töredék,) 1789; *A németalföldi szabadságharcz és a harminczéves háború története és kisebb prózai dolgozatok.*

²⁾ Schillernél (a *Haramjék*-ban): *Wenn ich in meinem Plutarch lese stb.*

Mach' deine ersten Besuche kurz. Es ist wirklich eine eigene Sache, wenn man Männern schreibt, wo sich das Herz so gern ergiessen möchte, und wo man mit jedem Schritte befürchtet, den Anstand noch mehr zu beleidigen, den man ohnehin schon überschritt. Meine Neugierde möchte es so gern, zu fragen, welche waren ihre grossen Muster in der Dramaturgie, war es die Natur allein oder auch die Engelländer und ein Lessing? Haben Sie noch mehr so dreiste, unbekannte Freunde? — Könnten Sie wohl auch mich lieben? — Werden Sie wohl nach Lesung dieses Briefes an mich — denken? — — Ich blicke nach Ihrem Porträt; mein Herz fragt: ist er wirklich so? Er war ja krank, wo — wie hat er sich geändert? — Doch ich werde plapperhaft wie ein Weib.

«Leben Sie wohl! — Ich schliesse — und wie ich eben gewahr werde — einen sehr unzusammenhängenden Brief. Doch Sie werden vergeben. Das ist ja der natürlichste Fehler, wenn das Herz die Feder führt. Leben Sie wohl, geliebter grosser Mann! Und habe ich mich übereilt, so vergeben Sie meinem Herzen. — *Dass ich kein Deutscher bin, das zeigt meine unzierliche Schreibart; dass ich noch sehr jung bin, das werden Sie vielleicht noch erfahren; dass ich Sie über Alles schätze, davon überzeuge Sie mein Brief. Wollten Sie mich wohl einer Antwort werth achten (das Einzige, um was ich Sie — neben Ihrer Liebe bitte), so findet mich Ihr Brief nach innerhalb sechs Wochen in Oedenburg, dann haben wir Ordre, aufzubrechen — wohin? das weiss Gott! Vielleicht wider die Gallier, was ich als Soldat wünschen muss und was ich als Ihr Verehrer sehnlich wünsche, um die Hoffnung haben zu können, bei unserem Zuge durch Deutschland den Mann zu finden, den ich so gern mündlich überzeugen möchte, dass ich ewig bin Euer Wohlgeboren Verehrer.*

Oedenburg, 11. Mai, 1793.

Eduard von Lakfalvy.»

E levélnek nincsen nagyobb jelentősége. Schiller ilyen leveleket roppant számmal kapott mindenünnen, a hová fellanyozó hatású első drámái jutottak. Azért nem is valószínű, hogy a sokat hányt vetett költő a magyar ifjú levelére válaszolt. Mit is felelt volna neki? hogy most költészettel, drámai költészettel nem foglalkozik, — hogy egészen a tudománynak, nevezetesen a történetnek szentelte idejét, — hogy tehát most rá nem ér az ajánlott *Bánk-bán-tragedia* megírására!

Hogy jutott Lakfalvy a Bánk történetére? Nem volt-e már akkor, midőn e levéllel Schillerhez fordúlt, Bánk története magyar drámában feldolgozva? . . . Mert nem valószínű, hogy valaki, a ki a magyar történetet ismeri, ha tragikus feldolgozásra keres vagy ajánl tárgyat, Bánk történetét válassza, azon főúrá, ki ugyan egy királynét gyilkolt meg, de daczára ennek királyától és népétől szeretve és tisztelve boldogan végezte életét! Bármint legyen a dolog, — nem éréktelen, hogy Schiller kétszer is jött érintkezésbe — hogy úgy mondjam, tárgyunkkal: előbb egy lelkes hazafi egyenesen felszólítja őt e tárgy feldolgozására, utóbb pedig egyik ifjúkori barátja (Albrecht) kísérletet tesz Bánk történetével, mely valószínűleg Schiller kezéhez jutott. De nem tekintve számos más okot, — ez években (1793-tól 1796-ig) a költő oly feszült viszonyban állt a drámai költészet műzsájával, hogy a Bánk tárgya bizonyosan nem kötötte le mélyebben figyelmét.

